

Økonomiske analyser

3/2003

22. årgang

Innhold

Konjunkturtendensene	3
Internasjonal økonomi	4
Norsk økonomi	10
<i>Knut Reidar Wangen:</i> Røyke eller ikke røyke – sigaretter eller rullings?	25
<i>Bjart Holtsmark og Knut H. Alfsen:</i> Russisk rullett? Kyoto-protokollen og Russland	31
<i>Ragni Hege Kitterød</i> Mødre med 1-2 åringer – mye sammen med barna?	37
Forskningspublikasjoner	49
Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser og Economic Survey de siste 12 måneder	56
Tabell- og diagramvedlegg	
Konjunkturindikatorer for Norge	1*
Nasjonalregnskap og prognoser for Norge og utvalgte OECD-land	17*
Makroøkonomiske hovedstørrelser for Norge, regnskap og prognoser	62*

Redaksjonen ble avsluttet mandag 16. juni 2003.

Spørsmål om konjunkturutviklingen i:

– Norge: Torbjørn.Eika@ssb.no, tlf. 21 09 48 07

– utlandet: Andreas.Benedictow@ssb.no, tlf. 21 09 47 98

Konjunkturtendensene og artiklene er tilgjengelig på internett: www.ssb.no/oa/

Redaksjonen: Ådne Cappelen (ansv.), Helge Brunborg, Annegrete Bruvoll, Torbjørn Eika, Erik Fjærli, Kristian Gimming, Audun Langørgen og Li-Chun Zhang

Redaksjonssekretær: Aud Walseth, tlf.: 21 09 47 57 (artikkelstoff),

Lisbeth Lerskau, tlf.: 21 09 48 06 (konjunkturoversikter mv.) telefaks: 21 09 00 40

Redaksjonens adresse: Statistisk sentralbyrå, Forskningsavdelingen, P.b. 8131 Dep., N-0033 Oslo

Salg- og abonnementservice: N-2225 Kongsvinger, tlf.: 62 88 55 00, telefaks: 62 88 55 95,
e-post: salg-abonnement@ssb.no

Trykk: Statistisk sentralbyrå/1350

Økonomiske analyser

utgis av Forskningsavdelingen i Statistisk sentralbyrå. Forskningsavdelingen ble opprettet i 1950 og har ca. 80 ansatte. Ca. 40 prosent av virksomheten finansieres av eksterne oppdragsgivere, hovedsakelig forskningsråd og departementer. Avdelingen er delt i 8 grupper og ledes av forskningsdirektør Ådne Cappelen.

- Gruppe for skatt, fordeling og konsumentatferd
Forskningsleder Thor Olav Thoresen
- Gruppe for energi og miljøøkonomi
Forskningsleder Annegrete Bruvoll
- Gruppe for makroøkonomi
Forskningsleder Per Richard Johansen
- Gruppe for arbeidsmarked og bedriftsatferd
Forskningsleder Torbjørn Hægeland
- Gruppe for offentlige finanser
Forskningsjef Nils Martin Stølen
- Gruppe for kommunal og regional økonomi
Forskningsleder Audun Langørgen
- Gruppe for økonomisk vekst og effektivitet
Forskningsleder Taran Fæhn
- Gruppe for petroleum og miljøøkonomi
Forskningsleder Knut Einar Rosendahl

**Økonomiske analyser utkommer med 6 nummer i året.
Neste utgave publiseres midt i september 2003.**

Standardtegn i tabellen	Symbol
Oppgave mangler	..
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	0
Foreløpige tall	*

Konjunkturtendensene

Norsk økonomi har de siste årene vært inne i en periode med forholdsvis moderat vekst i innenlandsk etterspørsel. Produksjonen har utviklet seg enda svakere på grunn av svak internasjonal utvikling og tap av markedsandeler som følge av høy innenlandsk kostnadsvekst og sterk krone. Finanspolitikken har ikke gitt vesentlige diskresjonære vekstbidrag, selv om automatiske stabilisatormekanismer har ført til økt oljekorrigert underskudd på offentlige budsjetter. Pengepolitikken har virket kontraktivt gjennom høye realrenter og høy rentedifferanse mot utlandet, som bidro til den sterke krona.

Det siste året synes produksjonsveksten å ha stoppet helt opp. Den stramme pengepolitikken har samtidig bidratt til at inflasjonen har falt markert. Underliggende inflasjon målt ved 12-månedersveksten i KPI-JAE var i mai 1,2 prosent, godt under prismålet på 2,5 prosent. Arbeidsledigheten har fortsatt å øke, og lønnsomheten i industrien er meget svak. Dette har bidratt til at også lønnsveksten har kommet klart ned.

Gjennom det siste halvåret har dette ført til en vesentlig omlegging av innretningen på pengepolitikken. Norges Banks styringsrenter er redusert med 2 prosentpoeng, og pengemarkedsrentene har falt enda sterkere; det ventes ytterligere rentenedsettelse framover, med klart reduserte rentedifferanser i forhold til utlandet. I takt med dette har krona svekket seg markert, og målt mot euro nærmer krona seg nå nivået fra fastkurspolitikens dager. Dollaren – og valutaer som mer eller mindre følger dollaren – har imidlertid samtidig falt markert mot euro, og den effektive kronekursen er dermed fortsatt sterkere enn før kronestyrkingen satte inn.

For den realøkonomiske utviklingen så langt i 2003 har omleggingen av pengepolitikken ikke betydd mye. Men gjennom 2003 og for 2004 sett under ett ventes omleggingen å gi klart økt vekst i økonomien, både fordi rentenedgangen stimulerer innenlandsk etterspørsel, og fordi kronesvekkelse – sammen med lavere lønnsvekst – bidrar til å begrense norske bedrifters tap av markedsandeler. Dessuten legges det til grunn at veksten internasjonalt skyter fart. Arbeidsledigheten vil fortsette å stige gjennom resten av året og et stykke inn i neste år, men noe mindre enn tidligere lagt til grunn. Ledigheten vil deretter kunne falle i 2005, selv om produksjonsveksten da igjen ventes å bli noe svakere.

Den underliggende inflasjonen vil på kort sikt fortsatt holde seg relativt lav, men vil på to års sikt gradvis ta seg opp mot prismålet, først og fremst på grunn av økte importpriser som følge av kronesvekkelsen. Rentenedgangen antas derfor å bli delvis reversert gjennom vinteren 2004-2005, for øvrig i takt med en antatt tilsvarende reversering av rentene internasjonalt. Kronekursen er forutsatt å holde seg på 8,20 mot euro gjennom hele prognoseperioden.

Usikkerheten er imidlertid fortsatt stor. På kort sikt er usikkerheten særlig knyttet til forutsetningen om at veksten i amerikansk økonomi tar seg klart opp. Både finans- og pengepolitikken i USA gir klare stimulanser. I eurolandene, som – i motsetning til Norge – har valgt et ikke-aktivitetskorrigeret budsjettmål for finanspolitikken, er det neppe grunn til å vente finanspolitiske impulser av betydning. For de store landene er kravet snarere om en tilstramming av finanspolitikken, trass i lavkonjunkturen. Pengepolitikken i euroområdet vil sannsynligvis bli noe lettere, men fortsatt på etterskudd og neppe nok til å motvirke effekten av sterkere valutakurs overfor dollarområdet. På lengre sikt er usikkerheten for Norges del særlig knyttet til den framtidige utviklingen i oljevirkksomheten, der vi har lagt til grunn at investeringene tar til å falle markert gjennom 2004 og inn i 2005. Oljevirkksomheten har gjennomgående gitt betydelig positive vekstbidrag til norsk økonomi de siste 30 årene. En nedtrapping av investeringsvirkksomheten i årene framover vil kunne gi tilsvarende betydelig negative vekstbidrag. På den annen side har anslag på investeringene i oljevirkksomheten erfaringsmessig hatt en klar tendens til å bli oppjustert, jo nærmere en har kommet realiseringstidspunktet.

Internasjonal økonomi

Den økonomiske utviklingen internasjonalt er svak. BNP-veksten er fortsatt lav og arbeidsledigheten øker på begge sider av Atlanteren. Høye oljepriser og stor usikkerhet frem mot angrepet på Irak kan ha lagt en demper på den økonomiske aktiviteten i 1. kvartal, men det er få tegn til oppgang så langt i 2. kvartal. Avtakende prisvekst både i euroområdet og i USA har ført til at faren for deflasjon har tiltatt i mange land, men IMF vurderer fremdeles risikoen for generell deflasjon som begrenset. I Tyskland anses imidlertid faren for å være relativt stor, og i Japan har prisnivået falt de siste fire årene. På den positive siden har aksjemarkedene tatt seg opp siden begynnelsen av mars, og oljeprisen har sunket. Den geopolitiske usikkerheten er redusert etter Irak-krigen, men terrorfrykt og SARS legger fortsatt en demper på handel og turisme.

Den amerikanske økonomien viste en ujevn utvikling gjennom fjoråret, og de siste to kvartalene har veksten vært beskjeden. Husholdningenes forbruk bidrar fortsatt positivt, men veksten har avtatt. Investeringene falt i 1. kvartal. Arbeidsledigheten øker fremdeles, og har nå passert 6 prosent. Ekspansiv økonomisk politikk har bidratt til vekst, men store underskudd på offentlige budsjetter vekker bekymring. Handlingsrommet i pengepolitikken er dessuten redusert. Ubalsansene i den amerikanske økonomien bidrar til å skape usikkerhet omkring utviklingen på noe sikt. Sannsynligheten for et nært forestående oppsving i den amerikanske økonomien vurderes nå som mindre enn ved publisering av vår forrige konjunkturrapport i mars. Vi legger imidlertid til grunn at veksten tar seg opp neste år.

I euroområdet er den økonomiske aktiviteten fortsatt dempet, og særlig Tyskland sliter med svak vekst. Lav inflasjon vil bidra til økt realdisponibel inntekt, som sammen med lavt rentenivå vil understøtte husholdningenes forbruk. Den svake utviklingen i arbeidsmarkedet trekker i motsatt retning, og kan bidra til å svekke forbruksveksten. Det ventes ikke økte stimulanser fra finanspolitikken fremover. Styrkingen av euro rammer industriens konkurransevne, og svekker potensialet for et eksportledet oppsving. Vi legger til grunn at veksten tiltar noe neste år.

Den japanske økonomien fortsetter å slite tungt. Innenlandsk etterspørsel ser ikke ut til å generere økt vekst, og appresieringstendensene siden slutten av fjoråret bidrar til å svekke eksportindustrien. Arbeidsledigheten er rekordhøy og økende, prisnivået er på vei nedover for femte år på rad og BNP-veksten er nær null.

Utviklingen i oljemarkedet

Spotprisen på Brent Blend falt fra om lag 34 dollar per fat i midten av mars til 24 dollar fatet i slutten av april. Siden har oljeprisen steget noe, og lå i midten av juni rundt 27 dollar. Som gjennomsnitt over årets første fem måneder, har prisen vært i underkant av 30 dollar fatet mot om lag 25 dollar i 2002.

Den viktigste årsaken til fallet i oljeprisen gjennom mars og april var avklaringen i Irak ved at det sittende regimet ble styrtet i løpet av relativt kort tid. Dermed forsvant frykten for en langvarig krig og at også oljeproduksjonen i andre land i regionen skulle bli rammet.

OPEC har ved tre anledninger hittil i år vedtatt å øke produksjonen, med til sammen 3,7 millioner fat per dag. Dette skal blant annet kompensere for bortfallet av eksporten fra Irak på i underkant av 2 millioner fat per dag. I tillegg har det vært lavere produksjon i Venezuela, særlig i 1. kvartal, som følge av urolighetene i forbindelse med streikene i desember i fjor og januar i år. Dette førte blant annet til at oljeeksporten til USA ble rammet, og som en konsekvens av dette var de amerikanske lagrene av råolje i januar de laveste på 27 år.

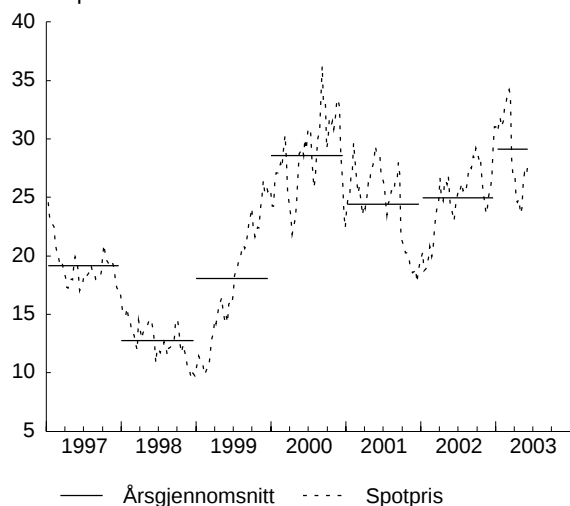
Irak er foreløpig ikke omfattet av OPECs kvotesystem. Selv om FN-sanksjonene mot Irak nå er opphevet, er det usikkert i hvilken grad landet greier å øke eksporten i år. Dersom man forutsetter at OPEC og Irak samlet holder sin produksjon konstant i tiden fremover, ser det ut til at de globale lagrene av råolje vil øke med noe over 2,5 millioner fat per dag i 2. og 3. kvartal sett under ett. Dette er en periode der lagrene i OECD-området vanligvis øker med mellom 0,5 og 1 million fat daglig, først for å fylle opp lagrene av bensin til sommersesongen og siden for å sørge for at det er tilstrekkelig med fyringsolje til vinteren.

Ifølge International Energy Agency er nå lagrene av råolje og bensin i OECD på sitt laveste nivå på over 5 år. Spesielt påpeker mange analytikere de lave lagrene av bensin i USA før kjøresesongen i månedene fremover. Det ser derfor ut til at oljeprisen fortsatt kan holde seg høy i tiden fremover, mens lagrene av råolje og ferdigprodukter fylles opp til normale nivåer.

Når lagrene øker utover i andre halvår, er det sannsynlig at OPEC må foreta produksjonskutt for å hindre at prisen faller ned under det ønskede intervall på mellom 22 og 28 dollar fatet. Uansett har oljeprisen vært spesielt høy i en del av inneværende år, slik at gjennomsnittsprisen for hele 2003 ser ut til å kunne ligge i øvre del av OPECs ønskede intervall.

Spotpris på råolje, Brent Blend

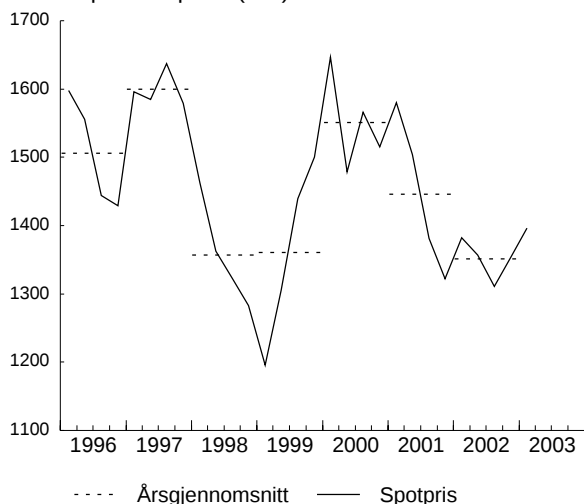
Dollar per fat

Kilde: Norges Bank.

Spotprisen på aluminium. 1996-2003

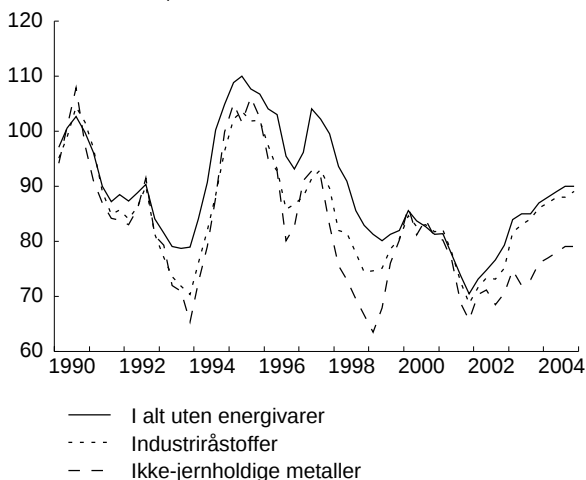
Dollar per 100 pund (lbs.)

Kilde: IMF.

Indekser for råvarepriser på verdensmarkedet. 1990 - 2004

På dollarbasis, 1990 = 100

Kilder: HWWA-Institut für Wirtschaftsforschung og AIECE.

Dersom man for de nærmeste to årene antar at Irak ikke makter å øke produksjonen noe særlig utover nivået før regimets fall, og at kartellet heller ikke mister store markedsandeler til andre produsenter, er det rimelig å anta at OPEC makter å holde oljeprisen innenfor sitt ønskede intervall. Vi legger til grunn en oljepris på 25 dollar per fat ut prognoseperioden.

Andre råvarepriser

Råvareprisene steg kraftig i 1. kvartal. Målt i dollar steg HWWAs råvareprisindeks med 13 prosent fra kvartalet før. Mesteparten av prisstigningen skyldes økningen i oljeprisen. Indeksen for råvarepriser eksklusive energivarer steg med 6 prosent i den samme perioden. Dette må ses i lys av at dollaren svekket seg kraftig mot euro. Målt i euro steg råvareprisindeksen med 6 prosent, og eksklusive energivarer falt den med to prosent. Fallet i oljeprisen i kjølvannet av Irak-krigen har siden trukket råvareprisene ned, mot nivået fra i fjor høst målt i dollar, og i euro noe mer.

Aluminiumsprisene viste en svak utvikling gjennom mesteparten av fjoråret, men steg i 4. kvartal og i begynnelsen av 2003. Økende geopolitisk usikkerhet bidro til lageroppbygging og stigende priser. Prisene falt i forkant av Irak-krigen, men tok seg i ettertid opp igjen, og var i begynnelsen av juni om lag på nivået fra februar i år. Vi har lagt til grunn at aluminiumsprisene vil holde seg om lag på dagens nivå ut 2003, målt i dollar, og at de vil stige noe neste år, basert på at etterspørselen tar seg opp internasjonalt.

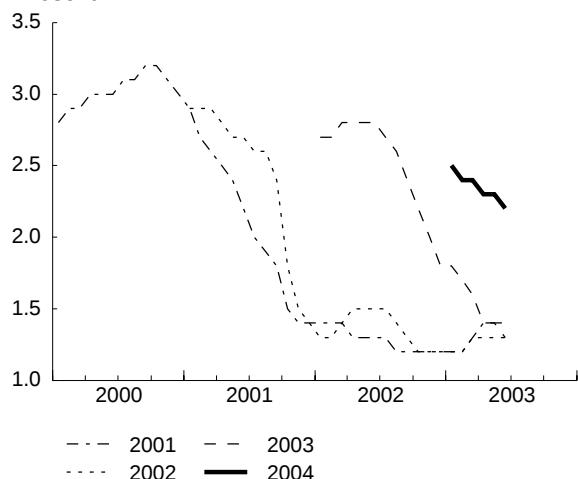
USA

Etter bunnåret 2001, med nær nullvekst på årsbasis, tok veksten seg opp i fjor. Utviklingen var imidlertid svært ujevn, og det er få tegn til at en ny periode med høy vekst som i 1990-årene, er nært forestående. 1. kvartal i år var det andre kvartalet på rad med BNP-vekst på under 2 prosent. Veksten ble dempet av usikkerhet og lav tillit til økonomien både i husholdningene og næringslivet, og av høye oljepriser. Den svake utviklingen ser ut til å ha fortsatt i 2. kvartal. Tall fra Bureau of Economic Analysis indikerer at produktivtetsveksten er på vei ned.

Husholdningskonsumet har vært den viktigste vekstfaktoren gjennom den svake perioden amerikansk økonomi har vært inne i de siste årene. Sammen med høye boliginvesteringer har det bidratt til høy gjeld i husholdningene. Sterk prisstigning på boliger har dessuten skapt bekymring for at en prisboble er under oppbygging i boligmarkedet. Husholdningenes forbruksvekst har vært relativt lav de siste to kvartalene, og kjøp av varige forbruksvarer har falt to kvartaler på rad. Svakt arbeidsmarked og høy gjeld trekker i retning av moderat konsumvekst fremover. Arbeidsledigheten har nå passert 6 prosent, det høyeste nivået siden 1995.

BNP-vekstanslag for Norges handelspartnere for årene 2001 - 2004 gitt på ulike tidspunkter

Prosent

Kilde: Consensus Forecasts.

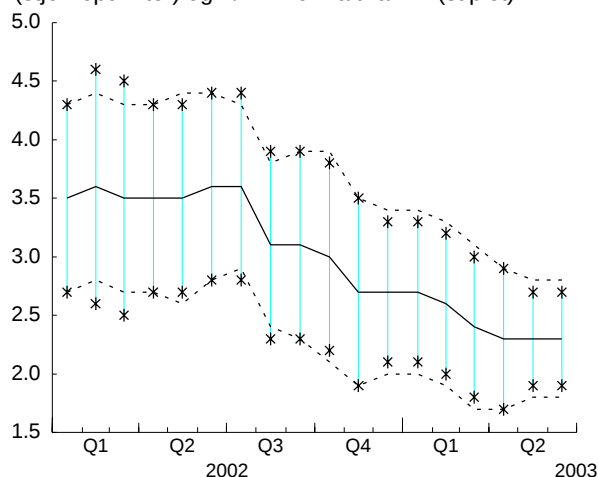
Den beskjedne utviklingen gjenspeiles også i industriproduksjonen, som falt både i mars og april. Investeringsveksten avtok gjennom fjoråret, men ble avløst av en svak økning i 4. kvartal i fjor. I 1. kvartal i år falt investeringene med 3,3 prosent. Investeringer i maskinvarer var den komponenten som bidro sterkest til nedgangen, mens boliginvesteringer fortsatt trakk i motsatt retning. Bureau of Economic Analysis anslår at IT-utstyr har en økonomisk levetid på mindre enn fire år, og mye av de store investeringene i forkant av overgangen til år 2000 er modent for utskiftning. Dette kan i så fall bidra til at investeringene tar seg opp framover.

Oljeprisen har falt i vår, og ventes å holde seg om lag på dagens nivå fremover. Både bensinpriser og fyringsutgifter er på vei ned, noe som både husholdninger, industri og transportnæringen kan nyte godt av. Aksjekursene har dessuten tatt seg opp den siste tiden. S&P 500-indeksen har steget med rundt 20 prosent siden begynnelsen av mars.

Ubalansene i den amerikanske økonomien skaper bekymring. De store underskuddene på offentlige budsjetter og på driftsbalansen er ikke opprettholdbare på lang sikt, men ser ut til å vare ved de nærmeste årene. En reversering av underskuddene på offentlige budsjetter nå ville medføre en uønsket innstramming av finanspolitikken. Hvis det oppstår mistillit til finanspolitikken, kan den ekspansive effekten bli motvirket av økt sparing og redusert forbruk i husholdningene.

Den amerikanske dollaren har svekket seg kraftig siden begynnelsen av 2002. Handelsvektet har den svekket seg om lag 18 prosent, og med 32 prosent mot euro. I midten av juni kostet én euro om lag 1,18 amerikanske dollar. Vi legger til grunn at dollaren holder seg på dette nivået mot euro ut prognoseperioden. Dollarsvekkelsen kan blant annet skyldes underskuddet på driftsbalansen og lave renter. En svakere

BNP-vekstanslag for USA for 2003 på ulike tidsp. Gjennomsnittsanslag (linje) med +/- 2 standardavvik (stjernepunkter) og +/- 2 "normalt" avvik (stiplet)

Kilde: Consensus Forecasts.

dollar vil på noe sikt bidra til økt eksport og redusert import, og en styrking av handelsbalansen. Økt utenlandsk etterspørsel etter amerikanske varer og tjenester kan bidra til å holde samlet etterspørsel oppe hvis husholdningenes konsum avtar. Dyrere import vil dessuten bidra til å holde prisveksten oppe, men vil på kort sikt kunne øke underskuddet på handelsbalansen.

Prisveksten var 2,2 prosent i april i forhold til samme måned året før. Kjerneinflasjonen, som har avtatt siden slutten av 2001, var 1,5 prosent. Risikoen for deflasjon i USA vurderes av IMF som lav. USA har i dag sitt laveste rentenivå på mer enn 40 år. Siden vinteren 2001 er styringsrenta satt ned fra 6,5 til 1,25 prosent. Den amerikanske sentralbanken har dessuten tilført likviditet ved kjøp av obligasjoner, og lange renter er nede på et rekordlavt nivå. Svekkelsen av dollaren utgjør også en pengepolitisk lettelse. Det er fremdeles rom for lettelser i pengepolitikken - korte renter kan fortsatt settes noe ned, og markedet kan tilføres økt likviditet - men den amerikanske sentralbankens handlingsrom er nå begrenset.

Gjenopphenting etter resesjonen i 2001 har tatt lengre tid en ventet. Den svake utviklingen hittil i år viser at omslaget ikke har satt seg. Vi ventet ikke noe markert oppsving i den amerikanske økonomien den nærmeste tiden, men legger til grunn at veksten vil ta seg opp neste år. Det er i samsvar med anslagene i Consensus forecasts.

Europa

Den økonomiske utviklingen er fortsatt svak i euroområdet, og det er lite som tyder på at et omslag er nært forestående. Konkurranseevnen er svekket som følge av styrkingen av euro. Avtagende inflasjon vil bidra til økt realdisponibel inntekt, som sammen med lavt rentenivå vil understøtte husholdningenes forbruk. Arbeidsledigheten har fortsatt å stige, og var i mars på

Makroøkonomiske anslag ifølge ulike kilder

Årlig endring i prosent

	BNP-vekst						Konsumprisvekst					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	1999	2000	2001	2002	2003	2004
USA												
NIESR	4,1	3,8	0,3	2,4	2,5	3,5	1,6	2,5	2,0	1,4	2,0	2,0
ConsF	4,1	3,8	0,3	2,4	2,3	3,6	2,2	3,4	2,8	1,6	2,4	2,0
EU-kom	4,1	3,8	0,3	2,4	2,4	2,5	2,2	3,4	2,8	1,6	2,0	1,7
OECD	4,1	3,8	0,3	2,4	2,5	4,0	2,2	3,4	2,8	1,6	2,4	1,7
Japan												
NIESR	0,8	2,4	0,4	0,3	0,8	0,5	-0,5	-1,1	-1,5	-1,5	-0,7	-0,1
ConsF	0,8	2,4	0,4	0,3	0,8	0,8	-0,3	-0,7	-0,7	-0,9	-0,6	-0,6
EU-kom	0,7	2,4	0,4	0,3	1,5	1,3	-0,3	-0,7	-0,6	-0,9	-0,6	-0,7
OECD	0,7	2,6	0,4	0,3	1,0	1,1	-0,3	-0,7	-0,7	-0,9	-0,9	-1,0
EMU												
NIESR	2,8	3,5	1,4	0,8	1,2	1,9	1,2	2,2	2,5	2,3	1,6	1,2
ConsF	2,8	3,5	1,4	0,8	1,0	2,0	1,1	2,2	2,7	2,3	2,0	1,6
EU-kom	2,8	3,5	1,5	0,9	1,0	2,3	1,1	2,4	2,5	2,2	2,1	1,7
OECD	2,8	3,6	1,5	0,9	1,0	2,4	1,1	2,4	2,5	2,4	2,0	1,6
Handelspartnere												
NIESR	3,0	3,6	1,3	1,3	1,3	2,1	1,2	1,8	2,1	1,9	1,5	1,2
ConsF	3,1	3,5	1,3	1,3	1,4	2,3	1,3	2,2	2,5	2,0	2,1	1,8
EU-kom	3,1	3,5	1,3	1,3	1,4	2,3	1,2	2,0	2,4	1,9	2,0	1,6
OECD	3,1	3,5	1,3	1,3	1,4	2,5	1,4	2,1	2,5	2,1	2,0	1,6

Kilder: NIESR, EC og OECD fra april og Consensus Forecasts fra mai. Alle prisanslagene fra NIESR gjelder konsumdeflatoren.

8,7 prosent. Den svake utviklingen i arbeidsmarkedet kan bidra til å dempe husholdningenes etterspørsel.

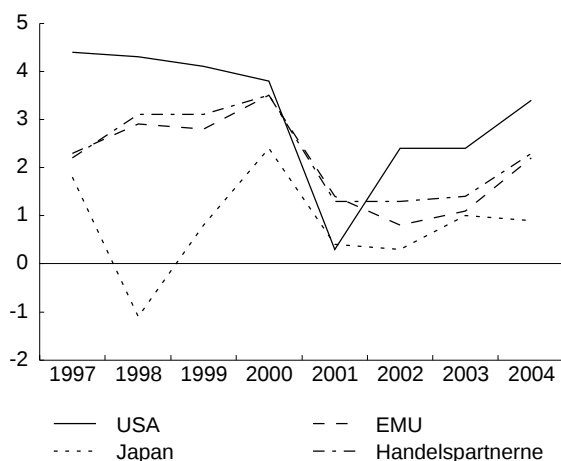
Det offentlige budsjettunderskuddet for euroområdet sett under ett økte til 2,2 prosent i 2002 mot 1,6 prosent året før. I år anslår EU-kommisjonen en ytterligere økning, til 2,5 prosent. Den svake konjunkturutviklingen har bidratt til økningen, men også det strukturelle underskuddet, som er et uttrykk for budsjettbalansen justert for konjunkturmessige forhold, økte ifølge beregninger fra EU-kommisjonen. Økningen i det strukturelle underskuddet kan særlig tilskrives Tyskland og Frankrike. Sammen med Portugal ligger disse landene i år an til å overskride vekst- og stabilitetspaktens grense for offentlig budsjettunderskudd på 3 prosent av BNP. Også Italia er i faresonen. Stabilitets- og vekstpakten begrenser mulighetene for en mer ekspansiv finanspolitikk i de fleste landene i euroområdet fremover.

Den europeiske sentralbanken har presisert at det er ønskelig med en prisstigning nær den øvre grensen for inflasjonsmålet, som er 0-2 prosent, for å ha en buffer mot deflasjon. Inflasjonen har vært over målet lenge, men er nå på vei under 2 prosent. Lav prisvekst i servicesektoren og den ikke-energiintensive delen av industrien, har blitt motvirket av sterk prisstigning på energi. Lavere oljepriser i kjølvannet av Irak-krigen, svak økonomisk vekst internasjonalt og den kraftige appresieringen av euro bidrar til at prisveksten nå er på vei nedover, og bekymringen for at euroområdet skal rammes av deflasjon har økt i vår. Prisveksten varierer en god del mellom de ulike medlemslandene.

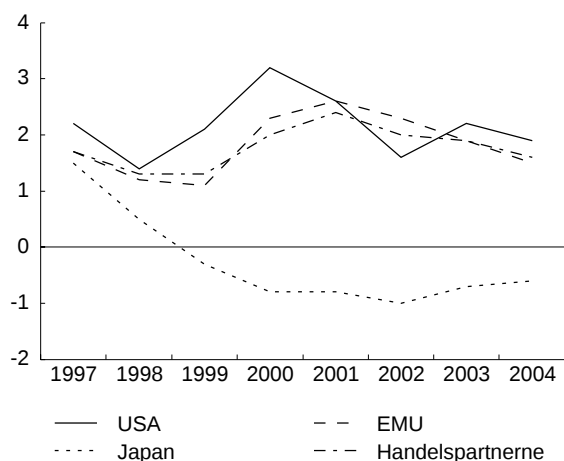
I Tyskland er prisveksten lav, og ser ut til å kunne falle ytterligere. Andre land, som Portugal og Irland, har hatt prisstigning klart over målet i lang tid, men også i disse landene har prisstigningen vært på vei ned det siste halve året.

Den kraftige appresieringen av euro rammer konkurranseutsatt sektor. Konkurranseevnen er særlig svekket mot USA og land som har bundet sin valuta til amerikanske dollar, som Kina og til en viss grad Japan, men også mot Storbritannia. Appresieringen bidrar også til å øke deflasjonsfaren, gjennom lavere importpriser. Den europeiske sentralbanken har satt ned styringsrenta med til sammen 1,25 prosentpoeng siden desember i fjor, siste gang med et halvt prosentpoeng 5. juni. Styringsrenta er nå 2 prosent. Styrkingen av euro har spist opp store deler av lettelsen i pengepolitikken som rentekuttene hittil har utgjort. Renta kan derfor bli satt ytterligere ned fremover.

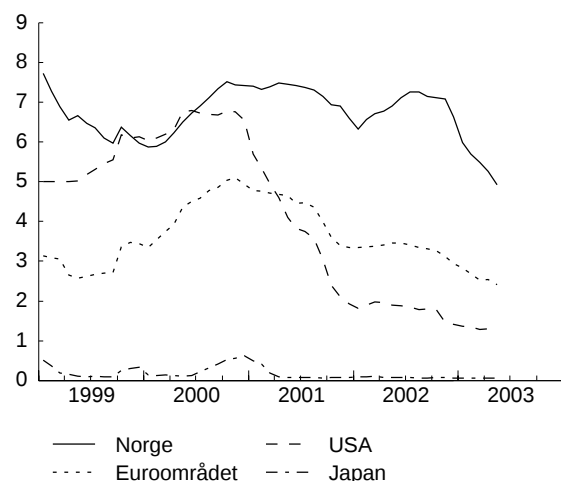
I Tyskland falt BNP med 0,2 prosent i 1. kvartal, etter å ha stagnert i 4. kvartal i fjor. Sammenliknet med ett år tidligere var BNP-veksten på 0,5 prosent. Detaljhandelen falt i april, noe som reflekterer lavt forbruk i husholdningene på bakgrunn av økt usikkerhet i arbeidsmarkedet og stigende ledighet. Industriproduksjonen er fortsatt svak. Kapasitetsutnyttelsen er lav, og et oppsving i investeringene lar vente på seg. Arbeidsledigheten fortsetter å stige, og kom opp i 10,7 prosent i mai. Tilliten til økonomien i husholdningene og næringslivet er svak. Appresieringen av euro rammer eksporten fra euroområdet, og svekker næringslivets konkurranseevne. Innenlandsk etterspørsel er også

BNP-vekst for USA, Japan, euroområdet og Norges handelspartnere

Kilder: Gj.sn. av anslag fra NIESR i april 2003, Consensus Forecasts i mai 2003 og EU-komm. og OECD i april 2003.

Konsumprisvekst for USA, Japan, euroområdet og Norges handelspartnere

Kilder: Gj.sn. av anslag fra NIESR i april 2003, Consensus Forecasts i mai 2003 og EU-komm. og OECD i april 2003.

**Internasjonale renter
3-måneders eurorente**

Kilde: Norges Bank.

svak. Inflasjonen er lav, og eurostyrkingen vil bidra til lav prisvekst fremover. Konsumprisene falt med 0,1 prosent fra april til mai. Sammenliknet med ett år tidligere var prisveksten på 0,8 prosent. Faller den tyske økonomien inn i en deflasjonsspiral, er risikoen stor for ringvirkninger til resten av euroområdet. IMF vurderer risikoen for deflasjon i Tyskland som høy.

Den tyske økonomien har vist seg lite omstillingsdyktig i den internasjonale lavkonjunkturen. Behovet for strukturelle reformer synes klart, men det har vist seg vanskelig å få gjennomslag for reformer både internt i regjeringen og i Forbundsagen. Forbundskansler Gerhard Schröder har nå klart å samle sosialdemokraterne bak et forslag, kalt Agenda 2010, der sentrale punkter er nedskjæringer i sosiale støtteordninger som sykepenger og arbeidsledighetstrygd, og svekket oppsigelsesvern. Slike reformer kan virke ekspansivt på lengre sikt, uten å svekke offentlige budsjetter. Forslagene skal i den kommende tid behandles i Forbundsagen og Forbundsrådet, men har møtt betydelig motstand, særlig fra fagbevegelsen. Sannsynligheten for at reformer vedtas i år er økt, men forslagene kan bli vingeklippet.

Store offentlige budsjettunderskudd og høy statsgjeld legger begrensninger på finanspolitikken. Nedgangskonjunkturen har svekket budsjettbalansen ytterligere, gjennom reduserte skattinntekter og økte utbetalinger til arbeidsledighetstrygd. Tyskland kan komme til å bryte med vekst- og stabilitetspakten for andre år på rad, ved å overskride grensen for underskudd på budsjettbalansen på 3 prosent av BNP. Rentenivået i euroområdet har ikke vært tilpasset konjunktursituasjonen i Tyskland, og har bidratt til svak vekst og lav inflasjon. Utsiktene er fortsatt svake, og det går mot det tredje året på rad med BNP-vekst på under 1 prosent.

Tyskland utgjør en tredjedel av euroøkonomien, og er en viktig handelspartner for de fleste landene i regionen. Den svake veksten får dermed ringvirkninger for resten av euroområdet. Økt internasjonal etterspørsel er viktig for at veksten skal ta seg opp, men styrkingen av euro svekker potensialet for eksportledet vekst. 2003 ventes å bli et nytt år med svak vekst i euroområdet, men vi legger til grunn at aktiviteten tar seg noe opp neste år.

Storbritannia har hatt høyere økonomisk vekst enn euroområdet gjennom den internasjonale lavkonjunkturen. Arbeidsledigheten har holdt seg lav, ned mot 3 prosent de siste to årene. Høyt forbruk i husholdningene, understøttet av den kraftige prisstigningen i boligmarkedet, har sammen med offentlig etterspørsel vært den viktigste drivkraften. Veksten har imidlertid avtatt noe siden årsskiftet. Det skyldes blant annet svak internasjonal etterspørsel og en mer moderat vekst i husholdningenes forbruk. Veksten i boligprisene ser også ut til å avta. Det kan bidra til å dempe

husholdningenes forbruk fremover. Offentlige utgifter vil understøtte innenlandsk etterspørsel de neste årene. Myndighetene planlegger betydelige investeringer, blant annet innenfor helse, utdanning og transport.

Inflasjonen har økt siden i fjor sommer. Mot slutten av fjoråret kom den over inflasjonsmålet på 2,5 prosent, og i 1. kvartal passerte den 3 prosent. Det skyldes i stor grad stigende husleier og oljepris. Oljeprisen har siden falt, og prisveksten i boligmarkedet har avtatt noe den senere tid. Pundet har svekket seg kraftig siden årsskiftet. Mot euro har det depresiert med om lag 9 prosent, og handelsvektet med 6 prosent. Svekkelsen vil bidra til høyere prisstigning, gjennom høyere priser på importvarer. Lavere forbruksvekst vil trekke i motsatt retning. Industrien sliter med svak produktivitet, og har hatt en dårlig utvikling over lengre tid. Depresieringen av pundet medfører imidlertid en forbedring av konkurransekraften, og vil bedre utsiktene for industrien.

Sverige og Danmark har i likhet med Storbritannia klart seg bedre enn de fleste landene i euroområdet. I Sverige har den svake internasjonale utviklingen ført til fallende eksport, men privat og offentlig etterspørsel har bidratt til å understøtte veksten. Investeringene viste en svak utvikling mot slutten av fjoråret, og den ventede oppgangen ser ut til å la vente på seg også her. Etter en periode med høy prisvekst, som følge av kraftig økning i olje- og elektrisitetspriser, har inflasjonen vært på vei ned siden februar, og Riksbanken satte ned styringsrenta med 0,5 prosentpoeng 4. juni, til 3 prosent. Også i Danmark har BNP-veksten avtatt. Arbeidsledigheten har økt fra 5 til 5,8 prosent det siste året. Konkurranseevnen er svekket som følge av styrkingen av den danske krona, som følger euroen. Sammen med lav etterspørsel internasjonalt, svekker dette vekstutsiktene.

Japan

Den japanske økonomien fortsetter å slite tungt. Prisene har falt de fire siste årene, og BNP-veksten er så vidt i positivt farvann. Innenlandsk etterspørsel er ikke tilstrekkelig til å generere økt vekst. Den japanske sentralbanken har intervenert gjentatte ganger i valutamarkedet for å hindre en styrking av yen mot amerikanske dollar, som særlig vil ramme eksport av biler og elektronikk til USA. Yenen har likevel styrket seg siden slutten av fjoråret. De strukturelle problemene i finansiell sektor og arbeidsmarkedet er fremdeles uløste. Det forventes svak vekst og fortsatt fallende prisnivå fremover.

Norsk økonomi

Det siste året synes produksjonsveksten i norsk økonomi å ha stoppet helt opp. Ifølge det kvartalsvise nasjonalregnskapet (KNR) falt bruttonasjonalproduktet for Fastlands-Norge både i 4. kvartal i fjor og 1. kvartal i år, og fallet etterfulgte en underliggende nedgang også gjennom det foregående halvåret. Lav kraftproduksjon gjennom vinterhalvåret i år på grunn av lav vannstand i magasinene er en del av forklaringen. Men selv når en trekker ut kraftforsyning var veksten negativ for samlet fastlandsproduksjon. Produksjonsnedgangen fordelte seg således både på industri, andre vareproduserende næringer og offentlig forvalt-

ningsvirksomhet. Bare innen privat tjenesteyting var det vekst.

Den svake produksjonsveksten må sees på bakgrunn av både den internasjonale lavkonjunkturen, og den stramme pengepolitikken i fjor, som bidro til en høy realrente etter skatt og en sterk krone. For industrien kom kronestyrkingen på toppen av høy kostnadsvekst gjennom flere år. Den stramme pengepolitikken har samtidig bidratt til at inflasjonen har falt markert. Underliggende inflasjon (veksten i KPI-JAE siste 12 måneder) var i mai 1,2 prosent, godt under prismålet på 2,5 prosent. Arbeidsledigheten har fortsatt å øke,

Makroøkonomiske hovedstørrelser. Regnskapstall for 2001-2003

Vekst fra forrige periode. Prosent

			Sesongjustert			
	2001	2002	02.2	02.3	02.4	03.1
Realøkonomi						
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,6	3,6	0,5	1,1	1,3	-0,2
Konsum i offentlig forvaltning	2,7	3,2	-3,2	2,4	-0,2	0,5
Bruttoinvesteringer i fast kapital	-4,2	-3,6	8,0	-7,6	6,4	-0,4
- Fastlands-Norge	0,7	-4,6	1,6	-2,1	0,8	-0,8
- Utvinning og rørtransport	-1,0	-4,6	-5,0	2,9	6,2	6,5
- Tjenester tilk. utvinning	..	..	..	..	..	..
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	2,3	2,1	-0,3	0,9	0,9	-0,1
Eksport	4,1	-0,5	6,0	-3,8	-1,0	0,7
- Råolje og naturgass	5,2	0,2	14,5	-6,6	0,1	1,1
- Tradisjonelle varer	3,7	1,3	-0,8	0,4	-3,7	0,3
Import	0,9	1,7	5,3	-2,9	2,3	2,3
-Tradisjonelle varer	2,9	4,7	-1,6	1,2	3,0	-0,8
Bruttonasjonalprodukt	1,9	1,0	1,5	-1,0	-0,2	0,3
- Fastlands-Norge	1,7	1,3	-0,6	0,5	-0,6	-0,6
Arbeidsmarkedet²						
Utførte timeverk	-1,0	-0,9	0,8	-0,1	-0,4	-0,2
Sysselsatte personer	0,5	0,2	-0,2	0,0	-0,2	-0,2
Arbeidsstyrke	0,7	0,6	-0,1	-0,1	0,1	-0,2
Arbeidsledighetsrate, nivå ³	3,6	3,9	3,9	3,8	4,1	4,1
Priser						
Konsumprisindeksen (KPI) ⁴	3,0	1,3	0,4	1,4	2,2	4,5
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) ⁴	2,6	2,3	2,6	2,4	2,0	1,8
Eksportpriser tradisjonelle varer	-2,9	-8,7	-1,8	-2,3	-0,1	-1,0
Importpriser tradisjonelle varer	-0,2	-8,0	-2,4	-0,8	-0,9	0,8
Utenriksregnskap						
Driftsbalansen, milliarder kroner	238,5	200,6	52,0	46,5	47,2	54,0
MEMO (ujusterte nivåttall)						
Pengemarkedsrente (3 mnd. NIBOR)	7,1	6,9	6,9	7,2	7,0	5,7
Utlånsrente, banker ⁵	8,8	8,4	8,3	8,7	8,6	7,6
Råoljepris i kroner ⁶	220,2	197,4	205,2	202,3	196,1	222,1
Importveid kronekurs, 44 land, 1995=100	100,2	91,6	92,5	89,1	87,7	88,8
NOK per ECU/euro	8,05	7,51	7,5	7,4	7,3	7,2

¹ Konsum i husholdninger og idelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i Fastlands-Norge.

² Tallene for 2001 og 2002 er fra nasjonalregnskapet. Kvartalstallene er basert på AKU, i det nasjonalregnskapets kvartalstall for sysselsetting og timeverk er for korte for sesongjustering.

³ Ifølge AKU.

⁴ Prosentvis vekst fra samme periode året før.

⁵ Ved utgangen av kvartalet.

⁶ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

og lønnsomheten i industrien er meget svak. Dette har bidratt til at også lønnsveksten har kommet klart ned.

Gjennom det siste halvåret har dette ført til en vesentlig omlegging av innretningen på pengepolitikken. Rentene er redusert og ventes å falle ytterligere framover, og krona har svekket seg.

Omleggingen har ikke betydd mye for den realøkonomiske utviklingen så langt i 2003, men gjennom 2003 og særlig for 2004 ventes den å gi klart økt vekst i økonomien. Rentenedgangen stimulerer innenlandsk etterspørsel og kronesvekkelsen bidrar - sammen med lavere lønnsvekst - til å begrense norske bedrifters tap av markedsandeler. Arbeidsledigheten vil fortsette å stige gjennom resten av året og et stykke inn i neste år, men noe mindre enn tidligere lagt til grunn. Ledigheten vil deretter kunne falle i 2005, selv om produksjonsveksten da igjen ventes å bli noe svakere.

Finanspolitikken

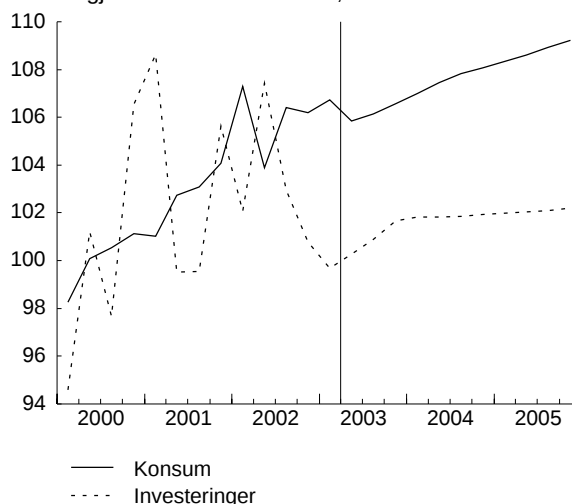
Revidert nasjonalbudsjett 2003 (RNB) gir en oppdatering av sentrale finanspolitiske indikatorer og redegjør for regjeringens finanspolitiske opplegg. Hovedtrekkene i regjeringens forslag ble vedtatt i Stortinget og rammene for budsjettet bare marginalt utvidet. I trygdeoppgjøret har Stortinget vedtatt en noe større vekst i utgiftene og dette er innarbeidet i våre anslag.

Det strukturelle, oljekorrigerte underskuddet på statsbudsjettet, som er knyttet til handlingsregelen for finanspolitikken, viste et underskudd på 36,2 mrd. kr. i 2002. Dette er nesten 9 mrd. kr. mer enn anslått underskudd i Nasjonalbudsjett 2003. Regjeringens forslag til revidert budsjett for 2003 innebærer et underskudd på 37,6 mrd. kr. som er vel 13 mrd. kr. mer enn hva en snever fortolkning av handlingsregelen skulle tilsi. Stortingets vedtak innebærer at dette kan øke med knappe én milliard kroner i 2003. Nå er ikke handlingsregelen for finanspolitikken utformet så snevert at 4 prosent av verdien av Petroleumsfondet - som tilsvarer vel 24 mrd. kr. i 2003 - er den relevante «krittstreken» for finanspolitikken i et enkelt år. Når underskuddet for 2003 nå anslås til å bli 50 prosent høyere, antyder likevel det hvor langt unna den langsiktige banen for det strukturelle, oljekorrigerte underskuddet man nå er. Anslag i RNB viser også at en først i 2005 vil være om lag på linje med en streng tolkning av handlingsregelen, noe som innebærer at det er først i 2006 en kan forvente nye finanspolitiske stimuli. Handlingsrommet for finanspolitikken (i betydningen økt strukturelt underskudd) er derfor allerede brukt opp i denne Stortingsperioden.

Når regjeringen i hovedtrekk foreslår å videreføre det strukturelle, oljekorrigerte underskuddet fra 2002 til 2003 (og antakelig også for 2004 og 2005) må det ses på bakgrunn av konjunktursituasjonen. Den svake

Offentlig forvaltning

Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

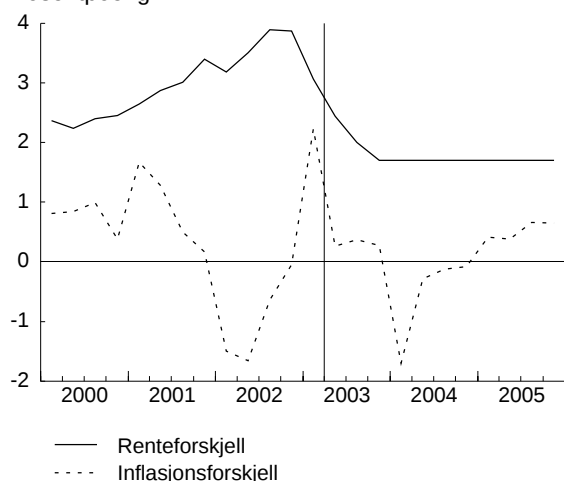
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

veksten i norsk økonomi med økende arbeidsledighet til følge, gjør at skatteinntektene vokser mindre og noen utgiftsposter vokser mer enn hva en konjunkturnøytral utvikling medfører. Det oljekorrigerte underskuddet på statsbudsjettet er derfor klart større enn det strukturelle. En diskresjonær innstramming på statsbudsjettet for å nå handlingsregelen i 2003, ville medført en tilstramming av finanspolitikken på om lag én prosent av fastlandsøkonomien. Dette ville ha forsterket konjunkturedgangen. En lettelse i pengepolitikken med tilsvarende effekt på BNP som en slik finanspolitisk innstramming ville ha hatt, kunne neppe latt seg realisere i dagens situasjon hvor pengepolitikken allerede er kraftig ekspandert, selv om budsjettunderskuddet er større enn planlagt.

Reviderte nasjonalregnskapstall for konsum i offentlig forvaltning viser en vekst fra 2001 til 2002 på 3,2 prosent. Veksttakten avtok gjennom fjoråret og nasjonalregnskapstall for 1. kvartal 2003 viser nedgang i sysselsettingen i offentlig forvaltning, noe som skyldes at deler av Statens Vegvesen er skilt ut som eget foretak (Mesta). Vi anslår veksten i konsum i offentlig forvaltning til om lag 1½ prosent i 2003 og 2004. Veksten i utførte timeverk i offentlig forvaltning anslås å bli relativt beskjedent framover, men noe sterkere i 2003 på grunn av økt antall arbeidsdager (kalendrisk effekt). For bruttoinvesteringer i offentlig forvaltning har vi lagt til grunn bare svak økning i nivået fra 2002 til 2005. Selv om det altså er gitt visse stimulanser til økonomien gjennom finanspolitikken i de foregående årene, gis det i 2003 og 2004 ikke økte etterspørselsstimuli fra offentlig forvaltning. Det er imidlertid realvekst i overføringene til husholdningene via reelle økninger i trygdeutbetalingene til pensjonister mv., noe som gir grunnlag for økt konsum i husholdningene. Ytterligere en impuls via overføringer til husholdningene kommer i form av lavere priser for barnehageplasser. Regjeringens forslag innebærer en nedgang

Rente- og inflasjonsforskjell mellom norske kroner og euro

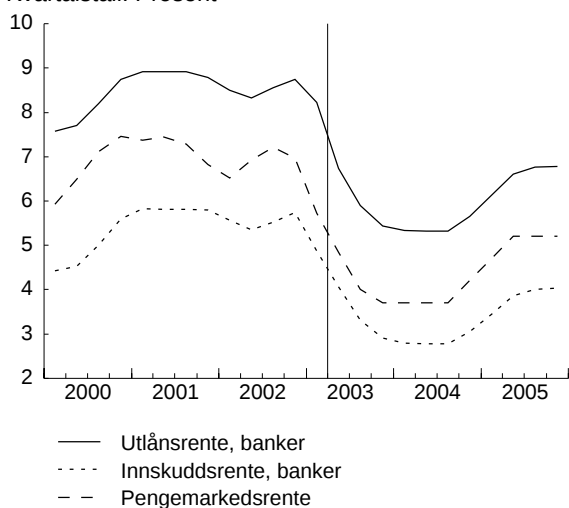
Prosentpoeng

Kilder: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

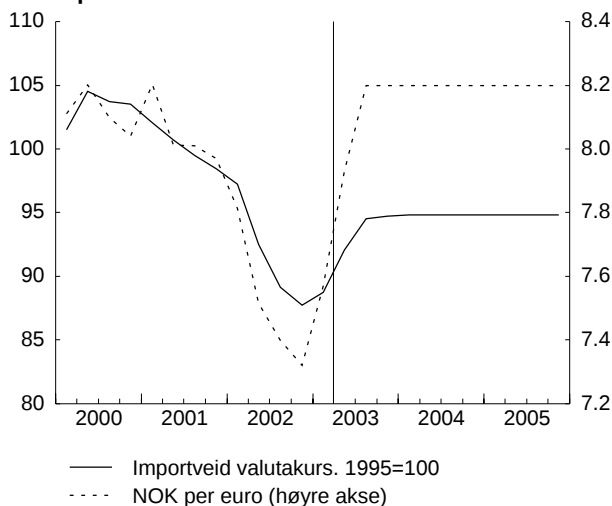
Utlånsrente og innskuddsrente

Kvartalstall. Prosent

Kilder: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Utviklingen i importveid valutakurs og NOK per euro

Kilde: Norges Bank.

til gjennomsnittlig 2500 kr. per barnehageplass gjennom økte overføringer fra 1. august i år.

Lavere rente og svakere krone

Siden desember i fjor har Norges Bank satt ned styringsrenta med 2 prosentpoeng. Foreløpig siste rentekutt kom 30. april, og styringsrenta er nå 5 prosent. I begynnelsen av juni ga sentralbanksjefen sterke signaler om at renta skal lenger ned enn tidligere forventet. I etterkant falt pengemarkedsrentene kraftig og krona svekket seg. Etter at Statistisk sentralbyrå 10. juni offentliggjorde lavere inflasjonstall enn ventet for mai, gikk rentene ytterligere ned. Tremåneders pengemarkedsrente har falt fra 7,1 prosent i begynnelsen av desember i fjor, til 4,2 prosent i midten av juni. Det er det laveste nivået siden 1998. I markedet for fremtidige renteavtaler (FRA) er det nå priset inn ytterligere rentenedgang, til om lag 3 prosent i 4. kvartal.

Den importveide kronekursen svekket seg med om lag 11 prosent fra midten av januar til midten av mars i år, etter å ha styrket seg kraftig de siste to årene. Trolig er større utenlandske aktørers syn på kronekursen fremover endret, og perioden med rekordsterk krone kan nå være over. Rentekutt, som har redusert rentedifferansen mot utlandet, og forventninger om ytterligere lettelse i pengepolitikken fremover, har bidratt til dette. Den importveide kronekursen styrket seg noe fra midten av mars til slutten av mai. Det skyldtes først og fremst en kraftig svekkelse av amerikanske dollar. Mot euro var kronekursen relativt stabil i den samme perioden. Siden begynnelsen av juni har krona svekket seg om lag 4 prosent både importveid og mot euro. 12. juni kostet én euro 8,20 kroner. Vi legger til grunn at krona holder seg på dette nivået ut prognoseperioden.

Internasjonalt er rentenivået lavt. Den europeiske sentralbanken kuttet styringsrenta med et halvt prosentpoeng 5. juni, til 2 prosent, og i USA er styringsrenta 1,25 prosent. Det kan dessuten komme ytterligere rentekutt fremover; vi har således lagt til grunn at 3 mnd eurorente - som normalt vil ligge over styringsrenta - synker til 2 prosent fra og med 3. kvartal i år. Det øker sannsynligheten for ytterligere rentekutt i Norge. Rentedifferansen mot handelspartnerne er redusert siden i fjor høst, som følge av den sterke rentenedgangen i Norge. Det forventes at rentedifferansen reduseres ytterligere fremover.

Lavt aktivitetsnivå og fravær av inflasjonspress skaper rom for Norges Bank til å sette renta ytterligere ned fremover. Utviklingen i kronekursen er viktig for størrelsen på rentekuttene. Svekkelsen av kronekursen så langt i år utgjør en betydelig pengepolitisk lettelse. Dersom krona fortsetter å svekke seg kraftig, reduseres behovet for store rentekutt. En sterk krone vil derimot øke behovet for lave renter. I prognosene legges det til grunn at tremåneders pengemarkedsrente vil falle til 3,7 prosent i løpet av 3. kvartal - dvs. at Nor-

ges Banks styringsrente (foliorenta) faller til 3,5 prosent - og at pengemarkedsrenta deretter vil holde seg på dette nivået fram til neste høst. Det utgjør en mindre rentenedgang enn det som er priset inn i FRA-markedet i midten av juni. Etter vår vurdering kan det synes som om rentemarkedet enten ikke har tatt fullt ut høyde for de ekspansive effektene som følger av omleggingen av pengepolitikken, eller at det legges til grunn en vesentlig svakere internasjonal utvikling enn det som ligger til grunn for denne rapporten.

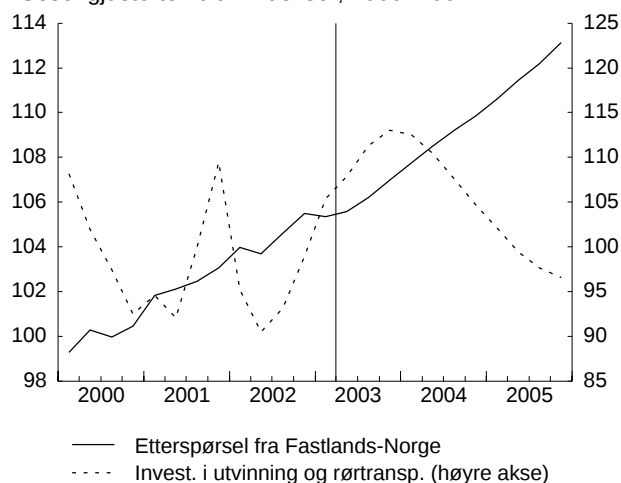
Ifølge våre beregninger vil den underliggende inflasjonen ta seg gradvis opp mot prismålet på to års sikt. For å motvirke at inflasjonen går over inflasjonsmålet, har vi derfor lagt til grunn at pengemarkedsrenta fra og med 4. kvartal 2004 gradvis økes med i alt 1,5 prosent til 5,2 prosent i 2. kvartal 2005. I samme periode har vi for øvrig forutsatt en tilsvarende økning i eurorentene, som følge av at den økonomiske veksten i euroområdet antas å ta seg opp til trendvekst. En slik renteoppgang i Norge og i euroområdet er selv sagt avhengig av hvordan de økonomiske utsiktene utvikler seg framover, både hva gjelder den forutsatte internasjonale oppgangen, og - for Norges del - særlig utsiktene for lite rentefølsomme etterspørselskomponenter, slik som oljeinvesteringene på lengre sikt.

Med disse anslagene på renter og valutakurs, blir pengepolitikken klart mer ekspansiv enn hva vi la til grunn i vår forrige konjunkturrapport. I løpet av 2003 blir rentenedgangen gradvis 1,5 prosentpoeng lavere enn tidligere lagt til grunn, mens den importveide kronekursen blir én prosent svakere. Den mer ekspansive pengepolitikken i år og neste år enn tidligere forutsatt trekker isolert sett i retning av klart sterkere innenlandsk etterspørsel i 2004 og 2005, særlig for boliginvesteringer og husholdningenes konsum. På grunn av tregheter i tilpasningen mellom produksjon og sysselsetting, og samspillseffekter med arbeidstilbudet, blir imidlertid det ekstra bidraget til lavere arbeidsledighet beskjedent.

Høyt nivå på oljeinvesteringene både i år og neste år

Målt i løpende priser er produksjonen av råolje og naturgass i 2002 foreløpig anslått til 295,4 mrd. kroner, en markert nedgang i forhold til året før. Nedgangen skyldes lavere priser enn i 2001, mens volumet - til tross for de gjennomførte produksjonskutt i første halvår av fjoråret - holdt seg om lag uendret. De sesongjusterte tallene viser at produksjonen økte rundt årsskiftet. Målt i faste priser økte produksjonen svakt fra 3. til 4. kvartal, for så å øke ytterligere med over 3 prosent i 1. kvartal i år. Dette er for øvrig vel 8 prosent høyere enn i det tilsvarende kvartal året før. I sistnevnte kvartal ligger imidlertid halvparten av produksjonskuttene som ble gjennomført i fjoråret, slik at den underliggende produksjonsveksten dermed var noe lavere.

Etterspørsel fra Fastlands-Norge og investeringer i oljevirksomheten
Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Utover i inneværende år legger vi til grunn en svak utvikling i petroleumsvirksomheten, slik at bruttoproduktet for næringen for året som helhet ventes å bli på nivå med fjoråret. Produksjonen av olje antas å avta, mens gassproduksjonen antas å øke. For 2004 og 2005 foreventes en svak økning i næringens bruttoprodukt, med en årlig vekst på nær henholdsvis 3 og 1 prosent. Produksjonen av gass antas å øke ytterligere gjennom 2004 og 2005, mens produksjonen av olje først antas å øke gjennom 2004, for så å synke noe gjennom 2005. Disse anslagene er i tråd med anslagene gitt i Revidert nasjonalbudsjett.

I hovedtrekk økte oljeprisen gjennom 2002, og ble i snitt for året 25 USD pr. fat. I norske kroner tilsvarer dette ca. 200 kroner pr. fat. Fremover legger vi til grunn en konstant pris på 25 USD pr. fat. Med de forutsetninger vi har gjort om dollarkursen, vil dette gi en gjennomsnittspris i norske kroner på vel 185 kroner pr. fat i 2003, som synker til i underkant av 175 i 2004 og 2005.

Målt i løpende priser var bruttoinvesteringene i utvinning og rørtransport ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall på 53,4 mrd. kroner i 2002, et verdifall på over 6 prosent i forhold til året før. De sesongjusterte kvartalstall viser at nedgangen i volum som ble registrert gjennom første halvår av fjoråret, etter hvert snudde til oppgang. Investeringene for 1. kvartal i år anslås til vel 6 prosent høyere enn i 4. kvartal, og over 10 prosent høyere enn i det tilsvarende kvartal året før.

Årstallene viser for øvrig at trenden med fallende investeringer tilknyttet feltutbygging fortsatte også i 2002, men også reduserte investeringer i forbindelse med leting forklarer nedgangen. De siste årene har det vært en trendmessig økning i investeringene i felt i drift, en trend som imidlertid flatet ut i 2002. Investeringene tilknyttet landanlegg, og da spesielt Snøhvit,

økte betraktelig gjennom fjoråret, men ikke tilstrekkelig til å forhindre den samlede nedgangen.

Bruttoinvesteringene tilknyttet utvinning og rørtransport forventes å øke gjennom inneværende år, og antas å bli 16,4 prosent høyere enn i fjoråret. Spesielt vil økte investeringer i landanlegg bidra til denne veksten. Anslagene er i samsvar med SSBs siste investeringstelling, og er noe lavere enn anslaget i vår forrige konjunkturrapport. Dette skyldes blant annet en del utsatte leteprosjekter som vi tidligere antok ble utsatt fra 2002 til 2003, og som nå inntil videre har blitt lagt på is. De antatte reduksjonene i leteaktiviteten øker dessuten usikkerheten i våre anslag for både 2004 og 2005. Investeringene tilknyttet Snøhvit kommer imidlertid for fullt, både på landanlegg, rørtransport og feltutbygging. Investeringene i landanlegg vil bl.a. ligge på et meget høyt nivå i prognoseperioden. Gjennom inneværende og neste år forventes dessuten en tilbakevending til trenden med økte investeringer tilknyttet felt i drift. For 2004 legger vi til grunn at det samlede investeringsnivået blir svakt i underkant av nivået i inneværende år, med en nedgang fra 2003 på nærmere ett prosentpoeng. For 2005 anslår vi at investeringene vil synke med 10 prosent, noe som har sammenheng med utfasingen av investeringene tilknyttet utbygging av de nye feltene, samt generelt lavere investeringsnivå.

Nedgang i renta gir økt konsumvekst

Reviderte tall fra nasjonalregnskapet viser en vekst i konsumet i husholdninger og ideelle organisasjoner på 3,6 prosent for 2002, målt i faste priser. Sett i lys av en rekordhøy vekst i husholdningenes realdisponible inntekt på 6,7 prosent, er dette lavt. De sesongjusterte tallene antyder at konsumveksten var lavest i 2. kvartal, og at den økte noe igjennom andre halvår. Tallene for 1. kvartal i år viser et svakt fall målt i faste priser, og sesongjustert er konsumet anslått å være 0,2 prosent lavere enn i 4. kvartal 2002. Viktige forklaringer på den svake konsumutviklingen i 1. kvartal er fortsatt høye lånerenter, de høye elektrisitetsprisene og økt usikkerhet om framtidig inntektsutvikling. De høye elektrisitetsprisene har redusert den realdisponible inntekten til husholdningene betydelig fra 4. kvartal 2002 til 1. kvartal 2003. En uklar økonomisk situasjon, med økende arbeidsledighet, har sannsynligvis gitt husholdningene økt usikkerhet knyttet til framtidig inntekt, noe som kan ha gjort dem mindre villige til å bruke penger.

Sesongjusteringen som ligger bak tallene for 1. kvartal er imidlertid beheftet med stor usikkerhet, da det erfaringsmessig er vanskelig å fastsette påskens betydning. En kan således ikke se bort fra at det sesongjusterte konsumet i 1. kvartal er beregnet for lavt. Varekonsumindeksen, som sesongjustert steg med 2,8 prosent fra mars til april, peker i den retningen. Den registrerte konsumveksten i april kan dermed vel så mye være et utslag av problemer med sesongjusteringen samt vanlige tilfeldige utslag, som en indikasjon

på at husholdningene har økt det underliggende konsumet vesentlig.

Prognosen for realinntektsutviklingen framover avhenger særlig av forventningene til konsumpriser, utviklingen i lønnsinntektene og netto kapitalinntekter. Konsumprisindeksen er forventet å vokse med 2,8 prosent fra 2002 til 2003, mot bare 1,3 prosent i fjor. Lønnsoppgjøret ser ut til å bli moderat i forhold til fjorårets nominelle lønnsvekst på 5,4 prosent, men overhenget fra i fjor gir likevel en forventet lønnsvekst på 4,5 prosent. Sysselsettingen er forventet å gå noe ned fra i fjor til i år. Netto kapitalinntekter består blant annet av renter fra innskudd og renter på gjeld. Rentenedsettelsene vil senke utgiftene til gjeld mer enn inntektene fra innskudd, og dette trekker i retning av økte netto kapitalinntekter. De høye utbyttebetalingene i 2002 antas imidlertid ikke å bli gjentatt i år, og dette bidrar til en nedgang i husholdningenes kapitalinntekter. Den totale effekten av disse to momentene antas å være at husholdningenes netto kapitalinntekter går ned fra 2002 til 2003, og vil dermed bremse veksten i disponibel inntekt. Alt i alt anslås veksten i husholdningenes realdisponible inntekt å bli 1,4 prosent for 2003.

Veksten i husholdningenes disponible realinntekt for 2004 og 2005 anslås til henholdsvis 4,5 og 2,2 prosent. Reverseringen av elektrisitetsprisene gjør at konsumprisveksten antas å bli lav fra 2003 til 2004, og dette trekker realinntektsveksten opp i 2004. Lønnsveksten i 2004 og 2005 forventes å bli noe svakere enn i år. Utviklingen i netto kapitalinntekter forventes å bidra positivt til realdisponible inntekt i 2004, på grunn av nedgang i utgiftene til å betjene gjeld og økte aksjeutbytter. I 2005 trekker økte renter realdisponible inntekt ned.

Det er anslått en vekst i konsumet for 2003 på 3,4 prosent, målt i faste priser. Dette er høyt i forhold til den forventede veksten i realdisponible inntekt, og spareraten er beregnet til å gå ned fra 7,2 i 2002 til 5,4 i år. Konsumet forventes å ta seg opp blant annet fordi de fleste nå har betalt vinterens høye strømreregninger og renta er på vei nedover. Rentenedgangen trekker i seg selv i retning av høyere konsum, fordi sparing blir mindre attraktivt. Dessuten er det sannsynlig at de som har netto gjeld bruker en større andel av sin inntekt til konsum enn de som har netto fordringer, noe som betyr en forsterket effekt av rentenedgangen. Tilsvarende antas de som mottar aksjeutbytter å bruke en liten andel av sin inntekt til konsum, og den forventede nedgangen her bremser derfor sannsynligvis konsumveksten i liten grad.

For 2004 anslås en volumvekst på 4,0 prosent for konsumet. Dette er altså høyere enn i år, og skyldes den høye realinntektsveksten, de lave rentene og noe vekst i husholdningenes formuer. I 2005 forventes en vekst i konsumet på 2,9 prosent. Den reduserte vek-

sten kan forklares med den antatte økningen av renta og lavere realinntektsvekst.

Nedgangen i boliginvesteringene snur

Etter å ha vært stigende fra midten av 1998, falt boliginvesteringene gjennom fjoråret. I følge sesongjusterte nasjonalregnskapstall i faste priser, falt de jevnt med drøye 2 prosent fra kvartal til kvartal igjennom 2002. Det ser ut til at dette fallet begynte å avta noe i 1. kvartal 2003.

Igangsettingstall for boligbygging er en ledende indikator på boliginvesteringene, da investeringene foretas gjennom hele byggefasen. Tall for igangsatt boligbygging, målt i kvadratmeter, viser at igangsettingen sank gjennom 2001 og har siden ligget tilnærmet flatt. For at boliginvesteringene skal holde seg oppe og etter hvert øke, må igangsettingstallene øke. Vi antar at den kraftige rentenedgangen vil stimulere til dette. Boliginvesteringene antas dermed å vokse gjennom annet halvår 2003. Boliginvesteringene er likevel beregnet til å falle 3,7 prosent fra 2002 til 2003, på grunn av negativt overheng fra 2002. I 2004 og 2005 er veksten i boliginvesteringene beregnet til henholdsvis 3,7 og 4,1 prosent.

Boligprisene utviklet seg svakt siste 12 måneder, og prognosen for i år er lave 0,7 prosent. Høye renter gjennom fjoråret sammen med økende arbeidsledighet er viktige forklaringsfaktorer. Ettersom rentene kommer ned vil boligmarkedet sannsynligvis ta seg opp, og dette er forventet å gi en økning i boligprisene på 5,1 prosent i 2004. For 2005 er det beregnet en boligprisvekst på 3,4 prosent.

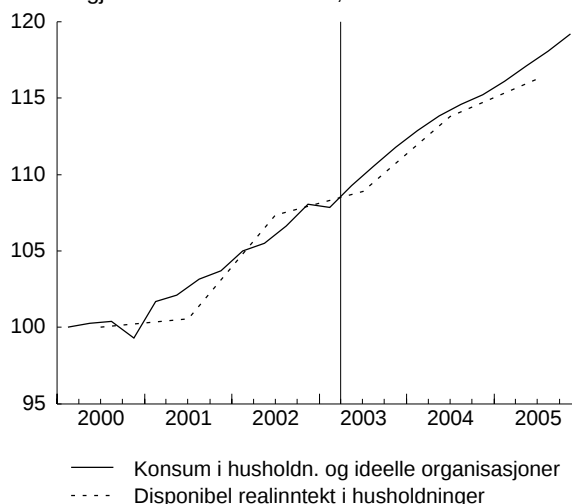
Fortsatt svak utvikling i fastlandsbedriftenes investeringer

Fastlandsbedriftenes investeringer er ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall anslått til nær 100 mrd. kroner i 2002, målt i løpende priser. I volum viste investeringene en nedgang på over 6 prosent fra 2001 til 2002, og det var spesielt investeringene i tjenesteytende næringer som bidro til fallet. Investeringene innen industri, bergverk og primærnæringene mfl. økte noe. Det på forhånd annonserte bortfallet av investeringsavgiften fom. 4. kvartal kan ha bidratt til investeringsutsettelse; mens investeringene i de tjenesteytende næringene har falt gjennom de tre første kvartalene, tok de seg opp med 2 prosent fra 3. til 4. kvartal.

Så langt tyder de sesongjusterte tallene på et svakt fall i fastlandsbedriftenes investeringer i 1. kvartal i år i forhold til foregående kvartal. Mens investeringene tilknyttet industri og bergverk sank i forhold til kvartalet før, økte investeringene i enkelte tjenesteytende næringer for andre kvartalet på rad. Investeringsnedgangen for industrien er i høy grad preget av et markert fall i investeringene i metallindustrien, men det er jevnt over nedgang også i de øvrige industrinæringene.

Inntekt og konsum for husholdninger

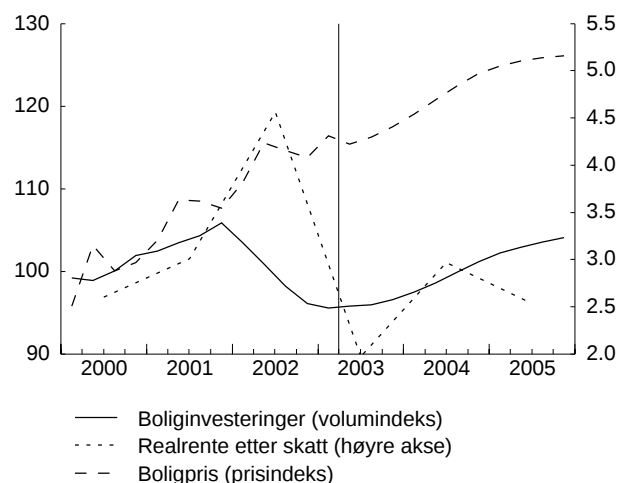
Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boliginvesteringer og boligpris

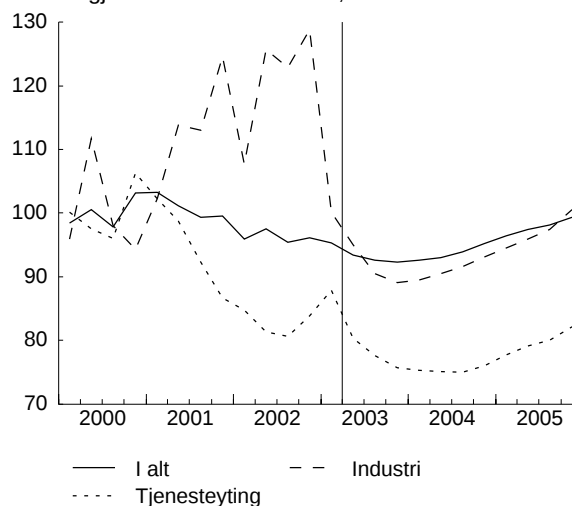
Sesongjusterte indekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Investeringer i Fastlands-Norge

Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske hovedstørrelser 2001-2005. Regnskap og prognoser

Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

		Prognoser							
	Regnskap 2002	2003			2004			2005	
		SSB	FIN	NB	SSB	FIN	NB	SSB	NB
Realøkonomi									
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,6	3,4	2,9	2 3/4	4,0	2,8	3 1/4	2,9	3,0
Konsum i offentlig forvaltning	3,2	1,3	0,3	3/4	1,7	0,8	2,0	1,0	2,0
Bruttoinvestering i fast realkapital ¹	-3,6	0,9	1,1	1,0	0,2	1,0	1/4	0,8	1 1/2
Utvinning og rørtransport ²	-4,6	16,4	13,3	20,0	-0,9	1,0	0,0	-10,0	0,0
Fastlands-Norge	-4,6	-2,5	-3,4	-4,0	0,5	1,0	1/2	4,8	2,0
Bedrifter	-6,4	-2,9	-6,0	-6,0	-1,5	1,3	-1,0	7,1	1,0
Bolig	-4,2	-3,7	-1,1	-3,0	3,7	0,7	2,0	4,1	5,0
Offentlig forvaltning	0,0	-0,1	0,1	1/4	1,5	0,2	2,0	0,2	2,0
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ³	2,1	1,9	1,8	1 1/4	2,9	1,9	2 1/2	2,7	2 1/2
Lagerendring ⁴	10,2	0,0	..	..	0,0	..	..	0,0	..
Eksport	-0,5	0,2	0,0	-1,0	3,4	2,8	1 1/2	2,6	1 1/2
Råolje og naturgass	0,2	1,0	0,5	-2,0	3,3	1,6	4,0	1,0	0,0
Tradisjonelle varer	1,3	0,0	-2,2	-3,0	4,9	4,1	-1,0	4,9	2,0
Import	1,7	5,4	1,3	1,0	3,0	2,8	1 1/4	3,1	3 1/2
Tradisjonelle varer	4,7	5,3	1,9	1 1/4	4,0	3,1	1 1/4	4,7	3 1/2
Bruttonasjonalprodukt	1,0	0,4	1,1	1,0	2,9	2,0	2 1/4	1,9	1 3/4
Fastlands-Norge	1,3	0,3	0,7	1 1/4	3,0	1,9	2,0	2,3	2 1/4
Arbeidsmarked									
Sysselsatte personer	0,2	-0,8	-0,6	- 1/2	0,0	0,0	0,0	0,7	1/2
Arbeidsledighetsrate (nivå)	3,9	4,4	4,4	4 1/2	4,7	4,6	4 3/4	4,4	4 3/4
Priser og lønninger									
Lønn per normalsårsverk	5,4	4,5	4 1/2	5,0	4,0	4 1/4	4 1/2	4,0	4 1/2
Konsumprisindeksen (KPI)	1,3	2,8	2 3/4	3 1/4	1,0	1 1/2	1,0	2,2	2 1/4
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE)	2,3	1,5	1 3/4	1 3/4	1,7	2 1/4	2,0	2,3	2 1/4
Eksportpris tradisjonelle varer	-8,7	-0,4	..	-5,0	6,5	..	1 1/4	2,2	1 3/4
Importpris tradisjonelle varer	-8,0	2,4	..	..	4,0	..	..	0,1	..
Bolig	6,1	0,7	..	..	5,1	..	..	3,4	..
Utenriksøkonomi									
Driftsbalansen, mrd. kroner	200,6	147,6	203,7	205,0	145,9	190,1	155,0	155,3	120,0
Driftsbalansen i prosent av BNP	13,2	9,6	..	14,0	9,3	..	10,0	9,5	8,0
MEMO:									
Husholdningenes sparerate (nivå)	7,2	5,4	6,8	5,0	6,0	6,6	5 1/4	5,4	5 1/2
Pengemarkedsrente (nivå) ⁵	6,9	4,6	5,1	5,6	3,8	5,0	5,5	5,1	5,5
Utlånsrente, banker (nivå) ⁶	8,5	6,6	..	..	5,4	..	..	6,6	..
Råoljepris i kroner (nivå) ⁷	197,4	186,7	190,0	..	173,7	172,0	..	173,7	..
Eksportmarkedsindikator	0,2	4,1	..	..	5,8	..	..	5,0	..
Importveid kronekurs (44 land) ⁸	-8,5	1,1	..	-3 3/4	2,4	..	0,0	0,0	0,0

¹ Norges Banks anslag inkluderer lagerendring.² Finansdepartementets og Norges Banks anslag inkluderer tjenester tilknyttet oljeutvinning.³ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.⁴ Endring i lagerendring i prosent av BNP.⁵ NB har som teknisk forutsetning for sine framskrivninger at bankens renter på prognosetidspunktet holdes uendret i prognoseperioden.⁶ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.⁷ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend⁸ Positivt fortegn innebærer depresiering.

Kilder: Statistisk sentralbyrå (SSB), Finansdepartementet, St.meld.nr. 2, 2002-2003 (FIN), Norges Bank, Inflasjonsrapport 1/2003 (NB).

For 2003 legger vi til grunn at bruttoinvesteringene i industrien (målt i faste priser) fortsetter å synke. Når flere års økning i industriinvesteringer nå snus til nedgang, har dette sammenheng med utfasingen av flere store investeringsprosjekter, og da spesielt i metallproduksjon, raffinering og kjemisk industri. For de resterende private fastlandsnæringer antas investeringene å øke, men ikke tilstrekkelig til å forhindre at bruttoinvesteringene for fastlandsnæringer samlet sett synker med 3 prosent i forhold til 2002. Av de reste-

rende fastlandsnæringer er det blant annet bank og forsikring, varehandel, innenriks samferdsel og produksjon av elektrisitet som øker. Investeringene i elektrisitetsnæringen antas å ta seg kraftig opp gjennom hele prognoseperioden.

I tråd med SSBs investeringstelling legger vi til grunn at nedgangen i industriinvesteringene varer ved til godt ut i 2004, før økt industriproduksjon igjen bidrar til å heve investeringene noe. For næringsbygg legger

vi til grunn lavere investeringer framover; høye investeringer gjennom flere år har økt kapasiteten, leiepriser på næringsseiendommer har falt og mye står ledig. Sammen med blant annet lave industriinvesteringer bidrar dette til at bruttoinvesteringene i fastlandsnæringene i 2004 anslås til 1,5 prosent lavere enn i 2003. Deretter bidrar investeringsoppsving i de fleste sektorer til at bruttoinvesteringene i de private fastlandsbedriftene øker med vel 7 prosent fra 2004 til 2005.

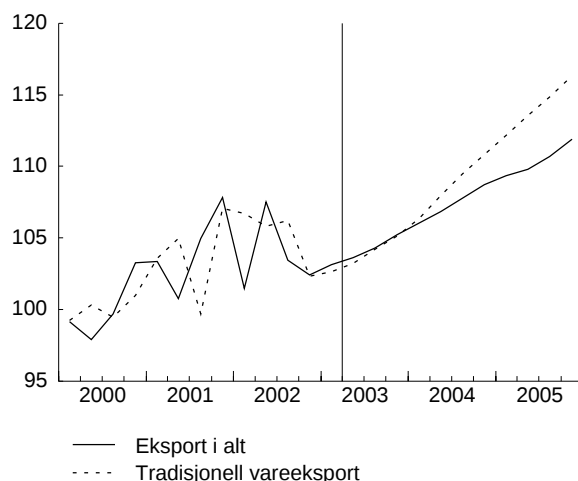
Eksporten – volumet holdes oppe, prisene tar støytten

Svakt vekst i internasjonal økonomi medførte at det knapt var noen økning i etterspørselen på de norske eksportmarkedene i 2002. Eksportvolumet av norske tradisjonelle varer økte ifølge nasjonalregnskapet svakt, først og fremst drevet av vekst i eksporten av petroleumsprodukter, samt verkstedprodukter. Sesongjustert var det en viss nedgang i den tradisjonelle vareeksporten gjennom året, men veksten tok seg noe opp i igjen 1. kvartal i år. Holdes eksport av fly (vesentlig påvirket av reeksport som oppstår når SAS innfører nye fly til Norge som overstiger Norges regnskapsmessige andel på 2/7 av investeringene i selskapet) utenom, var den sesongjusterte økningen fra foregående kvartal på 1,1 prosent. Oppsvinget i 1. kvartal skyldtes først og fremst økt eksport av bensin og fyringsolje, men også metaller og verkstedprodukter bidro klart til økningen. I motsatt retning trakk først og fremst lavere eksport av fisk og fiskeprodukter, kjemiske råvarer, samt andre petroleumsprodukter enn bensin og fyringsolje.

Prisene på tradisjonelle eksportvarer falt med hele 8,7 prosent i 2002, regnet i norske kroner. Prisnedgangen fortsatte inn i 1. kvartal i år. For tradisjonelle varer i alt var riktignok prisnedgangen langt mer dempet enn gjennom de to foregående årene, men det skyldes så å si utelukkende prisene på raffinerte oljeprodukter og elektrisk kraft; for nesten alle de øvrige varegruppene fortsatte prisfallet med uforminsket styrke. Sesongjustert var prisnedgangen i 1. kvartal ifølge nasjonalregnskapet særlig sterk for verkstedprodukter (-5,8 prosent fra foregående kvartal).

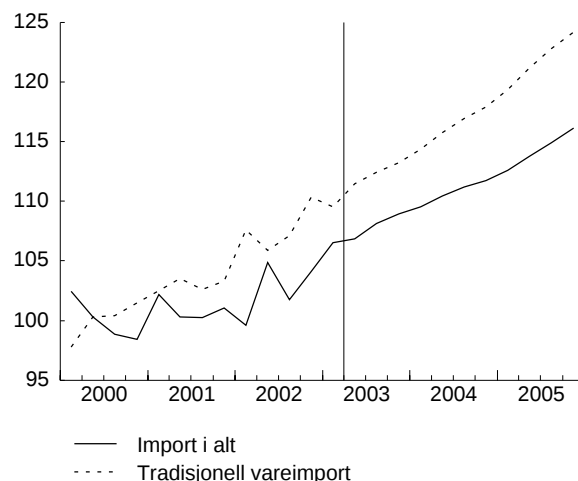
Nedgangen i eksportprisene gjennom de senere årene må først og fremst sees i sammenheng med den kraftige styrkingen av krona fram til januar i år. Eksportbedriftene synes så langt å ha valgt å møte kronestyrkingen med reduserte priser for å holde eksportvolumet oppe. Styrkingen av krona satte inn allerede i slutten av mai 2000, men med utgangspunkt i en relativt svak krone; først i 3. kvartal 2001 passerte industriens konkurransekursindeks 103,8 prosent, som tilsvarte gjennomsnittet for årene 1993-2000. Deretter falt indeksen (betyr sterkere krone) til 91,5 i begynnelsen av januar i år, før den på ny tok til å øke. Regnet fra 3. kvartal 2001 til 1. kvartal 2003 var nedgangen i indeksen på 6,5 prosent. I samme periode har den sesongjusterte prisnedgangen for tradisjonell vare-

Eksport Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Import Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

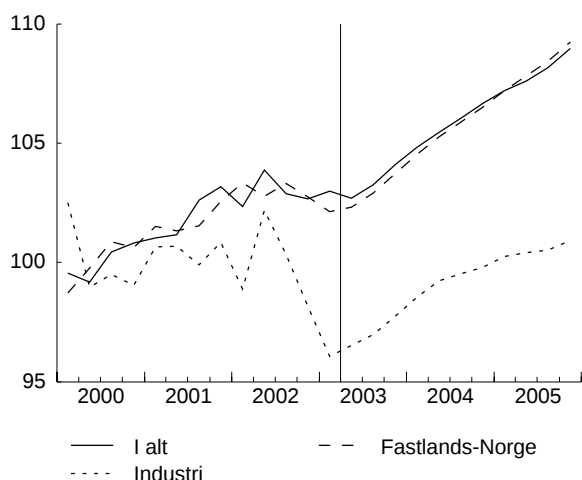

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

eksport i alt vært på 10,1 prosent, og for industrivarer 10,4 prosent; altså godt i overkant av kursfallet.

Dette antyder at også andre faktorer enn valutakursen har bidratt til prisnedgangen. Det gjelder først og fremst for en del konjunkturfølsomme industrielle råvarer og halvfabrikata, der prisene - som normalt er - har utviklet seg svakt som følge av den pågående internasjonale lavkonjunkturen. Men også for verkstedprodukter har prisnedgangen vært sterk, -12 prosent. I samme periode falt prisene på importerte verkstedprodukter like mye som eksportprisene, altså også de betydelig sterkere enn valutaindeksen. Det kan tyde på at mye av prisnedgangen skyldes sterk pris konkurranse fra utenlandske produsenter regnet i internasjonale priser. For verkstedprodukter har for øvrig eksportprisfallet forsterket seg gjennom de siste kvartalene, noe som delvis kan skyldes at prisene på

Bruttonasjonalprodukt
Sesongjusterte volumindekser, 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

ordrebasert produksjon kan være avtalt før eller i perioden da krona styrket seg. Også det at lønnskostnadene har økt kraftig over flere år, sammen med en tendens til at bedriftene innenfor verkstedindustrien lar økte kostnader slå sterkere ut i prisene på kort enn på lang sikt, kan ha bidratt til at prisnedgangen har forsterket seg i den siste tiden.

Gjennom første halvår i år har krona igjen svekket seg. Siden eksportbedriftene så langt synes å ha latt utviklingen i valutakurser slå mer eller mindre fullt ut i prisene regnet i norske kroner, antar vi at de vil reagere tilsvarende når krona nå svekker seg. Dessuten legger vi til grunn en konjunkturmessig internasjonal prisoppgang på en del konjunkturfølsomme eksportvarer. Selv om det isolert sett vil bidra til å motvirke den tidligere svekkelsen av lønnsomheten i bedriftene, vil mange eksportbedrifter fortsatt ha en sterkt presset konkurransesituasjon, med bakgrunn i flere år med høyere kostnadsvekst enn konkurrentene. Det er derfor grunn til å anta at mange norske bedrifter vil fortsette å tape markedsandeler. Mens markedsveksten for norsk eksport anslås å bli på 4 prosent i år, og rundt 5,5 prosent de kommende to årene, ventes det således nullvekst i tradisjonell vareeksport i år, og vekst på knappe 5 prosent de to neste årene. Men da står imidlertid økt eksport av metaller, som følge av ny kapasitet i sektoren, for en god del av veksten. En kan for øvrig ikke se bort fra at lønnsomheten nå er så svak i mange enkeltbedrifter at den kan føre til nedleggelser eller utflagging i et omfang som ikke fullt ut fanges opp av vår prognosemodell, der hele bransjer ses under ett.

Mer normal økning i importandelene framover

Tap av markedsandeler for norske bedrifter på grunn av høy lønnsvekst og sterk krone, har bidratt til at importveksten har holdt seg sterk de siste årene, trass

i svakere vekst i etterspørselen, særlig i de mest importintensive etterspørselskategoriene, investeringer og eksport. I 2002 økte den tradisjonelle vareimporten med 4,7 prosent, og veksten holdt fram i 1. kvartal i år; nasjonalregnskapet viser en sesongjustert vekst fra foregående kvartal på 1,2 prosent, når import av fly holdes utenfor (jf. omtalen av eksport).

Mens eksportørene - til tross for sterk innenlandsk kostnadsvekst - valgte å svare på den sterke krona med lavere priser regnet i norske kroner, har hjemmemarkedsprodusentene i stor grad veltet kostnadene over i prisene, og det til tross for at kronestyrkingen førte til at prisene på konkurrerende importprodukter falt. For varegruppen tradisjonelle varer under ett, har de norske hjemmeprisene bare fra 1. kvartal 2002 til 1. kvartal 2003 økt med 3,4 prosent, mens importprisene falt med 3,4 prosent. Resultatet er den markerte svekkelsen av markedsandeler vi nå opplever.

Denne forskjellen i prisadferd mellom de to produsentgruppene er for øvrig for lengst bygd inn i våre makroøkonomiske modeller, basert på data fra de siste 20-30 årene. Prisadferden innebærer at når krona nå svekker seg, vil det neppe føre til en tilsvarende økning i de norske hjemmeprisene, selv om importprisene igjen tar seg opp. Det betyr at selv om tapet av markedsandeler vil fortsette, vil det kunne bli noe mindre i årene framover. I år ventes en økning i tradisjonell vareimport på 5,3 prosent, mot en vekst i etterspørselen i Fastlands-Norge på 1,9 prosent. I 2004 og 2005 anslås importveksten å bli rundt 4,5 prosent, mot en vekst i fastlandsetterspørselen på knappe 3 prosent. Tap av markedsandeler på hjemmemarkedet anses for øvrig å være en normal del av den økonomiske utviklingen i et land som i stadig større grad integreres i det internasjonale varebyttet.

BNP og produksjonen – veksten tar seg gradvis opp

Etter at samlet bruttonasjonalprodukt (BNP) falt litt mot slutten av 2002 (sesongjustert), økte samlet produksjon igjen fra 4. kvartal i fjor til 1. kvartal i år. Det skyldes imidlertid i sin helhet at olje- og gassutvinningen økte klart; sesongjusterte tall viser at nedgangen for BNP Fastlands-Norge fra slutten av fjoråret fortsatte inn i 2003. Mens uendret sesongjustert nivå ut 2003 ville gitt en nedgang i BNP for fastlandsøkonomien på én prosent på årsbasis, legger vi til grunn en vekst på 0,3 prosent. Unormalt lav kraftproduksjon antas dessuten å trekke produksjonen i fastlandsøkonomien ned med nærmere et halvt prosentpoeng på årsbasis, regnet utenom kraftsektoren blir derfor veksten noe høyere, men fortsatt betydelig under trendveksten for økonomien.

Nedgangen i bruttoproduktet i industrien fra andre halvår i fjor har fortsatt inn i 2003. På årsbasis anslår vi nå en nedgang på om lag 2,5 prosent. På bakgrunn

av en antatt sterkere vekst i internasjonal økonomi neste år, sammen med høy konsumvekst og oppsving også i Fastlands-Norges investeringer, samt ikke minst en betydelig økt produksjonskapasitet i metallindustrien, venter vi imidlertid en klar vekst i industriproduksjonen neste år. I 2005 anslås imidlertid produksjonsveksten igjen å avta, fordi oljeinvesteringene ventes å falle kraftig.

For de øvrige fastlandsbedriftene sett under ett ventes den moderate veksten fra i fjor å fortsette i år. I 2004 antas veksten å ta seg markert opp også i disse næringene, og den høyere veksttakten fortsetter i 2005.

For offentlig forvaltning viser nasjonalregnskaps-tallene at bruttoproduktet faller, en tendens som har vart ved siden slutten av 2001. Denne nedgangen går i senere tid sammen med nedgang i sysselsetting og utførte timeverk i offentlig forvaltning. Når konsumet i offentlig forvaltning likevel øker, skyldes det at offentlig forvaltnings produktinnsats (dvs. kjøp av varer og tjenester fra næringsvirksomhet) har økt. Denne økningen stoppet imidlertid opp gjennom 2002 og utviklingen så langt i 2003 viser en svak nedgang også her. For i år venter vi en svak nedgang i bruttoproduktet, og en viss økning i 2004 og 2005, som først og fremst skyldes flere arbeidsdager.

Samlet sett innebærer dette at produksjonsveksten for Fastlands-Norge i alt tar seg opp fra 0,3 prosent i år til 3 prosent i 2004 (skyldes delvis 3 ekstra arbeidsdager dette året) og knappe 2,5 prosent i 2005. Det betyr en vekst i 2004-2005 på i overkant av antatt trendvekst for økonomien. Veksten i samlet BNP blir noe svakere begge år, som følge av lavere antatt veksttakt i oljesektoren, og særlig i utenriks sjøfart og oljeboring.

Rentenedgangen gir en noe mindre økning i ledigheten

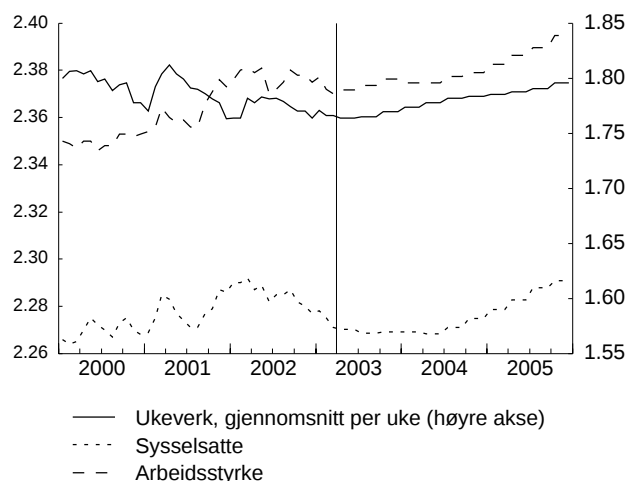
Den brede konjunkturedgangen gjennom 2002, med store lønnsomhetsproblemer for konkurranseutsatt næringsliv, gir seg nå utslag i sysselsettingen. Etter en viss vekst i den totale sysselsettingen i første halvår 2002 viser kvartalsvis nasjonalregnskap at sysselsettingen sank i 4. kvartal i fjor og ble ytterligere redusert i 1. kvartal i år. Fra 1. kvartal 2002 til 1. kvartal 2003 sank den totale sysselsettingen med 14 700 personer.

Det er først og fremst industrisysselsettingen som synker. Siden 1. kvartal 2002 er sysselsettingen i industrien redusert med 12 400 personer, eller 4,2 prosent. De fleste andre næringer opplever imidlertid også sysselsettingsnedgang. I offentlig sektor var det i 1. kvartal i år 3600 færre sysselsatte enn i 1. kvartal 2002, en nedgang på 0,5 prosent.

Målt som andel av arbeidsstyrken viste Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) en sesongjustert ledighet på 4,1 prosent i 1. kvartal i år, en oppgang på 0,3 prosentpo-

Arbeidsstyrke, sysselsetting og ukeverk

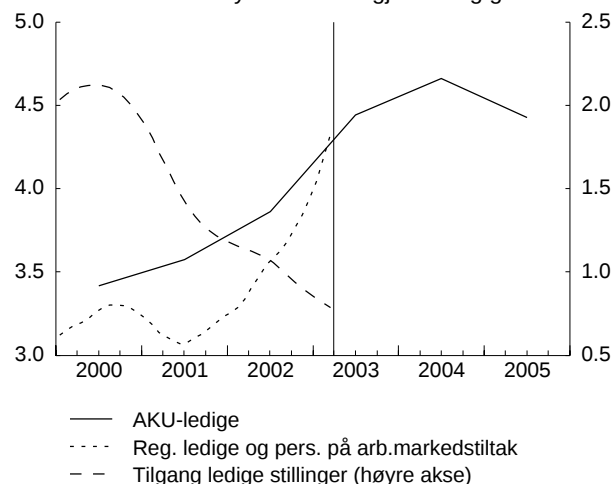
Millioner. Sesongjustert og glattet

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger

Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

1) Justert bakover for brudd i serien fra januar 99
Kilder: Arbeidsdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

eng fra første kvartal 2002. Den registrerte ledigheten ifølge Aetat har økt mer markert. Sesongjusterte tall over antall registrerte helt ledige har økt fra 62 000 i mai 2001 og 73 000 i mai 2002 til 95 000 i mai i år. Antall deltakere på ordinære arbeidsmarkedstiltak økte med i underkant av 2000 personer i samme tidsperiode.

Svekkelsen i arbeidsmarkedet er sterkere enn det som isolert sett framkommer av ledighetstallene i både AKU og hos Aetat. Mange arbeidsledige anser seg ikke lenger som del av arbeidsstyrken når de blir gående ledige lenge selv om de ønsker arbeid, og har gitt opp å søke arbeid. Yrkesdeltakelsen ifølge AKU er derfor svært følsom ovenfor endringer i arbeidsledigheten. En samlet sysselsettingsnedgang på knapt 15 000 personer fra 1. kvartal 2002, fordelt seg på en nedgang i arbeidsstyrken på 7000 personer og en økning i ledig-

heten på 8000 personer, slik at yrkesdeltakelsen sank til 72,6 prosent, mot 73,4 prosent i 1. kvartal 2002.

Oppgangen i ledighet forventes å fortsette til 2004 med en gjennomsnittlig AKU-ledighet på 4,7 prosent, opp fra 4,4 prosent i år. I 2005 anslås ledigheten igjen til 4,4 prosent. Dette er noe lavere enn tidligere anslag og skyldes hovedsakelig forutsetningen om et lavere rentenivå framover.

Tradisjonelt inntektspolitisk samarbeid bidrar til lavere lønnsvekst

Ifølge Det tekniske beregningsutvalget har lønnsveksten i Norge vært høyere enn hos handelspartnerne siden 1997. Den høye lønnsveksten har trolig sammenheng med god lønnsomhet i konkurranseutsatte næringer og det strammere arbeidsmarkedet etter ledighetsnedgangen på 1990-tallet (se egen boks i Økonomiske analyser nr. 6/2001). Også i 2002 var tariffoppgjørene preget av arbeidsmarkedssituasjonen i årene før; nasjonalregnskapet viser at den gjennomsnittlige lønnen per normalårsverk steg med hele 5,4 prosent.

Ledigheten steg imidlertid gjennom fjoråret og norsk industris kostnadmessige konkurranseevne ble kraftig svekket i 2002 - først og fremst som følge av en ugunstig valutakursutvikling. Lønnsomhetsproblemene i konkurranseutsatte næringer, dårlig kommuneøkonomi og lavt etterspørselspress i norsk økonomi generelt, har svekket nær sagt alle segmentene i arbeidsmarkedet det siste året og forventes å bidra til lavere lønnsvekst de nærmeste årene. Overhenget fra 2002 og allerede avtalte tillegg i 2003 anslås imidlertid å bidra med om lag 3 prosentpoeng til årets lønnsvekst.

Etter initiativ fra regjeringen i fjor høst, ble partene i arbeidslivet og regjeringen enige om å styrke det inntektspolitiske samarbeidet. Årets mellomoppgjør har i tråd med dette resultert i svært moderate tariff tillegg. I flere av de store tariffområdene har det ikke vært gitt tillegg i vårens tarifforhandlinger. Med en lønns-glidning på vel ett prosentpoeng ligger det an til en lønnsvekst på 4,5 prosent i 2003. Dette er i tråd med tidligere anslag.

De beskjedne tariff tilleggene i år gir et lavt overheng, slik at lønnsveksten trolig vil komme ytterligere noe ned neste år, selv med relativt høye tariff tillegg ved hovedoppgjøret i 2004. Veksten i lønn per normalårsverk anslås til 4,0 prosent både i 2004 og i 2005.

Konsumprisveksten kraftig ned

I de siste par årene har utviklingen i elektrisitetsprisene forklart en stor del av svingningene i 12-månedersveksten i konsumprisene. I den senere tiden har de spilt en helt dominerende rolle for utviklingen. Mot slutten av fjoråret og inn i 2003 steg elektrisitetsprisen kraftig. Fra 2,1 prosent i november i fjor, steg veksten i konsumprisindeksen (KPI) på 12-måneders-

Konsumprisindeksen i 2003

Vekst fra samme måned året før og direkte bidrag¹ fra elektrisitetsprisene i prosentpoeng

	KPI-vekst	Bidrag fra el.pris
januar	5,0	3,2
februar	4,8	2,8
mars	3,7	2,1
april	2,9	1,3
mai	2,1	1,0

¹ Differansen mellom 12-månedersvekst i totalindeksen og KPI eksklusive elektrisitet.

basis, til 2,8 prosent i desember. I januar var elektrisitetsprisene hele 82,5 prosent høyere enn i januar i fjor og dette bidro til at KPI da lå 5,0 prosent høyere enn 12 måneder tidligere. Deretter har elektrisitetsprisen falt, og i mai var prisstigningstakten kommet ned i 2,1 prosent. Av nedgangen i prisstigningstakt fra januar til mai på 2,9 prosentpoeng, kan 2,2 prosentpoeng føres tilbake til elektrisitetsprisutviklingen.

Veksttaket i KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE) har vist en synkende tendens i de siste 12 måneder. Fra en vekst på 2,7 prosent i juni og juli 2002, var den i desember kommet ned på 1,8 prosent og har deretter falt ytterligere til 1,2 prosent i mai. Styrkingen av kronekursen frem til januar i år har vært en sentral faktor bak utviklingen. Dette kan en se ved at prisene på importerte konsumvarer til norske forbrukere har vært fallende - og i akselererende takt - gjennom de siste par årene. Av norskproduerte varer er det særlig fisk og varer som er påvirket av konkurranse fra utlandet hvor prisstigningstakten har blitt redusert. Tjenester med arbeidslønn som dominerende priskategori, har også vist en slik utvikling. Statistikken for de øvrige tjenestene, inkludert husleie, viste derimot en tendens til stigende prisstigningstakt gjennom årets fire første måneder, men fra april til mai falt også prisstigningstakten for disse tjenestene litt.

Til tross for svekkelsen av kronekursen siden begynnelsen av januar, var norske kroner nesten 9 prosent mer verdt i årets 1. kvartal enn samme kvartal i 2002, målt ved den importveide valutakursen. Importprisene for mange varegrupper som teller tungt i husholdningenes forbruk har endret seg om lag tilsvarende, noe som skulle indikere at de internasjonale prisene har holdt seg om lag uforandret. Et viktig unntak er importprisen på biler, som ifølge KNR økte med 2,0 prosent i denne perioden. Ifølge KPI har imidlertid bilprisen til konsument økt med bare 0,4 prosent i 1. kvartal og falt med 0,1 prosent i april, begge i forhold til samme periode året før. Dette kan indikere at marginene til bilforhandlerne er redusert.

Den underliggende prisstigningen styres i stor grad av lønnskostnader og importpriser. Sterk krone og lave importpriser har nøytralisert høye lønnskostnader. Det tar trolig lang tid før den høye lønnskostnadsveksten i de senere år slår fullt ut i prisene. På samme måte kan

kronestyrkingen vi har vært gjennom forsatt trekke i retning av lave priser.

Vårens moderate lønnsoppgjør peker i retning av en lav prisvekst, mens den siste tids markerte svekkelse av kronekursen trekker i motsatt retning. Ser man bort fra virkningen som renteendringer har på valuta-kursen, bidrar den senere tids nedgang i rentenivået til å redusere prisstigningstakten på ett til to års sikt gjennom lavere husleier og reduserte kostnader ved lagerhold. Lavkonjunktoren norsk økonomi nå er inne i, kan i seg selv også bidra til lavere priser, ved at bedriftene tvinges til å redusere marginene eller gjennomføre ekstra effektiviseringstiltak. Reduserte barnehagesatser, som følge av økte offentlige tilskudd fra og med august i år bidrar også til å trekke konsumprisindeksen ned. I våre prognoser er det derimot ikke lagt inn noen eksplisitte endringer som følge av innføring av maksimalpris på barnehageplasser. I skrivende stund er det ikke helt klart hva effektene av dette er, men virkningene fra 1. mai 2004 er trolig uansett beskjedne.

Den underliggende prisveksten antas å ta seg noe opp alt fra annet halvår i år. Som årsgjennomsnitt anslås veksten i KPI-JAE til 1,5 prosent i år og økende til 2,3 prosent i 2005.

Elektrisitetsprisene fremover er anslått med utgangspunkt i terminprisene midt i mai. Det ligger an til at elektrisitetsprisene til husholdningene vil synke litt til mot sommeren, men deretter holde seg om lag uforandret før en moderat oppgang gjennom 4. kvartal. En må også regne med at prisene kan øke noe fra nyttår. I 2004 og 2005 antas et mer normalt prisforløp, dvs. moderat høyere i vinterhalvåret i forhold til i sommerhalvåret. Som årsgjennomsnitt legges til grunn en økning i prisene i 2003 på om lag 32 prosent, og en nedgang på om lag 20 prosent i 2004. I 2005 antas elektrisitetsprisene til husholdningene å bli ubetydelig høyere enn året før. Oljeprisen målt i norske kroner er forutsatt å bli redusert med 6-7 prosent som årsgjennomsnitt i 2003 og 2004, for så å holde seg uforandret til 2005. I beregningene er det ikke lagt inn noen reelle avgiftsendringer for 2004 eller 2005. 12-månedersveksten i konsumprisindeksen ventes å holde seg om lag som i mai ut året, før man får et kraftig fall i januar hvor prisstigningstakten kan bli negativ som en følge av de ekstremt høye elektrisitetsprisene i år. Deretter øker prisstigningstakten og kommer opp i rundt 2,5 prosent mot slutten av prognoseperioden.

Det er for tiden mange og sterke impulser som påvirker prisutviklingen i ulike retninger. Tidsforsinkede effekter av tidligere endringer, virker i motsatt retning av de mer umiddelbare effektene av nylige endringer i de samme størrelser. I en slik situasjon blir usikkerhe-

ten i modellberegningene av inflasjonen større enn vanlig.

Utenriksøkonomi – lavere oljeeksport, økt import

Foreløpig anslag fra kvartalsvis nasjonalregnskap viser et overskudd på driftsbalansen overfor utlandet på 54 mrd. kroner i 1. kvartal 2003, om lag uendret i forhold til tilsvarende kvartal i fjor. Eksportoverskuddet var på 60 mrd. kroner, og var det høyeste siden 3. kvartal 2001. Underskuddet på rente- og stønadsbalansen var følgelig på 6 mrd. kroner, noe større enn gjennomsnittet per kvartal i 2002. Det skyldes dels høyt aksjeutbytte til utlandet, men i noen grad også store private (netto) overføringer til utlandet.

For 2003 ventes det nå et overskudd på driftsbalansen på 148 mrd kroner, mot et overskudd på 201 mrd. for 2002. Nedgangen på 53 mrd. skyldes dels lavere eksportverdi av olje, dels økt import av varer, og dels et noe større underskudd på rente- og stønadsbalansen. For 2004 og 2005 ventes overskuddet på driftsbalansen å holde seg om lag på nivået fra 2003.

Makroøkonomiske hovedstørrelser

Sesongjustert. Faste 2000- priser. Millioner kroner

	Ujustert		Sesongjustert							
	2001	2002	01.2	01.3	01.4	02.1	02.2	02.3	02.4	03.1
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	641 829	664 700	159 586	161 204	162 050	164 112	164 908	166 645	168 888	168 530
Konsum i husholdninger	615 225	638 102	152 952	154 581	155 309	157 508	158 303	160 111	162 024	161 773
Varekonsum	342 546	356 706	84 866	85 787	86 929	88 480	88 525	88 820	90 814	89 909
Tjenestekonsum	263 866	270 251	65 878	66 103	66 689	66 991	67 120	67 875	68 529	68 283
Husholdningenes kjøp i utlandet	27 131	28 901	6 780	6 999	6 384	6 637	7 252	7 607	7 139	7 754
Utlendingers kjøp i Norge	-18 317	-17 755	-4 572	-4 309	-4 693	-4 600	-4 594	-4 191	-4 457	-4 173
Konsum i ideelle organisasjoner	26 605	26 598	6 634	6 624	6 740	6 604	6 605	6 534	6 864	6 757
Konsum i offentlig forvaltning	288 592	297 914	72 239	72 489	73 171	75 434	73 045	74 818	74 674	75 047
Konsum i statsforvaltningen	115 101	161 052	28 826	28 808	29 038	40 558	39 758	40 378	40 383	41 143
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	88 521	133 445	22 171	22 179	22 398	33 667	32 825	33 500	33 479	34 225
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	26 579	27 606	6 655	6 629	6 640	6 891	6 933	6 877	6 904	6 918
Konsum i kommuneforvaltningen	173 491	136 862	43 412	43 681	44 133	34 876	33 287	34 441	34 291	33 904
Bruttoinvestering i fast kapital	261 191	251 728	64 542	63 779	64 907	60 870	65 710	60 705	64 617	64 343
Utvinning og rørtransport	54 837	52 312	12 743	13 842	15 156	13 189	12 529	12 897	13 700	14 592
Tjenester tilk. utvinning	-797	5 427	512	102	-1 584	82	4 220	-4	1 119	560
Utenriks sjøfart	10 886	6 663	2 016	1 449	2 840	887	1 485	1 330	2 961	2 749
Fastlands-Norge	196 265	187 326	49 271	48 386	48 494	46 712	47 477	46 482	46 836	46 442
Fastlands-Norge ekskl. offentlig forvaltning	156 189	147 269	39 592	38 705	38 220	36 786	37 030	36 469	37 036	36 747
Industri og bergverk	21 163	22 614	5 314	5 276	5 820	5 031	5 872	5 739	6 014	4 678
Annen vareproduksjon	16 070	16 790	3 872	4 103	3 932	3 920	4 244	4 279	4 232	4 608
Boligtjenester	49 475	47 395	12 326	12 426	12 614	12 320	12 019	11 696	11 448	11 380
Andre tjenesteytende næringer	69 481	60 469	18 081	16 900	15 855	15 515	14 895	14 755	15 341	16 082
Offentlig forvaltningsvirksomhet	40 077	40 058	9 678	9 681	10 274	9 926	10 446	10 012	9 800	9 695
Lagerendring og statistiske avvik	27 193	29 954	10 590	7 586	2 930	8 934	6 667	8 118	5 568	8 413
Bruttoinvestering	288 384	281 682	75 132	71 365	67 837	69 804	72 376	68 823	70 185	72 756
Innenlandsk sluttanvendelse	1 218 805	1 244 296	306 957	305 059	303 057	309 351	310 329	310 287	313 747	316 333
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	1 126 687	1 149 940	281 095	282 080	283 715	286 259	285 430	287 945	290 399	290 019
Ettersp. fra off. forvaltningsvirksomhet	328 668	337 972	81 917	82 170	83 445	85 360	83 492	84 831	84 474	84 741
Eksport i alt	713 743	709 868	172 545	179 740	184 643	173 753	184 109	177 144	175 413	176 600
Tradisjonelle varer	222 201	225 163	56 153	53 337	57 262	57 084	56 601	56 811	54 737	54 903
Råolje og naturgass	322 590	323 206	75 338	83 596	83 343	75 494	86 456	80 785	80 838	81 715
Skip og plattformer	15 716	9 941	3 214	4 464	5 340	3 460	3 287	2 043	1 151	2 313
Tjenester	153 236	151 558	37 840	38 343	38 698	37 714	37 765	37 505	38 687	37 670
Samlet anvendelse	1 932 548	1 954 164	479 502	484 799	487 700	483 104	494 438	487 431	489 161	492 932
Import i alt	435 146	442 534	108 043	107 978	108 847	107 301	112 951	109 635	112 169	114 734
Tradisjonelle varer	282 860	296 144	71 080	70 449	70 954	73 884	72 693	73 566	75 781	75 198
Råolje	1 852	1 021	489	290	539	263	289	302	184	917
Skip og plattformer	14 365	11 171	2 130	3 519	4 058	766	6 615	1 538	2 252	3 588
Tjenester	136 068	134 198	34 344	33 720	33 296	32 389	33 354	34 228	33 953	35 031
Bruttonasjonalprodukt	1 497 402	1 511 630	371 459	376 821	378 853	375 803	381 487	377 796	376 991	378 198
Fastlands-Norge (markedsverdi)	1 119 859	1 134 208	279 007	279 589	282 404	284 518	282 940	284 439	282 864	281 231
Oljevirkosomhet og utenriks sjøfart	377 543	377 422	92 452	97 233	96 449	91 285	98 546	93 357	94 127	96 967
Fastlands-Norge (basisverdi)	971 575	982 397	242 136	242 375	244 881	246 623	245 490	246 187	244 716	243 272
Fastlands-Norge ekskl. off. forvaltning	754 528	765 297	187 880	188 007	190 212	191 080	192 205	191 868	190 584	189 614
Industri og bergverk	145 143	144 126	36 338	36 060	36 400	35 690	36 883	36 211	35 431	34 669
Andre vareproduserende næringer	100 576	102 110	24 848	24 189	25 347	25 667	25 380	25 937	25 102	24 157
Tjenesteytende næringer	508 808	519 061	126 694	127 758	128 464	129 723	129 942	129 721	130 051	130 788
Offentlig forvaltningsvirksomhet	217 047	217 100	54 256	54 368	54 670	55 544	53 285	54 319	54 132	53 658
Korr. poster	148 284	151 811	36 871	37 214	37 523	37 894	37 450	38 252	38 149	37 959

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske hovedstørrelser

Sesongjustert. Faste 2000- priser. Prosentvis vekst fra forrige periode

	Ujustert		Sesongjustert							
	2001	2002	01.2	01.3	01.4	02.1	02.2	02.3	02.4	03.1
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,6	3,6	0,4	1,0	0,5	1,3	0,5	1,1	1,3	-0,2
Konsum i husholdninger	2,6	3,7	0,4	1,1	0,5	1,4	0,5	1,1	1,2	-0,2
Varekonsum	2,8	4,1	-0,1	1,1	1,3	1,8	0,1	0,3	2,2	-1,0
Tjenestekonsum	2,4	2,4	0,6	0,3	0,9	0,5	0,2	1,1	1,0	-0,4
Husholdningenes kjøp i utlandet	-1,1	6,5	-0,8	3,2	-8,8	4,0	9,3	4,9	-6,2	8,6
Utlendingers kjøp i Norge	-3,8	-3,1	-6,7	-5,8	8,9	-2,0	-0,1	-8,8	6,3	-6,4
Konsum i ideelle organisasjoner	1,7	0,0	0,4	-0,2	1,8	-2,0	0,0	-1,1	5,0	-1,6
Konsum i offentlig forvaltning	2,7	3,2	1,7	0,3	0,9	3,1	-3,2	2,4	-0,2	0,5
Konsum i statsforvaltningen	2,5	39,9	0,9	-0,1	0,8	39,7	-2,0	1,6	0,0	1,9
Konsum i statsforvaltningen, sivilt	4,5	50,7	1,1	0,0	1,0	50,3	-2,5	2,1	-0,1	2,2
Konsum i statsforvaltningen, forsvar	-3,7	3,9	0,0	-0,4	0,2	3,8	0,6	-0,8	0,4	0,2
Konsum i kommuneforvaltningen	2,8	-21,1	2,2	0,6	1,0	-21,0	-4,6	3,5	-0,4	-1,1
Bruttoinvestering i fast kapital	-4,2	-3,6	-5,3	-1,2	1,8	-6,2	8,0	-7,6	6,4	-0,4
Utvinning og rørtransport	-1,0	-4,6	-2,7	8,6	9,5	-13,0	-5,0	2,9	6,2	6,5
Tjenester tilk. utvinning	-118,6	-780,6	209,1	-80,2	..	-105,2	..	-100,1	..	-50,0
Utenriks sjøfart	-40,0	-38,8	-56,0	-28,1	96,0	-68,8	67,3	-10,4	122,7	-7,2
Fastlands-Norge	0,7	-4,6	-2,1	-1,8	0,2	-3,7	1,6	-2,1	0,8	-0,8
Fastlands-Norge ekskl. offentlig forvaltning	0,1	-5,7	-0,4	-2,2	-1,3	-3,8	0,7	-1,5	1,6	-0,8
Industri og bergverk	13,6	6,9	11,2	-0,7	10,3	-13,6	16,7	-2,3	4,8	-22,2
Annen vareproduksjon	-2,2	4,5	-4,5	6,0	-4,2	-0,3	8,3	0,8	-1,1	8,9
Boligtjenester	3,7	-4,2	1,0	0,8	1,5	-2,3	-2,4	-2,7	-2,1	-0,6
Andre tjenesteytende næringer	-5,1	-13,0	-3,4	-6,5	-6,2	-2,1	-4,0	-0,9	4,0	4,8
Offentlig forvaltningsvirksomhet	2,9	0,0	-8,4	0,0	6,1	-3,4	5,2	-4,2	-2,1	-1,1
Lagerendring og statistiske avvik	-22,4	10,2	75,7	-28,4	-61,4	204,9	-25,4	21,8	-31,4	51,1
Bruttoinvestering	-6,3	-2,3	1,3	-5,0	-4,9	2,9	3,7	-4,9	2,0	3,7
Innenlandsk sluttanvendelse	0,4	2,1	0,9	-0,6	-0,7	2,1	0,3	0,0	1,1	0,8
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	2,3	2,1	0,3	0,4	0,6	0,9	-0,3	0,9	0,9	-0,1
Ettersp. fra off. forvaltningsvirksomhet	2,7	2,8	0,4	0,3	1,6	2,3	-2,2	1,6	-0,4	0,3
Eksport i alt	4,1	-0,5	-2,5	4,2	2,7	-5,9	6,0	-3,8	-1,0	0,7
Tradisjonelle varer	3,7	1,3	1,4	-5,0	7,4	-0,3	-0,8	0,4	-3,7	0,3
Råolje og naturgass	5,2	0,2	-6,2	11,0	-0,3	-9,4	14,5	-6,6	0,1	1,1
Skip og plattformer	51,5	-36,7	19,1	38,9	19,6	-35,2	-5,0	-37,8	-43,7	100,9
Tjenester	-1,0	-1,1	-1,8	1,3	0,9	-2,5	0,1	-0,7	3,2	-2,6
Samlet anvendelse	1,7	1,1	-0,3	1,1	0,6	-0,9	2,3	-1,4	0,4	0,8
Import i alt	0,9	1,7	-1,9	-0,1	0,8	-1,4	5,3	-2,9	2,3	2,3
Tradisjonelle varer	2,9	4,7	1,0	-0,9	0,7	4,1	-1,6	1,2	3,0	-0,8
Råolje	2,5	-44,9	-14,2	-40,7	85,9	-51,3	10,1	4,6	-39,2	399,1
Skip og plattformer	-45,4	-22,2	-54,3	65,2	15,3	-81,1	763,6	-76,7	46,4	59,3
Tjenester	6,0	-1,4	-0,3	-1,8	-1,3	-2,7	3,0	2,6	-0,8	3,2
Bruttonasjonalprodukt	1,9	1,0	0,1	1,4	0,5	-0,8	1,5	-1,0	-0,2	0,3
Fastlands-Norge (markedsverdi)	1,7	1,3	-0,2	0,2	1,0	0,7	-0,6	0,5	-0,6	-0,6
Oljevirkosomhet og utenriks sjøfart	2,7	0,0	1,0	5,2	-0,8	-5,4	8,0	-5,3	0,8	3,0
Fastlands-Norge (basisverdi)	1,6	1,1	-0,1	0,1	1,0	0,7	-0,5	0,3	-0,6	-0,6
Fastlands-Norge ekskl. off. forvaltning	1,8	1,4	-0,3	0,1	1,2	0,5	0,6	-0,2	-0,7	-0,5
Industri og bergverk	0,5	-0,7	0,0	-0,8	0,9	-1,9	3,3	-1,8	-2,2	-2,2
Andre vareproduserende næringer	-3,2	1,5	-3,4	-2,7	4,8	1,3	-1,1	2,2	-3,2	-3,8
Tjenesteytende næringer	3,2	2,0	0,2	0,8	0,6	1,0	0,2	-0,2	0,3	0,6
Offentlig forvaltningsvirksomhet	1,0	0,0	0,8	0,2	0,6	1,6	-4,1	1,9	-0,3	-0,9
Korr. poster	2,1	2,4	-0,8	0,9	0,8	1,0	-1,2	2,1	-0,3	-0,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske hovedstørrelser

Sesongjustert. Prisindekser. 2000=100

	Ujustert		Sesongjustert							
	2001	2002	01.2	01.3	01.4	02.1	02.2	02.3	02.4	03.1
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	102,4	103,1	103,2	102,6	102,3	102,1	102,6	103,2	104,0	106,0
Konsum i offentlig forvaltning	107,3	111,6	106,5	107,4	109,9	108,6	111,2	113,0	113,1	114,9
Bruttoinvestering i fast kapital	103,6	103,0	105,0	104,8	102,3	102,3	104,8	105,4	100,3	100,0
Fastlands-Norge	103,4	103,5	103,8	104,6	103,4	102,2	104,5	105,5	102,8	100,3
Innenlandsk sluttanvendelse	103,7	104,9	103,4	102,5	105,1	101,9	106,5	104,8	106,6	106,4
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	103,8	105,3	104,1	104,1	104,4	103,8	105,1	106,1	106,1	107,4
Eksport i alt	97,7	88,8	104,1	97,4	88,4	89,5	89,6	88,0	88,1	91,2
Tradisjonelle varer	97,1	88,7	99,2	96,1	92,7	91,0	89,4	87,3	87,2	86,4
Samlet anvendelse	101,5	99,1	103,7	100,6	98,8	97,5	100,2	98,7	99,9	101,0
Import i alt	100,0	93,8	101,2	99,1	97,9	95,9	94,4	93,1	91,9	92,3
Tradisjonelle varer	99,8	91,9	101,5	98,5	96,8	94,2	91,9	91,2	90,3	91,1
Bruttonasjonalprodukt	101,9	100,6	104,4	101,1	99,1	97,9	101,9	100,3	102,3	103,6
Fastlands-Norge (markedsverdi)	103,8	106,4	104,1	103,3	105,1	103,5	107,3	106,8	108,0	107,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske hovedstørrelser

Sesongjustert. Prisindeks. Prosentvis endring fra foregående kvartal

	Ujustert		Sesongjustert							
	2001	2002	01.2	01.3	01.4	02.1	02.2	02.3	02.4	03.1
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	2,4	0,7	1,4	-0,6	-0,3	-0,1	0,5	0,5	0,8	1,9
Konsum i offentlig forvaltning	7,3	4,0	1,3	0,8	2,3	-1,2	2,4	1,6	0,1	1,6
Bruttoinvestering i fast kapital	3,6	-0,6	2,2	-0,1	-2,4	-0,1	2,5	0,6	-4,9	-0,3
Fastlands-Norge	3,4	0,1	1,7	0,7	-1,2	-1,2	2,3	0,9	-2,6	-2,4
Innenlandsk sluttanvendelse	3,7	1,1	-0,7	-0,9	2,6	-3,1	4,5	-1,5	1,7	-0,2
Etterspørsel fra Fastlands-Norge	3,8	1,5	1,4	0,0	0,3	-0,5	1,2	0,9	0,1	1,2
Eksport i alt	-2,3	-9,1	2,6	-6,4	-9,3	1,3	0,1	-1,8	0,1	3,6
Tradisjonelle varer	-2,9	-8,7	-1,0	-3,2	-3,5	-1,9	-1,8	-2,3	-0,1	-1,0
Samlet anvendelse	1,5	-2,4	0,5	-2,9	-1,8	-1,4	2,8	-1,5	1,3	1,0
Import i alt	0,0	-6,2	-1,2	-2,1	-1,2	-2,0	-1,6	-1,4	-1,2	0,4
Tradisjonelle varer	-0,2	-8,0	-1,6	-3,0	-1,7	-2,6	-2,4	-0,8	-0,9	0,8
Bruttonasjonalprodukt	1,9	-1,3	1,0	-3,2	-2,0	-1,2	4,1	-1,5	2,0	1,2
Fastlands-Norge (markedsverdi)	3,8	2,5	1,6	-0,8	1,7	-1,6	3,7	-0,5	1,1	-0,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Teknisk merknad

Kvartalsberegningene: Beregningene foretas på et mindre detaljert nivå enn de årlige nasjonalregnskapsberegningene og etter et mer summarisk opplegg.

Basisår og kjeding: I det kvartalsvise nasjonalregnskapet beregnes for tiden alle størrelser i faste priser med basis i prisene i 2000, og med vektorer fra dette året. Valg av basisår påvirker fastpristallene og dermed de årlige volumendringsratene (vekstratene). For sammenligningens skyld er det i alle tabeller gitt vekstrater med 2000 som basisår (felles omregningsår). Prisomregningen er foretatt på kvartalsregnskapets sektornivå.

Røyke eller ikke røyke – sigaretter eller rullings?

Knut Reidar Wangen

I internasjonal målestokk har forbruket av rullings vært uvanlig høyt i Norge. Fabrikkfremstilte og hjemmerullede sigaretter har hatt ulik avgiftsats, noe som har bidratt til å forsterke forskjellene i utsalgspris. Likevel kan internasjonale studier tyde på at det er liten grad av prisdrevet substitusjon mellom disse tobakkstypene. Tre studier av norske husholdninger for årene 1975-1994 finner imidlertid sterke substitusjonseffekter. Disse studiene benytter detaljerte husholdningsdata i motsetning til de internasjonale studiene, som benytter aggregerte tall på nasjonalt nivå. Fra midten av nittitallet har avgiften på tobakkstypene blitt likere. Samtidig har omsetningen av rullings falt sterkt, mens samlet omsetning av ferdigsigaretter er nærmest uendret.

Innledning

Internasjonale studier finner at forbrukerne i liten grad er motivert av priser når de velger mellom ferdigsigaretter og rullings. Dette er ganske overraskende. Nyere norske undersøkelser, basert på mer detaljerte data og nyutviklede metoder, tyder imidlertid på at sammensetningen av tobakksforbruket faktisk er drevet av priser. Prisene har indirekte effekter ved at de påvirker hvordan husholdningene tilpasser seg til andre variable, blant annet husholdningsinntekt og antall husholdningsmedlemmer.

Inntil nylig var mer enn halvparten av alle sigaretter som ble røykt i Norge hjemmerullede. Rullingsens andel av total røyketobakk var i følge WHO (1997) blant de høyeste i verden, mens andelen røykere i befolkningen var forholdsvis lik det en finner i andre land. De norske tobakksavgiftene er, og har vært, høye etter internasjonal målestokk. Forskjeller i avgiftssatsene for ferdigsigaretter og rulleto-bakk har bidratt til å øke ulikheten i utsalgspris for de to tobakkstypene. Ut fra disse opplysningene er det grunn til å tro at mange norske forbrukere har valgt å røyke rullings heller enn å la være å røyke, og at de har gjort dette i høyere grad enn forbrukere i land med annen avgiftspolitik.

Oversiktsarbeidet til Chaloupka and Warner (2000, s. 1564-1565) nevner fire studier som behandler prisdrevet substitusjon mellom ferdigsigaretter og andre typer røyketobakk (rulle- og pipetobakk): Thompson og McLeod (1975), Leu (1984) og Pekurinen (1989,1991). Pekurinen, som bruker finske data, fant

statistisk signifikante substitusjonseffekter, Thompson og McLeod fant små substitusjonseffekter i kanadiske data, mens Leu fant statistisk insignifikante substitusjonseffekter i sveitsiske data. Siden alle typer tobakk inneholder nikotin er disse litt svake resultatene ganske overraskende. Fra disse internasjonale studiene kan det se ut til at rullingsens popularitet i Norge må skyldes andre forhold enn bare at den er billigere enn ferdigsigaretten.

Tre studier av norske husholdninger for årene 1975-1994, Wangen og Aasness (2002) og Wangen og Bjørn (2001a, b), kommer frem til andre konklusjoner. Prisene på alternativene har stor betydning for hva en velger å røyke, men viktige effekter av prisene observeres indirekte gjennom virkninger av andre variable. Litt forenklet kan man si at husholdningsgrupper med lav inntekt per husholdningsmedlem i høyere grad velger rullings enn ferdigsigaretter, sammenlignet med husholdningsgrupper med høyere inntekt per husholdningsmedlem. De internasjonale studiene bruker imidlertid aggregerte per capita data, og fordi demografisk sammensetning og inntektsfordeling i et land endres ganske langsomt vil aggregering viske ut mye av atferden på mikronivå. Konklusjonene i de tre norske undersøkelsene understøttes ved at omsetningen av rulleto-bakk har falt i tiden etter 1994 mens avgiften og utsalgsprisen for de to tobakkstypene ble likere.

Røykemønstre funnet i norske forbruksundersøkelser

Det skal her gis en presentasjon av hovedresultatene i de tre norske empiriske studier av sammensetningen av tobakksforbruket nevnt i innledningen. Hoveddelen av datagrunnlaget til de tre studiene er hentet fra Forbruksundersøkelsene for perioden 1975-1994. Forbruksundersøkelsene gjennomføres av Statistisk sentralbyrå og består hovedsakelig i at tilfeldig valgte

Knut Reidar Wangen er forsker ved Gruppe for skatt, fordeling og konsumentatferd (knut.reidar.wangen@ssb.no)

husholdninger fører detaljert regnskap i en to-ukersperiode. Utgifter til varer med lav kjøpshyppighet, for eksempel enkelte varige forbruksvarer, rapporteres i årlige intervjuer. Datasettet er et roterende panel der en andel av husholdningene er observert to ganger, med ett års mellomrom, mens hoveddelen av husholdningene er observert kun en gang. I alt er det mer en 26000 observasjoner fra drøye 22000 husholdninger. Forbruksundersøkelsene er en verdifull kilde til informasjon fordi dataene i stor grad er sammenlignbare over en forholdsvis lang innsamlingsperiode. Hovedformålet med Forbruksundersøkelsene er å skaffe gjennomsnittstall for befolkningen totalt (eventuelt enkelte undergrupper) for blant annet å beregne vekter til konsumprisindeksen. Når man tar utgangspunkt i husholdningsobservasjonene i Forbruksundersøkelsene, bruker man dataene på en mer krevende måte enn om man ser på gjennomsnittstall. Både i beregningsmetoder og tolkninger av resultater må man ta hensyn til dette. Prisindeksene er basert på nasjonale konsumprisindeks, og det er derfor ikke tatt hensyn til regionale forskjeller i pris. Inntil 1991 var det imidlertid liten regional prisvariasjon for tobakk, slik at bruken av konsumprisindeks var en rimelig forenkling.

Det er utvilsomt en rekke forhold som påvirker om husholdningene røyker, og eventuelt hva de røyker. Noen slike forhold er forsøkt tatt hensyn til i andre og tredje undersøkelse. Både kjennetegn ved husholdningenes hovedinntektstaker samt geografisk bosted ser ut til å ha betydning, men av fremstillingsmessige hensyn blir ikke resultatene presentert nærmere her. Det finnes også andre variable som kan være relevante, men som er utelatt fra analysene av ulike årsaker, blant annet utdanning, yrke, sosial tilhørighet og forskjeller i smak. En fordel med å observere de samme husholdningene flere ganger er at det finnes metoder for å ta hensyn til slike utelatte variable. En forutsetning for dette er at de uobserverte kjennetegnene ved husholdningene er konstante. For enkelte uobserverte variable kan dette virke rimelig: Dersom personene i en husholdning ikke røyker på grunn av sin religiøse tilknytning, så vil dette antagelig gjelde i alle periodene husholdningen er observert. Slike husholdninger oppfører seg systematisk forskjellig fra husholdninger som er observasjonsmessig like, og dette finnes det metoder for å fange opp. Dersom man ikke observerte noen husholdninger i flere perioder, ville det vært umulig å skille denne typen systematisk variasjon fra annen tilfeldig variasjon. Begge undersøkelsene finner at uobserverte variable forårsaker betydelig systematisk variasjon, men uten mer informasjon er det imidlertid ikke mulig å bestemme nærmere hvilke variable som har betydning. For tobakk kan man imidlertid forvente at husholdningenes tidligere røykevaner er en viktig forklaringsfaktor for husholdningenes røykevaner i dag. Dette skyldes dels at tobakk er vanedannende, eller avhengighetsskapende, men også at (voksne) røykfrie personer har en tendens til å forbli røykfrie. For en kort observasjonsperiode, som her,

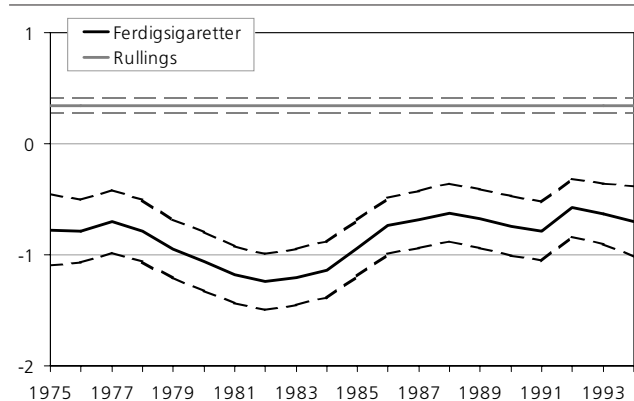
kan det være rimelig å betrakte tidligere røykevaner som en konstant, mens det vil opplagt være urimelig dersom hver husholdning ble observert i mange år.

Inntekts-, barn- og voksenelastisiteter

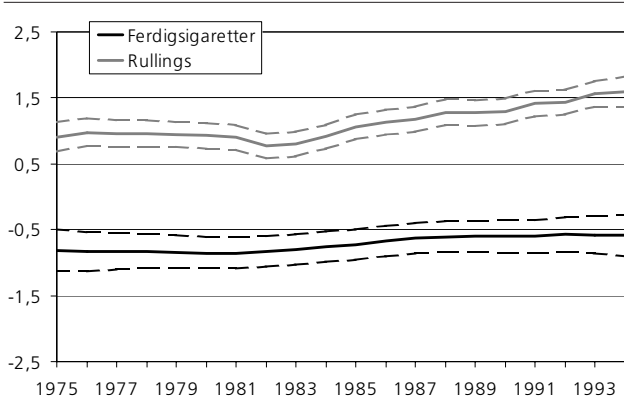
Vi skal se litt nærmere på hver av de tre analysene. I den første undersøkelsen, Wangen og Aasness (2002), er forbruket til hver av de to tobakkstypene forklart ved inntekt, antall barn og antall voksne. Datasettet deles opp i enkeltår slik at det er mulig å se hvordan sammenhengen mellom variablene endres over tid.

Av de tre undersøkelsene er kanskje denne den enkleste å tolke: Forbruket av de to tobakkstypene forklares ved hjelp av inntekt, antall barn under 16 år og antall voksne. Hovedformålet er å beregne elastisiteter for hver av disse variablene. Inntektselastisiteten gir et mål på hvor mange prosent forbruket av en type tobakk endres dersom inntekten økes med en prosent, gitt at øvrige variable holdes konstante. Tolkningen av barn- og voksenelastisiteter uttrykker graden av respons for endringer i henholdsvis antall barn og antall voksne, og er noe annerledes enn inntektselastisiteten siden en prosents økning i antall barn eller antall voksne sjelden gir mening for enkelthusholdninger. Alle andre mulige forklaringsvariable, som priser, reklameforbud for tobakk, restriksjoner på røyking, kjønn, alder og utdanning er utelatt fra analysen. Endringer i disse utelatte variablene påvirker imidlertid de beregnede elastisitetene og man bør ta hensyn til dette når man tolker resultatene. En fordel med denne tilsynelatende grove fremgangsmåten er at man på en enkel måte får undersøkt hvordan sammensetningen av tobakksforbruket varierer mellom husholdninger med ulik størrelse eller inntekt. I økonomiske analyser er man vanligvis opptatt av hvordan sammensetningen av forbruket avhenger av prisene, mens effekter av antall husholdningsmedlemmer og andre kjennetegn er av mer underordnet interesse. Prisene kan imidlertid ha indirekte effekter via andre variable. En enkel og generelt rimelig forutsetning er at når det finnes to nære alternative forbruksvarer vil fattige husholdninger konsumere forholdsvis mer av det billigste alternativet enn av det dyreste, sammenlignet med rikere husholdninger. Hvis antagelsen er riktig har prisene ulik effekt på fattige og rike husholdninger. Variable som klassifiserer fattige og rike husholdninger kan i den forstand opptre som indirekte prisefekter.

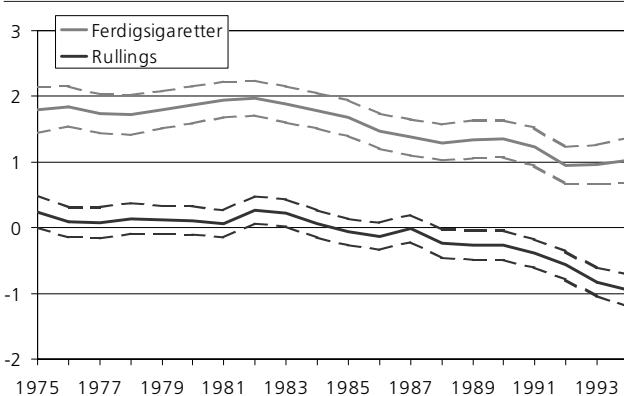
Ved hjelp av variablene inntekt, antall barn og antall voksne kan man definere hva som menes med «rike» og «fattige» husholdninger på tre forskjellige måter. Husholdning k er relativt fattigere enn husholdning r hvis; a) husholdning k har en lavere inntekt og det samme (eller større) antall barn og antall voksne; b) husholdning k har et større antall barn og det samme (eller større) antall voksne og samme (eller lavere) inntekt; c) husholdning k har et større antall voksne og det samme (eller større) antall barn og samme

Figur 1. Barneelastisiteter og 95% konfidensintervall, 1975-1994

Kilde: Wangen og Aasness (2002).

Figur 2. Voksenelastisiteter og 95% konfidensintervall, 1975-1994

Kilde: Wangen og Aasness (2002).

Figur 3. Inntektselastisiteter og 95% konfidensintervall, 1975-1994

Kilde: Wangen og Aasness (2002).

(eller lavere) inntekt. For gitt antall barn og antall voksne vil inntektselastisiteten for sigaretter være større enn for rullings. Dette fordi husholdningene blir rikere når inntekten øker, og når de blir rikere ønsker de å bruke forholdsvis mer av det dyreste alternativet. Tilsvarende kan man argumentere for at barn- og voksenelastisitetene vil være lavere for ferdigsigaretter enn for rulletobakk, fordi husholdninger med en gitt inntekt er fattigere jo flere husholdningsmedlemmer den har, og dermed bruker forholdsvis mer på rullings enn på ferdigsigaretter.

Figurene 1-3 viser resultatene fra den første undersøkelsen. Barneelastisiteten for rullings er høyere enn for ferdigsigaretter, henholdsvis 0,3 og rundt -0,8. Husholdninger med barn har altså en tendens til å røyke mer rullings og mindre ferdigsigaretter enn husholdninger uten barn (når inntekten og antall voksne er det samme). Den bakenforliggende mekanismen er, etter tolkningen gitt ovenfor, at husholdninger med barn er fattigere enn husholdninger uten barn (når antall voksne og husholdningsinntekten er like).¹ Voksenelastisitetene gir tilsvarende konklusjoner. Voksenelastisiteten er høyere for rullings enn for ferdigsigaretter, henholdsvis rundt 1,1 og rundt -0,7. Inntektselastisitetene er også forskjellige, med om lag 1,5 for ferdigsigaretter og -0,1 for rullings. Legg også merke til at inntektselastisitetene for både ferdigsigaretter og rullings tenderer til å synke over tid.

Priselastisiteter

I den andre undersøkelsen, Wangen og Biørn (2001a), forklares forbruket av de to tobakkstypene ved hjelp husholdningssammensetning og inntekt, i tillegg til priser for begge tobakkstypene. Det benyttes en finere inndeling av antall voksne i husholdningen enn i den første undersøkelsen.

Beregnete pris- og inntektselastisiteter er gjengitt i tabell 1. For inntektselastisitetene er mønsteret i overensstemmelse med den første undersøkelsen, selv om tallverdiene er noe forskjellig: Inntektselastisiteten for ferdigsigaretter er vesentlig større enn for rullings, henholdsvis 1,23 og 0,03. Tolkningen er også her at husholdningene ønsker å røyke mer når inntekten øker, og at de i større grad får råd til å velge ferdigsigaretter, som er det dyreste alternativet

Tabell 1. Pris og inntektselastisiteter

	Ferdigsigaretter		Rullings	
	Elastisitet	Standardavvik	Elastisitet	Standardavvik
Inntekt	1,230	0,033	0,031	0,019
Pris ferdigsig	-1,700	0,806	0,788	0,498
Pris rullings	0,825	0,677	-0,829	0,419

Kilde: Wangen og Biørn (2001a).

¹ Tolkningen er altså ikke at barn foretrekker rullings!

Tabell 2. Demografiske koeffisienter og standardavvik

	Alle husholdninger				Røykere			
	Ferdigsigaretter		Rullings		Ferdigsigaretter		Rullings	
	Koeffisient	Standardavvik	Koeffisient	Standardavvik	Koeffisient	Standardavvik	Koeffisient	Standardavvik
0-15år	-0,881	0,076	-0,153	0,060	-1,121	0,131	0,121	0,094
16-30år	0,217	0,090	1,239	0,071	-0,399	0,154	1,233	0,111
31-60år	0,135	0,114	1,910	0,089	-0,699	0,204	2,269	0,147
61år <	0,121	0,173	0,758	0,136	-0,524	0,334	0,926	0,240

Kilde: Wangen og Biørn (2001a).

Tabell 3. Partiellderiverte av valgsannsynlighetene

	Alle husholdninger				Røykere			
	Ikke-røyk		Ferdigsigaretter		Rullings		Begge typer	
	Elastisitet	Standardavvik	Elastisitet	Standardavvik	Elastisitet	Standardavvik	Elastisitet	Standardavvik
Inntekt	-0,133	0,036	0,116	0,009	-0,091	0,021	0,108	0,011
Pris ferdigsig.	-0,449	0,482	-0,049	0,125	0,522	0,267	-0,024	0,158
Pris rullings	0,490	0,406	0,005	0,104	-0,487	0,223	-0,008	0,134
0-15år	0,105	0,016	-0,032	0,004	-0,034	0,009	-0,039	0,005
16-30år	-0,239	0,021	0,033	0,005	0,121	0,011	0,086	0,007
31-60år	-0,366	0,030	0,044	0,007	0,204	0,016	0,118	0,009
61år <	-0,270	0,041	0,048	0,011	0,138	0,022	0,085	0,013

Kilde: Wangen og Biørn (2001a).

Man kan forvente at prisen på ferdigsigaretter har betydning både for forbruket av ferdigsigaretter, men også for forbruket av rullings. Dersom prisen på ferdigsigaretter øker med en prosent tyder resultatene i tabell 1 på at forbruket av ferdigsigaretter vil reduseres med 1,7 prosent, mens forbruket av rullings vil øke med 0,79 prosent. Tilsvarende vil en prosents økning i prisen på rullings føre til en reduksjon av forbruket av rullings med 0,83 prosent og en omtrent lik økning i forbruket av ferdigsigaretter. Tallverdiene bør tolkes med en viss forsiktighet: Effekten som prisen på ferdigsigaretter har på forbruket av rullings er ikke statistisk signifikant, og det samme gjelder effekten som prisen på rullings har på forbruket av ferdigsigaretter.

Tabell 2 viser estimerte effekter av antall husholdningsmedlemmer i ulike aldersgrupper. Det er gjengitt beregninger fra to ulike oppsplittings av datamaterialet, en der alle husholdninger er inkludert og en der kun husholdninger som røyker er med.

I beregningene der alle husholdninger er med, er effekten av antall barn negativ, henholdsvis -0,88 og -0,15 for ferdigsigaretter og rullings. Husholdninger med flere barn røyker altså mindre enn husholdninger med færre barn (med samme inntekt og antall voksne), men reduksjonen er sterkest for ferdigsigaretter. Effektene av de tre kategoriene for antall voksne er alle positive og større for rullings enn for ferdigsigaretter. Husholdninger med flere voksne røyker altså mer enn husholdninger med færre voksne, men økning er sterkere for rullings enn for ferdigsigaretter.

I beregningene der bare røykere er inkludert finner man tilsvarende mønster, men substitusjonseffektene kommer enda klarere frem. Effekten av antall barn er negativ for ferdigsigaretter, men positiv for rullings.

Røykende husholdninger med flere barn røyker altså mer rullings og mindre ferdigsigaretter enn røkende husholdninger med færre barn. Helt tilsvarende bruker røykende husholdninger med flere voksne mindre ferdigsigaretter og mer rullings enn røykende husholdninger med færre voksne.

Valgsannsynligheter

Tredje og siste undersøkelse, Wangen og Biørn (2001b), bruker samme forklaringsvariable som i den andre, men ser på valgsannsynligheter for fire alternative tilpasninger: (i) ikke røyke; (ii) røyke kun ferdigsigaretter (iii) røyke kun rullings; (iv) røyke både ferdigsigaretter og rullings.

Også her er inntektseffekten større for ferdigsigaretter enn for rullings (som har en negativ inntektseffekt). Bare to av priseffektene er signifikante: En prisøkning for ferdigsigaretter vil øke sannsynligheten for at en husholdning bruker rullings, mens en økt pris på rullings vil redusere denne sannsynligheten. Prisen på ferdigsigaretter er beregnet til å ha en negativ effekt på sannsynligheten for å ikke røyke, dvs. at dersom prisen på ferdigsigaretter øker, så faller andelen ikke-røykere. Dette resultatet er både uventet og urimelig, og understreker nødvendigheten av å tolke de statistiske insignifikante estimatene med forsiktighet. Effekten av antall barn er negativ og omtrent den samme for alle tre røykealternativer. Antall voksne i ulike aldersgrupper påvirker rullings i sterkere grad enn ferdigsigaretter, noe som er i tråd med resultatene fra første og andre undersøkelse.

Konklusjon

Resultatene fra undersøkelsene presentert her tyder på at sammensetningen av tobakksforbruket er påvirket av inntekt og husholdningssammensetning. Dette

kan på en enkel måte tolkes som en økonomisk tilpasning drevet av at «fattige» husholdninger oftere velger rullings fremfor ferdigsigaretter, sammenlignet med «rike» husholdninger. Denne mekanismen kan vanskelig oppdages i aggregerte data, og er trolig forklaringen på hvorfor resultatene fra de internasjonale undersøkelsene fant liten grad av substitusjon mellom tobakkstypene.

De estimerte priseffektene har store tallverdier, men flere av dem har betydelig usikkerhet knyttet til seg. Dersom man utelukkende ser på estimerte priseffekter kan man forledes til å tro at prisene ikke har så stor betydning. En medvirkende årsak til usikkerheten i de beregnede priseffektene kan være at prisvariasjonene for tobakkstypene har vært forholdsvis små i perioden som ligger til grunn for de tre undersøkelsene. Husholdningene kan ha terskler i tilpasningen. Slik kan små prisendringer ha liten effekt, mens større prisendringer kan gjøre at terskelverdien passerer og at en helt annen tilpasning velges. Et hypotetisk eksperiment kan kanskje klargjøre poenget: Dersom prisene på de to tobakkstypene ble byttet om ville husholdninger som har valgt tobakkstype ut fra økonomiske vurderinger bytte type. I en slik situasjon ville trolig de direkte priseffektene komme tydeligere frem.

Prisene virker indirekte gjennom variablene for antall husholdningsmedlemmer. Preiseffektene kunne i prinsippet blitt rendyrket ved å dele utvalget inn i undergrupper, der alle husholdninger i en undergruppe hadde samme husholdningssammensetning. En vesentlig begrensning ved en slik fremgangsmåte er at det er mange husholdningstyper å dele det totale antall observasjoner på, noe som vil føre til større usikkerhet i beregningene.

De tre undersøkelsene er mindre klare når det gjelder husholdningenes beslutning om å røyke eller å la være. Den avtagende omsetningen av rulletobakk faller sammen i tid med en utvikling der prisen på de to alternativene blir likere, se boks 3. Dette kan skyldes at prisøkningen på rulletobakk har fått flere røykere til å slutte. Endringer i omfanget av grensehandel og ulovlig omsetning kan også ha betydning, men er trolig ikke eneste årsak siden det ikke er et tilsvarende fall i registrert omsetning av ferdigsigaretter.

Referanser

Engeland, A., T. Haldorsen, A. Andersen, og S. Tretli (1996): The Impact of Smoking Habits on Lung Cancer Risk: 28 Years' Observation of 26,000 Norwegian Men and Women, *Cancer Causes and Control*, **7**, 366-376.

Leu, R.E. (1984): Anti-Smoking Publicity, Taxation, and the Demand for Cigarettes, *Journal of Health Economics*, **3**, 101-116.

NOU (2000): *Tobakksindustriens erstatningsansvar*, Oslo.

Boks 1. Forkjellige helsemessige effekter av sigaretter og rullings?

Hvorvidt det kan være helsemessige gevinster ved å endre sammensetningen av tobakksforbruket er naturligvis et medisinsk, og ikke et økonomisk, spørsmål. Ferdigsigaretter inkluderer også såkalte "light-sigaretter" med lavt nikotininnhold. Det har vært påvist at brukere av light-sigaretter kompenserer for det lave nikotininnholdet ved å trekke dypere drag slik at de får tilfredsstilt behovet for nikotin. Selv om light-sigaretter kan inneholde mindre tjære sammenlignet med vanlige ferdigsigaretter, medfører de dypere dragene at større deler av lungene eksponeres for skadelige stoffer. Helseeffekten er derfor usikker. Røykere kan også regulere nikotinopptaket, og eksponering for tobakksrøyk, ved å velge hvor stor del av sigaretten som stumpes. Se forøvrig NOU (2000) for en mer utfyllende diskusjon av temaet.

Tilsvarende faktorer kan være relevante når det gjelder helsemessige forskjeller mellom fabrikkproduserte og hjemmerullede sigaretter. I tillegg er en stor andel av hjemmerullede sigaretter uten filter. Enkelte forhold tyder på at rullings er farligere enn ferdigsigaretter, blant annet fant Engeland et al. (1996) at rullingsrøykere har omtrent dobbelt så stor risiko for å få lungekreft som røykere av ferdigsigaretter, gitt at de røyker det samme antall sigaretter.

Pekurinen, M. (1989): The Demand for Tobacco Products in Finland, *British Journal of Addiction*, **84**, 1183-1192.

Pekurinen, M. (1991): Economic Aspects of Smoking, National Agency for Welfare and Health, Research Reports 16/1991, Helsinki.

Thompson, M.E., og I. McLeod (1976): The Effects of Economic Variables Upon the Demand for Cigarettes in Canada, *Mathematical Scientist*, **1**, 121-32.

Wangen, K.R., og J. Aasness (2002): Demand for manufactured and hand rolled cigarettes: a time series analysis of cross section elasticities, i K. R. Wangen: *Patterns in household tobacco consumption*, avhandling for dr.polit-graden ved Økonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

Wangen, K.R., og E. Biørn (2001a): Individual Heterogeneity and Price Responses in Tobacco Consumption: A Two-Commodity Analysis of Unbalanced Panel Data, Statistisk sentralbyrå, Discussion Paper No. 294.

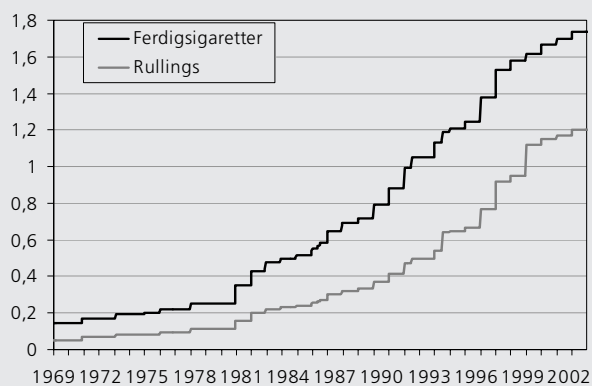
Wangen, K.R., og E. Biørn (2001b): Prevalence and Substitution Effects in Tobacco Consumption: A Discrete Choice Analysis of Panel Data, Statistisk sentralbyrå, Discussion Paper No. 312, Oslo.

WHO (1997): Tobacco or Health? A Global Status Report, World Health Organization, Geneva.

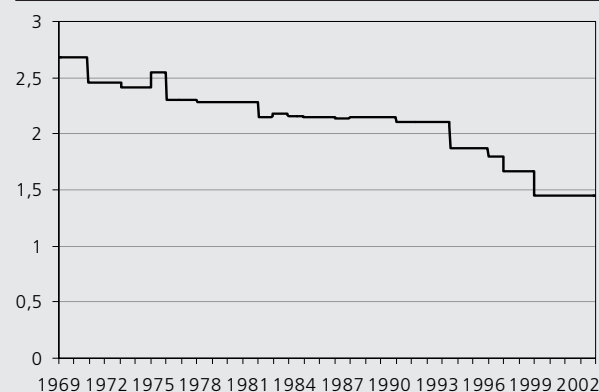
Boks 2. Tobakksavgifter - formål og utvikling

Man kan dele politiske hensyn forbundet med tobakksavgiftene i tre hovedgrupper: Helse, statens inntekter og fordeling av skattebyrden. En viktig helsepolitisk begrunnelse for tobakksavgiftene er at de skal redusere forbruket av tobakk, men samtidig er tobakksavgiftene en inntektskilde for myndighetene. Det er også politisk interessant hvem, eller hvilke grupper av befolkningen, som betaler tobakksavgiftene. Sammensetningen av tobakksforbruket kan ha betydning for alle tre felter. Helseproblematikken er diskutert i boks 1. Når det gjelder statens inntekter, avhenger den av omsatt kvantum og avgiftsats for hver av de to tobakkstypene. Eksempelvis kan en økning i avgiften på ferdigsigaretter føre til at noen bytter ut ferdigsigaretter med rullings, mens andre reduserer forbruket eller slutter å røyke. Denne typen respons er en form for skattetilpasning, og medfører lavere skatteinntekter enn om omsatte kvanta var upåvirket av avgiftsendringen. Når det gjelder fordeling av skattebyrden er det relevant at lavinntektsgrupper oftere røyker rullings enn ferdigsigaretter, sammenlignet med høyinntektsgrupper. En økt beskatning på rulletobakk kan derfor ramme lavinntektsgruppene relativt hardere enn høyinntektsgruppene.

Avgiften per sigarett har vært høyere for ferdigsigaretter enn for rullings i hele perioden 1969-2003. I 1969 var avgiften på en ferdigsigaret 2,67 ganger høyere, mens avgiftsforholdet i 2003 er redusert til 1,45, se figur 5. Denne utviklingen kan skyldes at helsehensyn gradvis har blitt tillagt større vekt.

Figur 4. Avgift per sigarett. Løpende kroner. 1969-2003

Kilde: Norsk lovtidend.

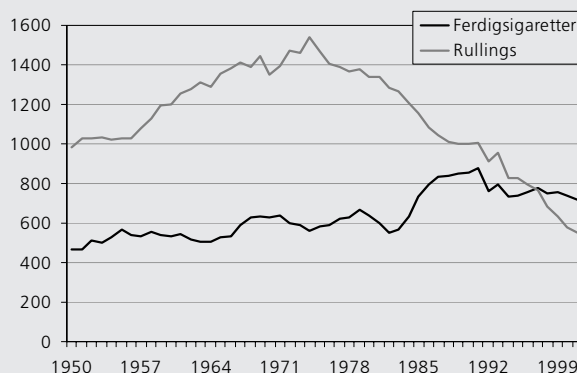
Figur 5. Forholdet mellom avgift på sigaretter og rulletobakk. 1969-2003

Kilde: Norsk lovtidend.

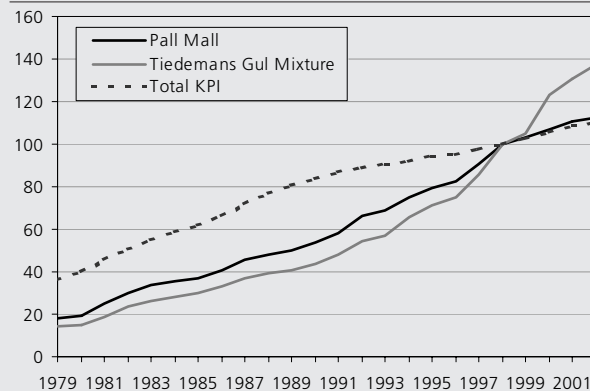
Boks 3. Utvikling i priser og aggregert forbruk

Utviklingen i registrert salg av ferdigsigaretter og rulletobakk er oppgitt i figur 6. Omsetningen av rulletobakk hadde en topp på midten av 1970-tallet, og har siden falt markert. I nesten hele perioden fra 1950-2003 har omsetningen vært høyere for rullings enn for ferdigsigaretter. Først i siste halvdel av 1990-tallet faller salget av rullings under nivået for ferdigsigaretter.

Rullings har lenge vært billigere enn ferdigsigaretter. I desember 1994 kostet en ferdigsigaret 2,22 kroner, mens en rullings kostet ca 1,16 kroner, slik at prisen for en ferdigsigaret var nesten det dobbelte av prisen for en rullings¹. Begge tobakkstypene har hatt en stigende realpris etter 1979. Dette kan sees fra figur 7 der prisindeksene for representanter for begge tobakkstypene stiger raskere enn den totale konsumprisindeksen. Prisindeksen for rulletobakk (Tiedeman Gul Mixture) vokser raskere enn prisen for ferdigsigaretter (Pall Mall), noe som betyr at rullings har blitt relativt dyrere enn ferdigsigaretter i perioden².

Figur 6. Registrert salg av ferdigsigaretter og rulletobakk. Gram per innbygger over 15 år. 1950-2002

Kilde: Toll- og avgiftsdirektoratet/Sosial- og helsedirektoratet.

Figur 7. Total konsumprisindeks og prisindekser for Pall Mall og Tiedeman Gul Mixture, 1979-2002. 1998=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

¹ Det forutsettes her at det trengs et gram rulletobakk for å lage en rullings.² Tilsvarende mønster finnes også for andre merker innen de to varegruppene.

Russisk rullet?

Kyoto-protokollen og Russland

Bjart Holtsmark og Knut H. Alfsen

Etter at de fleste industriland har ratifisert Kyoto-protokollen, er ikrafttredelse nå bare avhengig av russisk ratifikasjon. Denne artikkelen diskuterer noen av de forhold russiske myndigheter trolig analyserer nøye i forkant av en eventuell ratifikasjon. På den ene siden vil salg av utslippsrettigheter gi Russland inntekter. På den annen side har Kyoto-protokollen til hensikt å begrense verdens forbruk av fossile brensler. Som stor eksportør av både olje og gass stilles derfor Russland overfor et dilemma.

Innledning

I en liten notis i Japan Today 22. april blir det opplyst at det russiske ministeriet for økonomisk utvikling og handel har funnet ut at det er lite å tjene for Russland på å ratifisere Kyoto-protokollen, avtalen som under FNs klimakonvensjon setter begrensninger på framtidige utslipp av klimagasser fra industrilandene. Et særtrekk ved avtalen er de to krav som er satt for at den skal tre i kraft. For det første kreves det at minst 55 land ratifiserer avtalen. Dette kravet er allerede oppfylt i og med at over hundre land, hovedsakelig u-land, har ratifisert Kyoto-protokollen per dags dato. Det er det andre kravet som gjør det interessant å se nærmere på Russlands forhold til Kyoto-protokollen. Dette sier at de industriland som ratifiserer avtalen må representere minst 55 prosent av industrilandenenes utslipp av karbondioksid i 1990. Kravet ble innført for å sikre at avtalen skulle ha et minimum av relevans, men har også den effekt at ingen enkeltland vil kunne være i stand til å blokkere ikrafttredelse på egen hånd. Etter at USA og Australia har gjort det klart at de ikke vil ratifisere avtalen, er man nå imidlertid kommet i den situasjon at uten ratifisering fra Russland vil Kyoto-protokollen ikke tre i kraft. Dermed blir notiser om russiske myndigheters vurdering av avtalen omfattet med stor interesse, da Russlands avgjørelse blir avgjørende for hele det fremtidige klimasamarbeidet.¹

Med et litt overfladisk blikk på saken kan det synes overraskende at Russland nøler med å ratifisere Kyoto-protokollen. Som kvoteselger vil nemlig Russland isolert sett etter alt å dømme høste en økonomisk gevinst dersom avtalen trer i kraft. Dette henger sammen med byrdefordelingen man valgte da Kyoto-protokollen ble laget. I korte trekk gikk denne ut på at u-landene skulle slippe restriksjoner på sine utslipp av klimagasser i første forpliktelsesperiode, som går fra 2008 til 2012. I-landene fikk derimot forpliktelser i form av nasjonale utslippskvoter uttrykt i prosent av 1990-utslippene. De store aktørene USA, Japan og EU² fikk således utslippskvoter som var fra 6-8 prosent lavere enn 1990-utslippene, jf. tabell 1. Russland og Ukraina fikk derimot nasjonale kvoter lik deres utslipp i 1990.

De ulike landenes utslipp i 1990 er altså avgjørende for hvor store kvoter de får. De kommunistiske regimene i Sovjetunionen og Øst-Europa brøt sammen nettopp i årene omkring 1990. Et særtrekk ved disse regimene var at de gjennom maksimalpriser og andre ordninger subsidierte energi spesielt sterkt, noe som medførte ineffektiv bruk av energi, herunder fossile brensler. CO₂-utslippene ble derfor høye både absolutt og ikke minst i forhold til disse landenes inntektsnivå. Etter hvert som de nå gradvis lar markedsmekanismene få innpass, gir det betydelig høyere sluttbrukerpriser på energi og følgelig et raskt fall i energiforbruk og utslipp av klimagasser. Nedgangen i energiforbruket har også blitt forsterket av den generelle økonomiske nedgangen som fulgte med kommunismens sammenbrudd. USAs energidepartement legger for eksempel til grunn at i 2010 vil CO₂-utslippene i overgangsøkonomiene være på 65-80 prosent av 1990-nivået. Dermed sitter Russland og de andre østeuropeiske landene på store mengder utslipprettigheter som de, under bestemmelsene i Kyoto-protokollen,

Knut H. Alfsen er forskningssjef ved Gruppe for petroleum og miljøøkonomi (knut.alfsen@ssb.no)

Bjart Holtsmark er forsker ved Gruppe for petroleum og miljøøkonomi (bjart.holtsmark@ssb.no)

¹ CICEROs internetside (<http://www.cicero.uio.no/div/ratification/>) har en «ratifikasjons-kalkulator» som gir en interaktiv illustrasjon av hvilke land som har ratifisert Kyoto-protokollen og hva som må til for at avtalen skal tre i kraft.

² EU står foran en utvidelse. Når vi i denne artikkelen omtaler EU og EU-landene sikter vi til de landene som er medlem av EU i dag.

Tabell 1. Utslippsrettigheter under Kyoto-protokollen

Land	Tildelt utslippsrettighet Prosent av 1990-utslipp
Bulgaria, Tsjekiske Republikk, Estland, EU, Latvia, Liechtenstein, Litauen, Monaco, Romania, Slovakia, Slovenia, Sveits	92
USA	93
Canada, Ungarn, Japan, Polen	94
Kroatia	95
New Zealand, Russiske føderasjon, Ukraina	100
Norge	101
Australia	108
Island	110

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

kan selge til andre land som måtte trenge dem for å oppfylle sine Kyoto-forpliktelser. I lys av dette kan det synes paradoksalt at myndighetene nøler med å ratifisere protokollen. Den mest iøynefallende årsaken er at kvoteprisen ligger an til å bli mye lavere enn forventet etter at USA trakk seg fra avtalen og at dette har ført til russisk misnøye med hva de oppnår med å ratifisere avtalen.

Nå er det imidlertid ikke bare utslippskvoter Russland kan forsyne verden med; Russland er også en stor oljeeksportør og leverandør til det europeiske gassmarkedet. Russland er kort sagt en stor produsent av fossil energi. Samtidig bidrar Kyoto-protokollen til å redusere verdens bruk av nettopp fossil energi. Lavere produsentpriser på fossil energi, i hvert fall olje og kull, vil derfor være et ganske opplagt resultat av Kyoto-protokollen. Russland kan altså stå overfor et dilemma der kvoteinntekter må vurderes opp mot reduserte eksportinntekter. Det er derfor naturlig at russerne tenker seg nøye om før de tar en beslutning i denne saken.

Noe av problemet til russiske myndigheter er at det er vanskelig å si hvordan Kyoto-protokollen vil påvirke gassmarkedet i Europa. På den ene siden vil utslippsrestriksjoner i Europa dempe den generelle etterspørselen etter energivarer, deriblant gass. På den annen side er det mulig at dagens kullbruk vil bli erstattet med gass i et større omfang og fortere om Kyoto-protokollen trer i kraft enn om den ikke gjør det. Hva som skjer med gassprisen er derfor usikkert og det blir derfor uklart om russisk gassindustri vil tjene eller tape på at Kyoto-protokollen blir iverksatt.

For å belyse disse problemstillingene kvantitativt har vi benyttet en numerisk modell av kvotemarkedet og de viktigste energimarkedene. I det følgende vil vi først kort skissere struktur og datagrunnlag for modellen før den benyttes til å analysere Russlands situasjon under ulike antakelser om strategisk adferd. I den forbindelse er det sentralt at u-landene ikke har ut-

slippskvoter. Men i-landene kan erverve utslippsrettigheter ved å finansiere utslippsreduserende tiltak i u-land. Dette kalles for den grønne utviklingsmekanismen (CDM). Analysen vil måtte bygge på en rad mer eller mindre usikre antakelser, og betydningen av dette vil bli illustrert gjennom noen følsomhetsberegninger. Til slutt oppsummerer vi vår oppfatning av Russlands situasjon vis a vis Kyoto-protokollen. En mer teknisk og komplett gjennomgang av disse og noen andre lignende analyser er gitt i Holtsmark (2003).

Modell - struktur og datagrunnlag

Kyoto-protokollen regulerer utslipp av fem gasser eller grupper av klimagasser i tillegg til CO₂. Den første forenklingen vi gjør er å se på CO₂ alene. Grunnen er at utslippsdata og utslippsprognoser for de øvrige klimagassene er usikre og tildels ikke tilgjengelige. Selv om CO₂-utslippene ikke utgjør mer enn om lag 75 prosent av klimagassutslippene, mener vi derfor alt i alt at en ren CO₂-analyse gir de mest pålitelige resultatene. Modellen er en statisk partiell likevektsmodell med vekt på forbindelsene mellom markedene for fossile brenslere og utslippskvoter. Verden er delt inn i 12 land/regioner.³ I hver region produseres en vare ved hjelp av olje, kull og gass og dette gir opphav til etterspørselsfunksjoner for disse brenslene. Sentrale her er sluttbrukerprisene som er lik summen av produsentpris, avgifter og prisen på utslippsrettigheter for klimagasser (kvoteprisen). En utslippsrettighet er en rett til å slippe ut ett tonn CO₂ eller tilsvarende mengde av andre klimagasser.

Det er fem markeder for fossile brenslere i modellen; et globalt oljemarked, et globalt kullmarked og tre regionale gassmarkeder (Nord-Amerika, Stillehavsregionen og Europa med Russland og Algerie). Modellen har også et internasjonalt marked for utslippsrettigheter med utgangspunkt i Kyoto-protokollens regler for dette markedet. Det betyr at industrilandene har omsettelige utslippskvoter som omtalt i innledningen. CDM er modellert ved at u-landene får delta i kvotemarkedet som om de hadde nasjonale kvoter lik deres business-as-usual (BAU) utslipp.

Det globale kullmarkedet sammen med gassmarkedene i Nord-Amerika og Stillehavsregionen er beskrevet som frikonkurransemarkeder. I oljemarkedet og gassmarkedet i Europa med omland derimot, er henholdsvis OPEC og de Anneks B-landene⁴ som tilhørte det tidligere Sovjetunionen (FSU) antatt å utøve markeds-makt ved at de opererer som profittmaksimerende prisfastsettere (med konstante marginale produksjonskostnader) mens de øvrige aktørene i markedene er forutsatt å ta prisen for gitt (og har stigende marginalkostnader). I markedet for utslippskvoter antas det at FSU utnytter sin markeds-makt.

³ I tillegg til de 10 land/regioner som er listet i tabell 2, er Sveits/Island/Liechtenstein og Algerie separate aktører i modellen.

⁴ Anneks B i Kyoto-protokollen lister opp de land som har kvoteforpliktelser.

Etterspørselstetthetene knyttet til de ulike fossile brenslene er kritiske parametere i modellen. Dessverre er det liten enighet i den internasjonale litteraturen om hvor store de faktisk er. Her følger vi en prosedyre for bestemmelse av disse som beskrevet i Holtmark og Mæstad (2002). Utgangspunktet her er direkte priselastisiteter på -0,5 som justeres opp eller ned i relasjon til de ulike landenes/regionenes næringsstruktur. På grunn av usikkerheten knyttet til etterspørselstetthetene gjennomføres til slutt en følsomhetsanalyse med hensyn på disse elastisitetene.

Datagrunnlag og referanse-scenarie

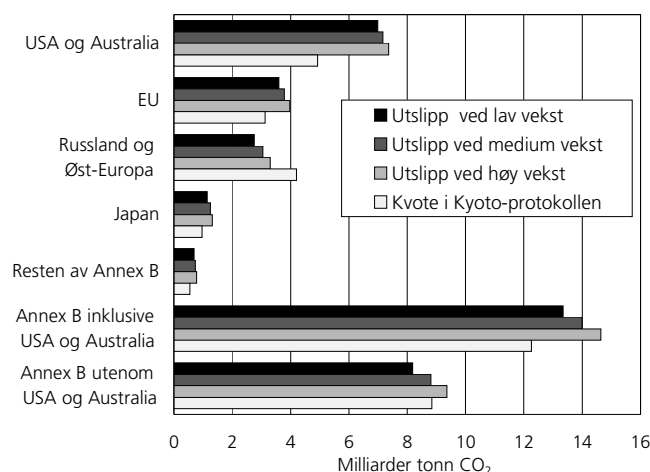
De modellerte effektene av Kyoto-protokollen vil i stor grad avhenge av hva en antar om utslippsutviklingen uten implementering av protokollen, det vil si valget av business-as-usual (BAU) scenarie. Her velger vi å se på tre BAU-scenarier, alle tatt fra International Energy Outlook 2002 fra det amerikanske energidepartementet (DOE, 2002): Et lav-vekst, et medium-vekst og et høy-vekst alternativ. Medium-vekst scenariet er det rimelig å tolke som det amerikanske energidepartementets egentlige forventninger om utslippsutviklingen. Formålet med de to andre banene er det rimelig å tolke som et forsøk på å spenne ut et rimelig usikkerhetsintervall.

Figur 1 viser BAU-utslippene i 2010 og Kyoto-kvotene for industrilandene. Dersom vi først ser på USA og Australia, ser vi at disse to landene til sammen ville hatt en kvote som var betydelig mindre enn de forventede utslippene, uansett scenario. Også EU og Japan har kvoter som er mindre enn deres forventede utslipp, men forskjellene er ikke like store som for USA/Australia, verken i relativ eller absolutt forstand. For Russland og Øst-Europa sett under ser vi at samlet kvote er betydelig større enn forventede BAU-utslipp. Disse landene har altså mye "hot air".

Nederst i figur 1 summeres BAU-utslippene og kvotene for Anneks B, både med og uten USA/Australia. Dersom USA og Australia hadde vært med på avtalen, ville det alt i alt vært et betydelig underskudd på kvoter i Anneks B, uansett hvilket scenario man legger til grunn. Ettersom USA og Australia ikke kan regnes med, er det imidlertid usikkert om det alt i alt blir noe underskudd på kvoter. I scenariene med lav- og medium-vekst er summen av kvotene for Anneks B-landene utenom USA og Australia større enn utslippene og det blir samlet sett ikke noe underskudd på kvoter i disse to scenariene. Ettersom det er tilnærmet fri omsetning av utslippsrettigheter, tilsier det en kvotepris nær null og nærmest ingen utslippsreducerende virkning.

I scenariet med medium vekst har for eksempel overgangskonomiene 1,2 milliarder tonn hot air. Overgangskonomiene kan altså selge 1,2 milliarder utslippsrettigheter uten å foreta noen utslippsreduksjoner i eget land. EU, Japan og de andre potensielle kjøperne har imidlertid kun behov for å kjøpe maksimalt 1,1 milliarder utslippsrettigheter i dette scenari-

Figur 1. 2010-utslipp i tre BAU-scenarier, og kvotetildeling under Kyoto-protokollen¹

¹ Kvotene legger til grunn de endringer som ble vedtatt på forhandlingsmøtet i Marrakesh i 2001 knyttet til godskrivelse av effekter av skogtiltak.

Kilde: DOE 2002/Kyoto-protokollen

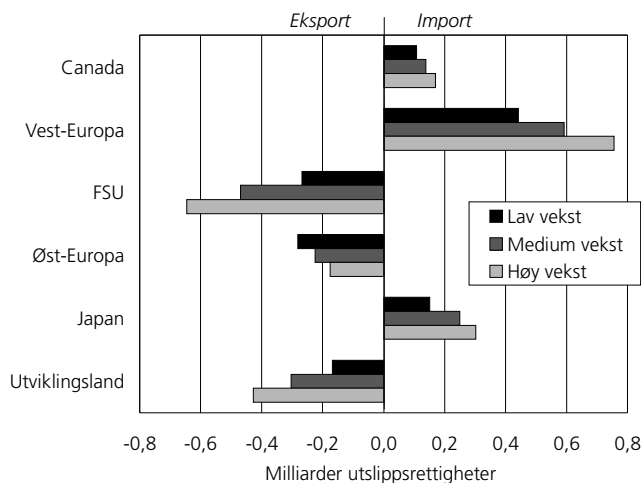
et. Om lag 100 millioner utslippsrettigheter vil altså uansett bli stående ubrukt eller spart til en senere periode i dette scenariet. Vi skal imidlertid se at sparingen i praksis ligger an til å bli mer omfattende på grunn av selgernes utøvelse av markedsrett.

Det internasjonale kvotemarkedet

Figur 1 illustrerer at uansett scenario vil et kvotemarked under Kyoto-protokollen bli preget av at Russland og de øst-europeiske landene vil ha interesse av å selge kvoter, mens EU-landene og Japan blir de dominerende kjøperne. Men ingen land vil ta bryet med omfattende kvotesalg til en pris nær null. En eller annen form for strategisk adferd som presser opp kvoteprisen er derfor sannsynlig og nødvendig for å få et marked. Til tross for et mulig overskudd av kvoter, i hvertfall i scenariene med lav og medium vekst, kan utnyttelsen av markedsrett altså medføre en kvotepris som gir signifikante kostnader forbundet med utslipp av klimagasser, og således generere utslippsreduksjoner. Spesielt Russland er stor på selgersiden og kan presse opp kvoteprisen ved å begrense sitt kvotesalg. Denne markedsretten begrenses av at kjøperlandene har mulighet til å skaffe seg kvoter gjennom den grønne utviklingsmekanismen.

I det følgende presenteres våre beregninger av kvoteprisen og omsetningen i et fremtidig kvotemarked der de Anneks B-landene som tilhørte Sovjetunionen (FSU) for enkelthets skyld behandles som én aktør på kvotemarkedet. Vi legger til grunn at FSU-landene opptrer som en dominerende selger og tilpasser eksport av kvoter slik at deres inntekter i kvotemarkedet blir størst mulig. For enkelthets skyld antar vi at de andre landene tar kvoteprisen for gitt og tilpasser seg slik at deres marginale kostnad til utslippsreduksjoner blir lik kvoteprisen. Det er ikke nødvendigvis noen urealistisk forutsetning. EU vil for eksempel ikke

Figur 2. Strømmer i kvotemarkedet

Kilde: DOE 2002/Kyoto-protokollen

komme til å opptre som én aktør i kvotemarkedet, men derimot la kvotehandelen skje på et mer desentralisert nivå knyttet til aktørene i det kvotemarkedet som EU planlegger å innføre internt.

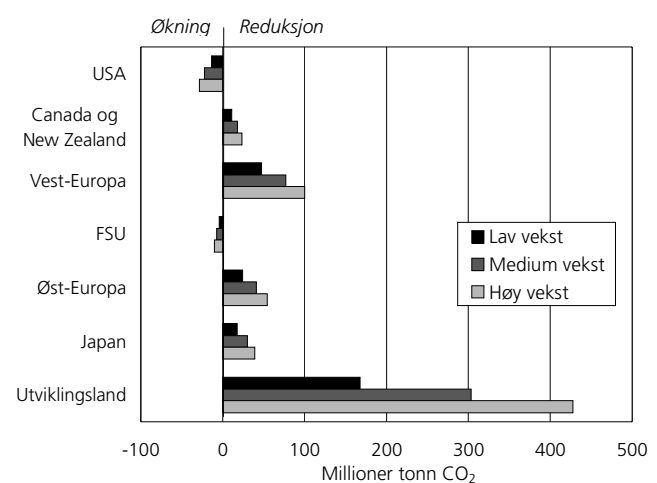
I analysen i dette avsnittet tar ikke FSU som kartell i kvotemarkedet hensyn til at kvoteprisen påvirker gassprisen og dermed andre eksportinntekter. Denne sammenhengen studeres derimot nærmere i neste avsnitt.

Analysen er begrenset til å se på den første forpliktellesperioden i Kyoto-protokollen. Det analysen dermed ikke sier noe om er hvordan et motiv om å spare kvoter til en senere forpliktellesperiode kan komme til å påvirke landenes adferd. Dersom det blir utsikter til en høyere kvotepris i andre forpliktellesperiode enn i første, kan det komme til å redusere tilbudet og øke etterspørselen etter kvoter i første forpliktellesperiode. Har man tro på en streng avtale for en ny forpliktellesperiode, kan det med andre ord tale for at kvoteprisen i første forpliktellesperiode her blir for lavt anslått.

Beregningene gir en kvotepris på 28 kroner pr. utslippsrettighet dersom medium vekst legges til grunn. Med lav vekst og høy vekst blir kvoteprisen henholdsvis 18 og 35 kroner.

Strømmene i kvotemarkedet er vist i figur 2. Søylene til venstre for akse viser eksport av utslippsrettigheter, mens søylene til høyre representerer import. FSU er den største selgeren. Ved medium vekst selger FSU om lag 500 millioner utslippsrettigheter. Til sammenligning har FSU i dette scenariet hot air tilsvarende nesten 1 milliard tonn CO₂. FSU sitter altså igjen med om lag 500 millioner utslippsrettigheter som ikke slipper ut på markedet i første forpliktellesperiode. Ved lav vekst har FSU vesentlig mer overskuddskvoter (1,2 milliarder), og for å forsvare prisnivået sparer FSU i dette alternativet hele 0,9 milliarder utslippsrettighe-

Figur 3. Utslippsreduksjoner

Kilde: DOE 2002/Kyoto-protokollen

ter. Ved høy vekst har derimot FSU knapt 0,8 milliarder utslippsrettigheter og holder tilbake "bare" drøyt 100 millioner av dem.

De lave kvoteprisene innebærer at konsekvensene for energimarkedene blir forholdsvis begrensede, i hvert fall når det gjelder olje- og gassmarkedet. I Vest-Europa faller gass- og oljeforbruket med mindre enn én prosent som følge av Kyoto-avtalen. Kullforbruket påvirkes derimot sterkere. Avhengig av valg av scenario faller kullforbruket i for eksempel Vest-Europa med mellom 5 og 10 prosent.

Den globale utslippsreduksjonen som vil følge av Kyoto-protokollen, beregnes til 1-2 prosent i forhold til BAU-utslippene i 2010. Med medium vekst faller de globale utslippene med 440 millioner tonn CO₂ i forhold til BAU. De tilsvarende tallene med lav og høy vekst er 250 millioner og 600 millioner tonn CO₂. Andre publiserte modellstudier gir i størrelsesorden samme resultat, jf. for eksempel Nordhaus (2001). Den estimerte globale utslippsreduksjonen ville vært vesentlig mindre om det ikke hadde blitt tatt hensyn til at det er sannsynlig at FSU vil utøve markedsrett i kvotemarkedet.

Figur 3 viser hvordan modellen fordeler utslippsreduksjonene på ulike land og regioner. Paradoksalt nok skjer det i ingen av de tre scenariene noen utslippsreduksjoner i Russland, et land hvor potensialet for rimelige utslippsreduksjoner trolig er stort. Fordelingen av utslipp på land er altså lite kostnadseffektiv. Dette henger sammen med hot air problemet. Poenget er at russiske myndigheter trolig vil holde tilbake en andel av sine tildelte utslippsrettigheter. Dermed har russiske myndigheter ingenting å tjene på å iverksette utslippsredukerende tiltak innenlands. Tvert imot vil utslippene i Russland (og i USA) bli noe høyere enn de ville ha blitt uten Kyoto-protokollen, ettersom produsentprisene på fossile brenslers vil falle

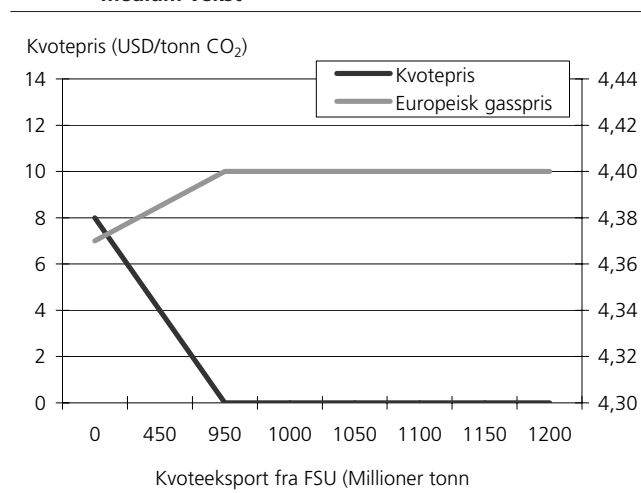
og dermed føre til økte utslipp i land som ikke iverksetter utslippsreducerende tiltak.

I en vurdering av resultatene over bør man merke seg at i våre modellberegninger skjer det meste av utslippsreduksjonene i utviklingslandene. Den grønne utviklingsmekanismen spiller med andre ord en nøkkelrolle. Selv om våre beregninger av omfanget av kvoter fra CDM er i godt samsvar med andre analyser, jf. for eksempel Jotzo og Michaelowa (2002) og Chen (2003), er det relevant å stille spørsmål om modelleringen på dette punktet er realistisk. For å kunne initiere utslippsreduksjoner og utslippskreditter i så stort omfang som det her er snakk om, kreves det et relativt hurtig og effektivt godkjenningssystem for prosjekter under mekanismen. I praksis er det imidlertid fare for at godkjenningssystemet vil bli så tidkrevende og kostbart for investorer at tilbudet av kvoter fra mekanismen kan bli vesentlig mindre enn forutsatt her. Det vil øke mulighetene for å utøve markedsrett i kvotemarkedet og trekke kvoteprisen opp. Viktigheten av den grønne utviklingsmekanismen kan illustreres ved at uten CDM ender kvoteprisen i scenariet med medium vekst på 79 kroner pr utslippsrettighet. Et kvoteprisanslag på det nivået er imidlertid å regne som relativt høyt. Det er publisert flere studier som presenterer kvoteprisestimater for kvotehandel under Kyoto-protokollen når USA ikke er med. Prisanslagene varierer betydelig, men i en oppsummerende studie, Springer og Varilek (2003), konkluderes det med at en lav kvotepris er sannsynlig og at den ihvertfall vil ligge under 70 kroner.

Russland i en dobbeltrolle

I beregningene presentert over legges det til grunn at FSU maksimerer sin inntekt i kvotemarkedet uten å skjele til hvordan kvotesalget kan påvirke markedet for olje og gass. Det imidlertid kanskje vel så sannsynlig at russiske myndigheter vil vurdere om utøvelse av markedsrett i kvotemarkedet kan gi redusert gass- og oljepris og dermed svekke landets eksportinntekter. I oljemarkedet har Russland så liten markedsrett at det ikke er lagt til grunn noen form for strategisk adferd i de beregningene som presenteres her. Men det er likevel mulig at Russland vil vurdere sitt kvotesalg i sammenheng med hvordan det påvirker oljeprisen og dermed deres oljeinntekter. Dette er imidlertid ikke analysert i det følgende, men kan være av interesse for videre analyser. I denne analysen ser vi nærmere på hvordan en koordinering av kvoteeksport og gass-eksport fra FSU vil kunne påvirke disse markedene. FSU opptrer altså med markedsrett i to markeder; gassmarkedet i Europa og det internasjonale kvotemarkedet. Spørsmålet er om man i FSU ser disse to markedene i sammenheng og derfor søker å maksimere samlet profitt fra de to markedene.

Figur 4. Kvotepris og gasspris i det Europeiske markedet som funksjon av kvoteeksport fra FSU. Scenariet med medium vekst

Kilde: DOE 2002/Kyoto-protokollen

Hvis FSU reduserer sin eksport av kvoter, vil kvoteprisen gå opp, jf. figur 4. Det blir dermed dyrere å benytte fossile brenslere og samlet etterspørsel vil falle. I utgangspunktet skal dette gi små utslag på etterspørselen etter gass, da gass har et lavt innhold av karbon pr. energienhet. Imidlertid er avgiftsstrukturen på fossile brenslere i Vest-Europa slik at avgiftene er vesentlig høyere på oljeprodukter enn på gass. Den relative økningen i sluttbrukerprisen som følger av økt kvotepris vil derfor være mindre for olje enn for gass. Dermed kan økende kvotepris paradoksalt nok føre til at man i Europa får større relativ prisøkning på gass enn på olje og dermed substitusjon fra gass til olje. Både den førstnevnte direkte etterspørselsvirkningen og substitusjonsvirkningen virker altså slik at økt kvotepris gir lavere gassetterspørsel og fallende gasspris i Europa.⁵

Den modellerte sammenhengen mellom kvoteeksport fra FSU og kvote- og gasspris er vist i figur 1. Vi ser at økt kvoteeksport øker gassprisen i Europa og dermed gassinntektene til FSU.

Hva blir sluttresultatet dersom FSU maksimerer summen av overskuddet i gassindustrien og i kvoteeksporten? Faktisk fører ikke dette til noen store endringer i forhold til det vi kom frem til over. Kvoteeksporten blir noe høyere, men ikke så mye at det gir store utslag på kvoteprisen. I scenariet med medium vekst øker kvoteeksporten fra FSU fra 470 til 486 millioner utslippsrettigheter. Følgelig fører den koordinerte politikken bare til små endringer i beregnet kvotepris og gasspris.

Igjen er imidlertid tilbudet av kvoter fra CDM et viktig usikkerhetsmoment. Dersom tilbudet av kvoter fra

⁵ Sammenhengen mellom kvotepris og gassetterspørsel i Europa er nærmere diskutert i Holtsmark og Mæstad (2002).

denne mekanismen blir mindre, blir kvoteprisen høyere og dermed virkningen på gassprisen mer avgjørende for hva det blir lønnsomt for Russland å gjøre. Dermed tilbudet av kvoter fra DCM blir lavere enn her beregnet, vil det altså kunne innbære at Russland i større grad er tilbakeholden med å utnytte sin markedsrett i kvotemarkedet.

Hvor sikre er beregningene?

Det er relevant å stille spørsmål ved usikkerheten i denne typen beregninger. Kan vi stole på resultatene? Beregninger av pris og omsatt kvantum for et marked som ennå ikke er etablert, vil naturlig nok være usikre i sin natur. Erfaringer fra etableringen av kvotemarkedet for svovelutslipp i USA viser også at det er vanskelig å forutsi pris og kvantum. Når det gjelder kvotemarkedet under Kyoto-protokollen tror vi det er to sentrale usikre faktorer i tillegg til kvotetilbudet fra CDM. For det første er BAU-utslippene usikre. Av den grunn har vi presentert beregninger knyttet til tre forskjellige utslippsscenarioer. Men en annen viktig usikkerhetsfaktor er hvor raskt energietterspørselen responderer på prisendringer. Dersom forbruket av fossile brenslers faller sterkt ved en liten prisøkning, det vil si at etterspørselen er elastisk, trekker det i retning av en lav kvotepris. Er derimot etterspørselen uelastisk, blir kvoteprisen høyere.

For å belyse hvor mye denne typen usikkerhet betyr, har vi gjort beregninger der vi har både fordoblet og halvert alle etterspørselastisitetene for energi. På den måten spenner man over et rimelig stort usikkerhetsintervall. Ved en fordobling av etterspørselastisitetene får vi omtrent en halvering av kvoteprisene. Tilsvarende gir en halvering av etterspørselastisitetene omtrent en fordobling av kvoteprisene. Alt i alt varierer kvoteprisanslagene mellom 10 og 70 kroner. Det er altså fortsatt ganske stor grad av usikkerhet knyttet til hva som er et sannsynlig nivå for kvoteprisen dersom Kyoto-protokollen trer i kraft.

Konklusjon

Russland står overfor valget å la være å ratifisere Kyoto-protokollen og dermed forhindre at den trer i kraft, eller å ratifisere og dermed sikre ikrafttredelse. Sier Russland nei, har det internasjonale klimasamarbeidet brutt sammen. Hva som da kommer til å skje i samarbeidet rundt klimakonvensjonen er meget usikkert.

Sier Russland ja, trer Kyoto-protokollen i kraft. Det innebærer at industrilandene, utenom USA og Australia, foreløpig i perioden 2008-2012, må legitimere utslipp av klimagasser med utslippsrettigheter. Vi har vist at man kan komme i den situasjon at det vil være flere utslippsrettigheter i omløp enn det er behov for. Uansett vil det neppe bli nødvendig for noen parter å foreta store utslippsreduksjoner. Men det ser ut til å bli lønnsomt for Russland og andre selgerland å be-

grense sitt kvotesalg både for å spare kvoter til en eventuell senere forpliktelsesperiode og for å presse opp kvoteprisen i første forpliktelsesperiode. På den annen side vil høy kvotepris slå negativt ut på russisk gassseksport. Det er derfor usikkert i hvilken grad Russland i praksis vil komme til å utnytte sin markedsrett i kvotemarkedet. Alt i alt tyder modellberegningene på at vi kan få en kvotepris i intervallet 20 til 35 kroner pr tonn CO₂. Det vil kunne tilsvare et påslag i bensinprisen på fire til åtte øre.

Dersom Russland ratifiserer Kyoto-protokollen, og dermed sørger for at den trer i kraft, vil det ikke dermed føre til store endringer på energimarkedene. Verken oljeprisen eller gassprisen i Europa ligger an til å falle så mye som én prosent. Etterspørselen etter kull kan derimot bli noe sterkere berørt.

Referanser

- Chen, W. (2003) Carbon quota price and CDM potentials after Marrakesh. *Energy Policy* **31**, 709-719.
- Nordhaus, W. (2001) Global Warming Economics. *Science* **294**, 1283-1284.
- Holtsmark, B. og Mæstad, O. (2002) Emissions trading under the Kyoto Protocol -Effects on the fossil fuel markets under different regimes. *Energy Policy* **30**, 3, 207-218.
- Jotzo, F. and Michaelowa, A. (2002) Estimating the CDM market under the Marrakech Accords. *Climate Policy* **2**, 179-196.
- Nordhaus, W. (2001) Global Warming Economics. *Science* **294**, 1283-1284.
- Springer, U. and Varilek, M. (2003) Estimating the price of tradable permits for greenhouse gas emissions in 2008-12. *Energy Policy*. In press.

Mødre med 1-2-åringer – mye sammen med barna?

Ragni Hege Kitterød

Kontantstøtte for foreldre med barn i alderen 1-2 år ble innført i 1998/99. Jevnt over bruker mødre med så små barn mye tid på barna. Mødre som mottar kontantstøtte, bruker i gjennomsnitt åtte timer hver dag sammen med barna, om lag to timer mer enn mødre som ikke mottar kontantstøtte, men som har barn i barnehage på full tid. Vi kan imidlertid ikke si at det er mottak av kontantstøtte i seg selv som medfører mer samvær med barna. Forskjellen er dels knyttet til at de som mottar kontantstøtte ofte også har barn under ett år og dermed permisjon fra jobben. Dessuten har de flere barn i alt enn mødre som ikke mottar kontantstøtte, og de bruker mindre tid til lønnet arbeid.

Innledning¹

Kontantstøttereformen føyer seg inn i en rekke av store familiepolitiske reformer de siste tiåra. Ordningen ble innført for familier med ettåringer med virkning fra 1. august 1998 og for familier med toåringer fra 1. januar 1999. Kontantstøttereformen har tre hovedsiktemål, nemlig å gi foreldre mulighet for mer tid med egne barn, sikre større frihet i valg av tilsynsform for barn, og gi større likhet i statlige overføringer mellom foreldre som har statlig subsidiert barnetilsyn og dem som ikke benytter slike ordninger (St. prp. nr. 53 1997-98). Reformen innebærer at foreldre med barn i kontantstøttealder og som ikke benytter statlig subsidiert tilsyn, får utbetalt et skattefritt beløp som i utgangspunktet tilsvarte den statlige støtten til en barnehageplass. For tiden er utbetalingen på 3000 kroner per barn per måned. Deltids barnehageplass inntil 32 timer per uke gir rett til avkortet støtte. Ulikt mange andre ytelser er kontantstøtten altså ikke knyttet til rettigheter opparbeidet gjennom deltakelse i arbeidsmarkedet, men til ikke-bruk av statlig subsidiert barnetilsyn. Det er ingen forutsetning at foreldrene selv er hjemme med barna.

Reformen har vært ganske omstridt. Tilhengerne har pekt på at kontantstøtten vil gjøre det økonomisk mulig for flere å ha tilsyn med barna sine selv, at det vil bli mer legitimt for foreldre å være hjemme mens barna er små, at familiearbeidet vil få større samfunnsmessig anerkjennelse, at man fjerner forskjellsbehandlingen mellom foreldre med og uten subsidiert barnehageplass, samt at det vil bli større likestilling mellom

yrkesaktive og ikke-yrkesaktive mødre. Mye av argumentasjonen her har vært basert på en underliggende oppfatning om at mange foreldre bruker for lite tid på barna sine, og at mange ønsker å bruke mer tid dersom forholdene legges til rette. Mer foreldretid med barn var generelt en klar norm i den offentlige debatten i Norge på slutten av 1990-tallet (Ellingsæter 2001). Motstanderne av reformen har advart mot en del negative virkninger. De har fryktet et tilbakeslag for likestillingen mellom menn og kvinner og mangel på arbeidskraft i bestemte næringer og yrker. Videre har de fryktet en oppblomstring av uregistrerte dagmammaer, at barnehageutbyggingen vil stoppe opp, og at vanskeligstilte og fremmedspråklige barn vil bli holdt hjemme fra barnehagen av økonomiske grunner.

Det er gjennomført mange analyser for å evaluere virkningene av reformen på ulike områder. Mulige effekter for foreldrenes, særlig mødrenes, yrkestilknytning har stått særlig i fokus (f. eks. Hellevik 2000, Langset m. fl. 2000, Håkonsen m. fl. 2001, Knudsen 2001, Rønsen 2001, Schøne 2002). Norges forskningsråd har koordinert flere analyseprosjekter for å vurdere de kortsiktige virkningene av reformen (se Baklien m. fl. 2001 for en oversikt). Her er mulige effekter på foreldres tid sammen med barna ikke studert direkte, men diskutert indirekte ut fra analyser av endringer i foreldrenes yrkestilknytning og arbeidstid. Ellingsæter og Gulbrandsen (2001) hevder at det er godt dokumentert i forskningsrådets evaluering at reformen har hatt forholdsvis små virkninger på foreldrenes tidsbruk og dermed i beskleden grad har frigjort mer tid til barna. Dette følger av at foreldre i relativt liten grad har redusert sitt yrkesarbeid. For fedres vedkommende hevdes endringene i arbeidstiden å være ubetydelige, mens man for mødre finner en signifikant, men forholdsvis moderat reduksjon. Ulike datakilder

Ragni Hege Kitterød er forsker i Seksjon for demografi og levekårsforskning (ragni.hege.kitterod@ssb.no)

¹ Artikkelen bygger på en mer omfattende rapport om tidsbruk og samvær med barn blant mødre med barn i kontantstøttealder (Kitterød 2003). Takk til kolleger i Seksjon for demografi og levekårsforskning for verdifulle innspill under arbeidet med prosjektet, og til redaksjonen i ØA for konstruktive kommentarer til manus til foreliggende artikkel.

og analysemåter gir noe ulike konklusjoner med hensyn til omfanget av nedgangen i yrkesarbeidet blant mødre med 1-2-åringer, men uansett ser det ut til at skeptikernes frykt for en dramatisk reduksjon i yrkesarbeidet blant mødre med barn i kontantstøttealder har vært ubegrunnet. Både kvantitative og kvalitative studier tyder på at foreldre langt på vei innretter seg slik de ville ha gjort dersom kontantstøtten ikke var blitt innført (Bungum m. fl. 2001, Ellingsæter og Gulbrandsen 2001, Magnussen m. fl. 2001).

Det som var ett av hovedformålene med kontantstøttereformen, nemlig å gi foreldre mulighet for mer tid med egne barn, har altså vært gjenstand for mindre systematisk evaluering enn effektene på andre områder.² For å få mer kunnskap om tidsmønsteret blant foreldre med barn i kontantstøttealder (1-2 år), særlig om tiden til samvær med og omsorg for barn, finansierte Barne- og familiedepartementet et tilleggsutvalg av mødre med barn 1-2 år i SSBs Tidsbruksundersøkelse 2000/01 (se tekstboksen). Da det ikke finnes tilsvarende data fra tiden rett før kontantstøtten ble innført, har vi ikke mulighet for å studere effektene av kontantstøtten på foreldres tid med barna. Vi kan imidlertid beskrive tidsmønsteret blant mødre med barn 1-2 år kort tid etter at reformen ble innført og belyse variasjon innen denne gruppen. Det er slike spørsmål som diskuteres i denne artikkelen. Forskjeller mellom mødre som mottar kontantstøtte og mødre som ikke mottar slik støtte, står særlig sentralt. Til sammenligning vises også enkelte tall for fedre. Det er tidsmønsteret blant gifte/samboende foreldre som belyses.

Mål for barneomsorg og samvær med barn

Det er vanskelig å gi noe helt eksakt bilde av hvor mye tid foreldre bruker til omsorg for barna sine. Tidsbruksundersøkelser gir imidlertid mulighet for å beregne noen relevante mål. Slike studier har vært mye benyttet for å studere hvilke konsekvenser mødres yrkesarbeid har for tiden til omsorg for barna, for å se på betydningen av andre forhold som f. eks. foreldrenes utdanningsnivå, og for å undersøke endringer over tid i foreldres tid med barna (f. eks. Bryant og Zick 1996, Baydar m. fl. 1999, Klevmarken og Staford 1999, Bianchi 2000). Konklusjonene både med hensyn til endringer over tid og forskjeller mellom grupper, varierer noe avhengig av hvilke mål for samvær og omsorg som benyttes, og også av hvordan analysemodellene er spesifisert.

I denne artikkelen benyttes hovedsakelig to mål for tid til barneomsorg. For det første ser vi på det som kalles aktivt omsorgsarbeid, og som er basert på kartleggingen av aktiviteter i tidsdagbøkene. Dette er den tiden da foreldre har notert at det å ta seg av barn er det viktigste gjøremålet i et ti-minuttersintervall. Føl-

gende gjøremål er kodet som aktivt omsorgsarbeid for barn: pass og stell av barn, følging og henting av barn, hjelp til lekselesing, lek med barn, samtaler med barn, høytlesing og annen omsorg for barn. Sammensetningen av omsorgsarbeidet varierer selvsagt med barnas alder, og ikke alle aktiviteter er like aktuelle for 1-2-åringer. Eksempelvis er hjelp med lekser mest aktuelt for litt større barn, mens pass og stell er mest aktuelt for ganske små barn. I denne artikkelen sees alle omsorgsaktivitetene under ett.

Det er viktig å være klar over at ikke all den tiden som mødre med barn 1-2 år bruker til aktivt omsorgsarbeid, nødvendigvis er rettet mot disse barna. For dem som også har mindre barn, vil mye av omsorgen være rettet mot disse, og de som også har eldre barn, vil bruke noe tid til omsorg for disse. Når det er flere barn i husholdningen, vil det ofte være flere mottakere av foreldrenes omsorg samtidig. Det meste av den aktive omsorgen vil imidlertid gå til de minste barna ettersom disse krever mest pass og stell.

Aktivt omsorgsarbeid er et forholdsvis snevert mål for omsorg og fanger opp kun en liten del av foreldres totale omsorg for barna. Dette gjelder enten vi bare ser på hovedaktivitetene eller også inkluderer biaktivitetene. Det meste av foreldres samvær med barn foregår parallelt med utførelsen av andre gjøremål, som f. eks. husarbeid, fritidsaktiviteter eller måltider. I Tidsbruksundersøkelsen kan vi få et bredere mål for foreldres omsorgstid ved å ta utgangspunkt i deltakernes registrering av samvær med ulike personer. Som det er redegjort for i tekstboksen, skulle deltakerne for hvert tidsintervall markere hvem de eventuelt var sammen med. Ut fra dette kan vi konstruere mål for samværstid med barn i ulike aldersgrupper. Disse går altså på tvers av aktivitetsinndelingen. Samvær med barn kan i prinsippet foregå sammen med de fleste andre gjøremål.

Ifølge instruksen til tidsdagboka skulle samvær med andre forstås som « tiden da andre personer oppholder seg på samme sted som deg, og hvor dere har en viss grad av kontakt». Det er altså ingen forutsetning at man deltar i samme aktivitet. Når det gjelder barn, er dette en fordel ettersom mye av foreldres samvær med barn foregår samtidig som de er opptatt med andre gjøremål, og uten at det er rimelig å si at aktivitetene utføres sammen med barna. Når man vurderer omfanget av foreldres tid med barn, er det viktig å huske på at perioder med søvn alltid klassifiseres som tid alene selv om man har ansvar for barna også mens man sover. Den tiden foreldre har ansvar for barna og er umiddelbart tilgjengelige, er altså betydelig mer omfattende enn det som kommer fram i tallene for tid til samvær i denne artikkelen. Kravet om at det skal være en viss grad av kontakt for at noe

² Hellevik (2000) har diskutert endringer i foreldres tid til samvær med barna på grunnlag av opplysninger om foreldres tilsynsordninger for barn fra utvalgsundersøkelser før og etter kontantstøttens innføring.

Datagrunnlag: Tidsbruksundersøkelsen 2000/01

Tilleggsutvalg av mødre med barn i kontantstøttealder

Analysene i artikkelen er basert på Statistisk sentralbyrås Tidsbruksundersøkelse 2000/01, der det ble trukket et tilleggsutvalg av mødre med barn 1-2 år på intervjudtidspunktet. Det inngikk også en del mødre med barn i kontantstøttealder i hovedutvalget til undersøkelsen. Ideelt sett ønsket man også et tilleggsutvalg av fedre, men gitt de økonomiske rammene, valgte man å trekke kun mødre for å få et stort nok utvalg. I artikkelen gis likevel enkelte tall for fedre, basert på hovedutvalget. Analysene gjelder for gifte/samboende foreldre med barn som var 1-2 år på intervjudtidspunktet. For slike mødre har vi 477 observasjoner og for fedre 176 observasjoner. Utvalgene er vektet for å justere for skjevheter med hensyn til årstid og ukedag¹.

Aktiviteter og samvær

Tidsbruksundersøkelser kartlegger befolkningens tidsbruk ved at deltakerne noterer sine gjøremål i en dagbok over en periode på to døgn. I tillegg innhentes en del bakgrunnsinformasjon gjennom et vanlig spørreskjema og fra SSBs registre. Dagbøkene var delt inn i timinutters intervaller, og for hvert intervall noterte deltakerne med egne ord sine viktigste gjøremål. Også eventuelle samtidige aktiviteter ble notert. I tillegg ble aktivitetene kodet ut fra en liste med om lag 170 kategorier. I de norske undersøkelsene har det vært vanlig å skille mellom følgende hovedgrupper av aktiviteter:

Inntektsgivende arbeid, som omfatter tid til yrkesarbeid og arbeidsreiser.

Husholdsarbeid, som omfatter husarbeid, omsorg, vedlikehold, innkjøp og reiser i forbindelse med slike gjøremål.

Utdanningsaktiviteter, som omfatter undervisning og lekselesing/studier.

Personlige behov, som omfatter søvn, måltider og personlig pleie.

Fritid, som omfatter tid til idrett og friluftsliv, underholdning og uteliv, lesing, TV-seing og annen mediebruk, sosialt samvær og reiser i forbindelse med slike aktiviteter.

I tillegg kommer en restkategori for *andre og uoppgitte gjøremål*.

Denne inndelingen benyttes i noen av tabellene i foreliggende artikkel. I tillegg gis et mer detaljert bilde av husholdsarbeidet. Dette omfatter altså vanlig husarbeid som rengjøring, matlaging, rydding o.l., aktivt omsorgsarbeid for barn og andre, vedlikeholdsoppgaver som reparasjoner og oppussing, handling og andre ærend, samt reiser i forbindelse med dette. I denne artikkelen vises kun tid til hovedaktiviteter, dvs. viktigste gjøremål i hvert tidsintervall, og ikke tid til samtidige gjøremål. Slike samtidige gjøremål er ofte samtaler, radiolytting og fjernsynseing. En del foreldre har også notert en del barneomsorg som samtidige gjøremål. Dette dreier seg for det meste om samtaler med barn.²

Deltakerne i undersøkelsen ble også bedt om å merke av, for hvert tidsintervall, om de var alene eller sammen med andre, og hvem de eventuelt var sammen med. Det ble skilt mellom husholdningsmedlemmer, slektninger, venner og andre. For husholdningsmedlemmer var det satt av plass til fem personer i tillegg til deltakeren selv. Hvis det var mer enn seks personer i husholdningen, ble man bedt om å prioritere barna. Undersøkelsen gir dermed mulighet for å studere samvær med barn i ulike aldersgrupper. Dette gir et langt videre mål på omsorg enn hva vi får gjennom registrering av aktiviteter.

Gjennomsnittstall

Datainnsamlingen gikk over et helt år, fra 20. februar 2000 til 19. februar 2001, og hver person førte dagbok i to døgn etter hverandre. Undersøkelsen gir ikke opplysninger om tidsbruk på individnivå på samme måte som vanlige spørreundersøkelser, men deltakerne bidrar med sine opplysningene for to døgn til å gi et gjennomsnittsbilde for befolkningen som helhet og for bestemte grupper. Det kan beregnes flere mål for tidsbruk ut fra slike data. Det vanligste er å vise gjennomsnitt per dag for alle personer i ulike grupper, f. eks. for kvinner og menn, aldersgrupper eller familiefaser. Gjennomsnittet omfatter både dem som har utført en aktivitet i løpet av føringsdagen, og dem som ikke har utført aktiviteten. Eksempelvis kan vi tenke oss at noen mødre brukte uvanlig mye tid til omsorgsarbeid den dagen de førte dagbok, mens andre ikke utførte noe omsorgsarbeid overhodet på føringsdagen, og andre igjen førte dagbok for en for dem typisk dag når det gjaldt barneomsorg. Gjennomsnittlig tidsbruk framkommer altså ved å summere alle enkelt dager i den typen vi vil studere, og så dividere summen med antall observasjoner i gruppen. Alle dager i året er inkludert i gjennomsnittet, både hverdager, helger og ferier. Det er slike gjennomsnittstall som vises i det følgende. Ved å multiplisere med sju, får vi gjennomsnittet per uke.

¹ Opplegg og gjennomføring av Tidsbruksundersøkelsen 2000/01 er nærmere omtalt i Rønning (2002) og Vaage (2002). Vekting av underutvalget av foreldre med barn i kontantstøttealder er nærmere omtalt i Kitterød (2003).

² Tid til slike biaktiviteter er vist i rapporten som artikkelen bygger på.

skal regnes som samvær, innebærer dessuten at perioder der barnet sover mens foreldrene selv er våkne, ofte ikke blir registrert som samvær. Også tilstedeværelse mens barn sover utgjør imidlertid en viktig del av foreldres tilsyn, særlig for små barn. Disse kan jo ikke forlates uten at man har skaffet en barnevakt.

Det bildet vi får av foreldres tid sammen med barn vil selvsagt variere med hvilken aldersgruppe av barn vi ser på. I denne artikkelen ser vi på tid med barn 0-3 år. Dette målet er konstruert slik at all tid som er avmerket som samvær med minst ett barn født i tiden 1997-2001, kommer med. Mange foreldre med 1-2 åringer har også eldre barn, og bruker dermed mer tid

Tabell 1. Tid brukt til ulike aktiviteter blant gifte/samboende mødre og fedre med barn 1-2 år. Gjennomsnitt per dag i timer og minutter

	Mødre	Fedre
Inntektsgivende arbeid	2:42	5:22
Husholdsarbeid	6:05	3:41
Husarbeid	2:13	0:53
Aktivt omsorgsarbeid	2:42	1:29
Vedlikeholdsarbeid	0:09	0:30
Annet husholdsarbeid	1:01	0:48
Utdanning	0:09	0:09
Personlige behov (søvn, måltider mm.)	9:52	9:29
Fritidsaktiviteter	5:08	5:11
Annet	0:05	0:09
Totalt	24:00	24:00
Antall observasjoner	477	176

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000/01, Statistisk sentralbyrå.

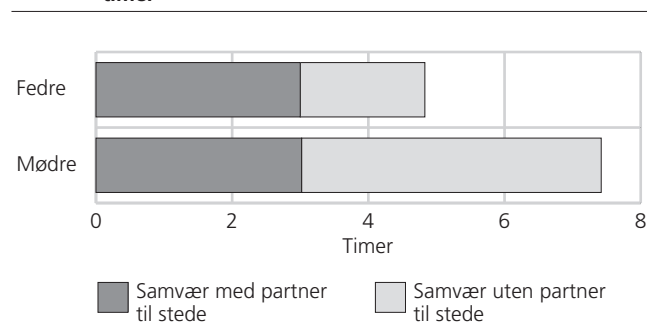
med barn enn det som kommer fram gjennom målet for samvær med barn 0-3 år som benyttes her.

I tillegg til den samlede tiden med barn 0-3 år, viser vi samvær med barn med og uten partner til stede. Tiden med barn deles altså i to, avhengig av om man har notert i dagboka at man også var sammen med ektefellen/samboeren eller ikke. Samvær med barn uten at partneren er til stede krever gjerne større oppmerksomhet og mer aktivt engasjement enn når partneren er til stede. Samværet vil derfor ofte ha ulik karakter når man er alene forelder med barna og når partneren er i nærheten.

Lite yrkesarbeid og mye barneomsorg blant mødre med 1-2-åringer

Tabell 1 viser hvordan mødre med barn 1-2 år fordele tiden mellom ulike gjøremål. De samme målene vises også for fedre. Gifte/samboende mødre med barn 1-2 år bruker i gjennomsnitt 2 timer og 3 kvarter per dag, eller om lag 19 timer per uke, til inntektsgivende arbeid, inkludert reiser til og fra jobb. Dette timetallet kan kanskje virke lavt, men det er viktig å huske på at dette gjennomsnittet omfatter både yrkesaktive og ikke yrkesaktive mødre, og alle dager i året. Likevel er 19 timer per uke i gjennomsnitt til yrkesarbeid forholdsvis lite. Til sammenligning bruker mødre med yngste barn 3-6 år om lag 3 ½ time per dag eller 24 ½ time per uke til yrkesarbeid (Kitterød 2002a), mens fedre med barn 1-2 år bruker om lag 5 timer og 20 minutter per dag, eller vel 37 ½ time per uke.

Mødre med barn 1-2 år bruker mer enn dobbelt så mye tid til husholdsarbeid som til yrkesarbeid. Vel 6 timer per dag, eller 42 ½ time per uke, går med til ulike typer husholdsarbeid. Mye av denne tiden, om lag 2 timer og tre kvarter per dag, går til aktiv omsorg for barn. Det går noe mindre tid til vanlig husarbeid enn til barneomsorg, men også husarbeid tar ganske mye tid, om lag 2 timer og ett kvarter per dag. Mødre bruker ellers nærmere 10 timer per dag til personlige gjøremål som søvn, måltider og personlig stell, og vel 5 timer til fritidsaktiviteter. Under mye av tiden til

Figur 1. Tid brukt til samvær med små barn totalt, og med og uten partner til stede, blant gifte/samboende mødre og fedre med barn 1-2 år. Gjennomsnitt per dag i timer

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000/01, Statistisk sentralbyrå.

fritidsaktiviteter og personlige gjøremål har de også ansvar for barna.

Det aktive omsorgsarbeidet utgjør bare en liten del av mødres samlede tid med barna. I gjennomsnitt tilbringer mødre med barn 1-2 år 7 timer og 24 minutter per dag sammen med barn 0-3 år (figur 1). Dette må betraktes som et minimumsanslag. Dersom også perioder der mor og barn sover, eller der barnet sover mens mor er våken, ble regnet med, ville tallet være atskillig høyere. I en artikkel om kontantstøtteforeldres tidsmønster 29. mai 2002 hadde *Dagsavisen* valgt overskriften «Velger bort barna». Artikkelen formidlet resultater fra en analyse gjennomført av Schøne (2002), som konkluderte med at mødre med barn 1-2 år i liten grad hadde redusert sin yrkesinnsats etter at kontantstøtten ble innført. En såpass omfattende samværstid med barna som det som vises i figur 1, gir neppe grunnlag for å hevde at mødre velger bort barna selv om forholdsvis få reduserte innsatsen i yrkeslivet som følge av kontantstøttereformen. Det er viktig å huske på at mødre med 1-2-åringer også i forkant av reformen brukte langt mindre tid i yrkeslivet enn mødre med eldre barn, og atskillig mindre tid enn fedre med 1-2-åringer. Størstedelen av mødrenes samvær med barna finner sted uten at partneren er til stede. Dette gjenspeiler bl. a. at mødre ofte har ansvaret for barna mens partneren er på jobb.

Ettersom det ikke var noe tilleggsutvalg av fedre i Tidsbruksundersøkelsen, er antallet observasjoner av fedre forholdsvis lavt, noe som gir stor usikkerhet ved tallene. Vi kan imidlertid med stor grad av sikkerhet si at det er klare kjønnsforskjeller i forventet retning blant foreldre med barn 1-2 år. Fedre bruker langt mer tid enn mødre i yrkeslivet og mindre tid til husholdsarbeid. Forskjellen er mer markert for vanlig husarbeid enn for aktivt omsorgsarbeid for barn. Samværstiden med barn er enda jevnere fordelt enn det aktive omsorgsarbeidet. Under det meste av fedres samværstid er imidlertid også mor til stede. Fedre er atskillig mindre alene med barna enn hva mødre er, noe som tyder på at mye av samværstiden har ulik karakter for fedre og mødre. Fedre er i langt mindre

Tabell 2. Tid brukt til ulike aktiviteter blant gifte/samboende mødre med barn 1-2 år, etter om de mottar kontantstøtte eller ikke. Gjennomsnitt per dag i timer og minutter

	Mottar kontantstøtte	Mottar ikke kontantstøtte
Inntektsgivende arbeid	2:07	4:15
Husholdsarbeid	6:27	5:04
Husarbeid	2:25	1:42
Aktivt omsorgsarbeid	2:49	2:22
Vedlikeholdsarbeid	0:11	0:05
Annet husholdsarbeid	1:04	0:55
Utdanning	0:11	0:03
Personlige behov (søvn, måltider mm.)	9:55	9:42
Fritidsaktiviteter	5:14	4:52
Annet	0:05	0:04
Totalt	24:00	24:00
Antall observasjoner	345	132

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000/01, Statistisk sentralbyrå.

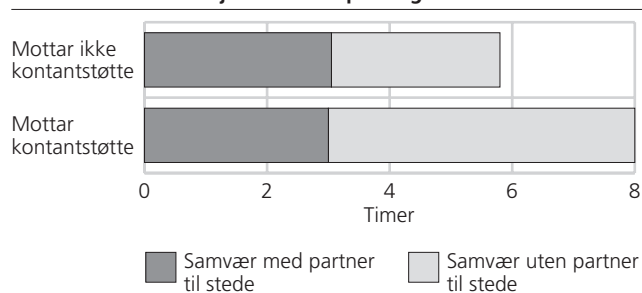
grad enn mødre barnas viktigste omsorgsperson. Tid sammen med barn mens også partneren er til stede, har imidlertid samme omfang for mødre og fedre, 3 timer i gjennomsnitt per dag. Dette er hva vi skulle vente ettersom det ble trukket uavhengige og representative utvalg av mødre og fedre til undersøkelsen.

Store forskjeller i tidsbruk mellom mødre med og uten kontantstøtte

Ifølge Tidsbruksundersøkelsen 2000/01 mottok 73 prosent av de gifte/samboende mødrene med barn 1-2 år, kontantstøtte.³ 61 prosent hadde full støtte, mens 12 prosent hadde redusert støtte. Tabell 2 gir en oversikt over aktivitetsmønsteret blant mødre med barn 1-2 år, etter hvorvidt de mottar kontantstøtte eller ikke, og figur 2 viser tid til samvær med barn blant dem med og uten kontantstøtte. De som ikke bruker kontantstøtte, har gjerne fulltids barnehageplass til sine barn. Også en del av dem som får kontantstøtte, har tilsyn av barna sine av andre, ofte av dagmamma eller slektninger, eller barnehage med såpass kort åpningstid at det gir rett til noe kontantstøtte. Ifølge Reppen og Rønning (1999, tabell 2.5) hadde 20 prosent av de barna det ble mottatt kontantstøtte for våren 1999, dagmamma, praktikant eller slektninger som den viktigste tilsynsordningen på dagtid, 5 prosent hadde barnehage, 62 prosent hadde foreldrene, mens 13 prosent hadde ulike kombinasjonsordninger.

Som ventet, finner vi store forskjeller i tidsmønsteret mellom mødre med og uten kontantstøtte. Mødre med kontantstøtte bruker mindre tid til yrkesarbeid enn dem som ikke mottar slik støtte. Men også kontantstøttedmødrene utfører en del inntektsgivende arbeid, vel 2 timer i gjennomsnitt per dag, eller nærme-

Figur 2. Tid brukt til samvær med små barn totalt, og med og uten partner til stede blant gifte/samboende mødre med barn 1-2 år, etter om de mottar kontantstøtte eller ikke. Gjennomsnitt per dag i timer

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000/01, Statistisk sentralbyrå.

re 15 timer per uke. De bruker også mer tid til husholdsarbeid enn dem uten kontantstøtte og mer tid til samvær med barn. Forskjellen i tid sammen med barn utgjør i overkant av 2 timer i gjennomsnitt per dag, og dette tilsvarer omtrent forskjellen i tid til yrkesarbeid. Mødre med og uten kontantstøtte tilbringer omtrent like mye tid sammen med barna mens også partneren er til stede. Forskjellen i samværstid mellom brukere og ikke-brukere av kontantstøtte er først og fremst knyttet til samvær uten partneren til stede. Dette gjenspeiler bl. a. at mødre som får kontantstøtte har lavere yrkesaktivitet enn mødre som ikke mottar slik støtte, slik at de oftere har ansvar for barna mens ektefellen/samboeren er på jobb.

Mødre med og uten kontantstøtte skiller seg fra hverandre på mange måter

Forskjellene i tidsbruk mellom mødre med og uten kontantstøtte kan ikke uten videre tilskrives kontantstøtten, men reflekterer at disse to gruppene av mødre skiller seg fra hverandre også på andre områder. Ofte er nok bruken av kontantstøtte mer en følge av, enn en årsak til, disse andre forskjellene. Eksempelvis er det mer nærliggende for mødre som også har barn under kontantstøttealder, dvs. under ett år, og som likevel har permisjon fra jobben, å benytte kontantstøtteordningen, enn hva det er for mødre som ikke har så små barn. Likeledes er det mer nærliggende å motta kontantstøtte for mødre med kort deltidsarbeid enn for dem med full jobb. Ordningen med kontantstøtte kan imidlertid ha medført at enkelte bruker mer tid med barna enn de ellers ville ha gjort, ettersom den kan ha gjort det økonomisk mulig å redusere yrkesarbeidet. Som nevnt innledningsvis, viste evalueringen av kontantstøtteordningen at den medførte en signifikant, men moderat nedgang i mødres yrkesaktivitet. Det datamaterialet som analyseres i foreliggende artikkel kan ikke fortelle hvordan foreldre ville ha innrettet seg hvis kontantstøtten ikke var innført. Det

³ Andelen med kontantstøtte er noe lavere i dette utvalget enn i en undersøkelse om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte, gjennomført av Statistisk sentralbyrå våren 1999. Der oppgav 77 prosent av de gifte/samboende mødrene med barn 1-2 år at de mottok kontantstøtte (Reppen og Rønning 1999). I en tilsvarende undersøkelse våren 2002 oppgav 72 prosent av de gifte/samboende mødrene at de mottok kontantstøtte (Pettersen 2003). Mulige forklaringer på disse forskjellene diskuteres nærmere i Kitterød (2003).

Tabell 3. Fordeling på en del kjennemerker blant gifte/samboende mødre med barn 1-2 år, etter om de mottar kontantstøtte eller ikke. Prosent og gjennomsnitt

	Mottar kontantstøtte	Mottar ikke kontantstøtte
Har barn under kontantstøttealder		
Ja	15	3
Alder på yngste barn i kontantstøttealder		
1 år	53	32
2 år	47	68
Har barn 3-15 år		
Ja	61	55
Antall barn 0-15 år		
1	29	41
2	43	53
3 +	28	6
Gjennomsnitt	2,1	1,7
Mors alder		
År i gjennomsnitt	30,5	31,8
Mors utdanningsnivå		
Ungdomsskole/videregående skole	54	36
Universitet/høgskole 1-4 år	41	54
Universitet/høgskole 5 år +	5	10
Mors arbeidstid		
Ikke yrkesaktiv/permisjon	40	14
Yrkesaktiv, 1-36 timer per uke	39	37
Yrkesaktiv, 37 timer + per uke	21	49
Gjennomsnitt (Ikke yrkesaktiv/permisjon=0)	17,2	29,7
Partners arbeidstid		
Ikke yrkesaktiv	5	7
Yrkesaktiv, 1-39 timer per uke	55	56
Yrkesaktiv, 40-44 timer per uke	17	18
Yrkesaktiv, 45 timer + per uke	22	20
Husholdningsinntekt etter skatt		
Kroner i gjennomsnitt	372 367	410 604
Bostedsstrøk		
Spredtbygde	26	7
Tettbygde, under 20000 innbyggere	34	26
Tettbygde, 20000 - 199999 innbyggere	25	23
Tettbygde, 100000 innbyggere +	16	43
Antall observasjoner	345	132

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000/01, Statistisk sentralbyrå.

som studeres her, er tidsbruken til mødre både med og uten kontantstøtte, gitt de yrkestilpasninger som allerede er foretatt. Tabell 3 viser fordelingen på en del utvalgte kjennetegn for mødre med og uten kontantstøtte. Disse kjennetegnene er basert på opplysninger fra innledningsintervjuet til tidsbruksundersøkelsen. Opplysninger om husholdningsinntekt, utdanningsnivå og bosted er hentet fra SSBs registre.

Vi ser at mødre med kontantstøtte oftere også har barn *under* ett år enn mødre uten kontantstøtte. Videre har de jevnt over yngre kontantstøttebarn, og de har flere barn. Det er imidlertid ikke stor forskjell mellom gruppene i andelen som også har barn over tre år. Mottakere av kontantstøtte har noe mindre utdanning enn mødre uten kontantstøtte, og de har en løsere tilknytning til arbeidsmarkedet. I tabell 3 belyses dette med mødrenes opplysninger i innledningsintervjuet om hvorvidt de var yrkesaktive eller ikke, hvorvidt de hadde permisjon eller ikke på intervjudtidspunktet, og ukentlige arbeidstid.⁴ I tabell 2 ble det samme forholdet belyst på grunnlag av opplysninger i tidsdagbøkene. Mottakere av kontantstøtte er langt oftere ikke-yrkesaktive eller på permisjon enn ikke-brukerne, og de har langt sjeldnere full jobb. Det ser ikke ut til å være klare forskjeller mellom gruppene når det gjelder partners arbeidstid. Mødre med kontantstøtte har ellers i gjennomsnitt lavere husholdningsinntekt enn mødre uten slik støtte,⁵ og de bor oftere i spredtbygde strøk og sjeldnere i storbyer. Disse forskjellene stemmer rimelig bra med det som er dokumentert i andre undersøkelser (Reppen og Rønning 1999, Hellevik 2000, Pettersen 2003).

Mors arbeidstid viktig for omsorgstiden

Tabell 4 viser tid til aktivt omsorgsarbeid og til samvær med barn blant mødre med barn 1-2 år, etter en del kjennemerker. Det er altså bivariate sammenhenger som belyses her, dvs. sammenhenger mellom to og to variabler. Vi ser at mødre som også har barn *under* ett år, bruker dobbelt så mye tid til aktivt omsorgsarbeid som dem som ikke har så små barn. Videre bruker mødre med flere barn betydelig mer tid til omsorgsarbeid enn dem med bare ett barn, mens ikke-yrkesaktive og mødre på permisjon, bruker mer tid enn mødre som er i jobb.

Også når vi ser på tid til samvær med barn, er det, som vi kunne vente, slik at mødre som også har barn *under* ett år, bruker betydelig mer tid enn mødre uten så små barn. Det er imidlertid ingen forskjell i samværstid etter hvorvidt det yngste barnet i kontantstøttealder er ett eller to år gammelt. Derimot bruker mødre med flere barn mer tid til samvær med barn enn dem med bare ett barn. Det er ingen klar variasjon etter mors alder. Det kan se ut til at mødre med lang universitetsutdanning bruker noe mindre tid sammen med barn enn dem med kortere utdanning. Få observasjoner blant dem med lang utdanning gjør

⁴ Inndelingen av mors yrkestilknytning/arbeidstid i denne artikkelen skiller seg fra det som er vanlig i SSBs arbeidskraftundersøkelser (AKU). Som sysselsatte regnes i AKU de som utførte inntektsgivende arbeid av minst en times varighet i en bestemt referanseuke, samt personer som har slikt arbeid, men som var midlertidig borte fra dette i referanseuka pga. ferie, sykdom, lønnet eller ulønnet permisjon e. l. Her ønsker vi å belyse mødrenes tid til ulike typer omsorgsarbeid i forhold til deres faktiske arbeidstid, og ikke i forhold til deres formelle yrkestilknytning. Mødre på permisjon er derfor klassifisert sammen med de ikke-yrkesaktive, og ukentlig arbeidstid angis kun for dem som faktisk var i arbeid på intervjudtidspunktet.

⁵ Inntekten er her beregnet som summen av lønnsinntekter, næringsinntekter, kapitalinntekter og overføringer (inkludert barnetrygd og kontantstøtte), og fratrasket inntektskatt og negative overføringer.

Tabell 4. Tid brukt til aktivt omsorgsarbeid og til samvær med små barn blant mødre med barn 1-2 år, etter ulike kjennemerker. Gjennomsnitt per dag i timer og minutter

	Aktivt omsorgs- arbeid	Samvær med barn 0-3 år	Antall- observa- sjoner
Har barn under kontantstøttealder			
Ja	4:51	11:13	52
Nei	2:24	6:54	425
Alder på yngste barn i kontantstøttealder			
1 år	2:50	7:23	220
2 år	2:34	7:26	257
Antall barn 0-15 år			
1	1:59	5:46	157
2	3:01	8:05	218
3 +	3:03	8:23	102
Mors alder			
- 29 år	2:39	7:30	189
30-34 år	2:42	7:10	196
35 år +	2:47	7:43	92
Mors utdanningsnivå			
Ungdomsskole/videregående skole	2:45	7:38	233
Universitet/høgskole 1-4 år	2:39	7:20	206
Universitet/høgskole 5 år +	2:20	6:00	30
Mors arbeidstid			
Ikke yrkesaktiv/permisjon	3:33	9:17	154
Yrkesaktiv 1-36 timer per uke	2:31	7:09	187
Yrkesaktiv, 37 timer + per uke	1:56	5:37	136
Husholdningsinntekt etter skatt			
1. kvartil	2:31	6:52	119
2. kvartil	2:58	8:10	118
3. kvartil	2:25	7:27	120
4. kvartil	2:50	7:07	120
Bostedsstrøk			
Spredtbygd	2:44	8:00	97
Tettbygd, under 20000 innbyggere	2:22	7:29	156
Tettbygd, 20000 - 199999 innbyggere	2:57	7:06	118
Tettbygd, 100000 innbyggere +	2:49	7:06	106
Ukedag			
Mandag - fredag	2:40	6:59	343
Lørdag - søndag	2:45	8:29	134
Alle	2:42	7:24	477

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000/01, Statistisk sentralbyrå.

imidlertid at tallene for denne gruppen er beheftet med stor usikkerhet. Videre har, som vi kunne vente, mors yrkestilknytning og arbeidstid stor betydning for mengden samvær med barna. Ikke-yrkesaktive bruker mer tid til samvær enn yrkesaktive, og samværstiden avtar med økende arbeidstid. Det er ikke noen klar bivariat sammenheng mellom størrelsen på husholdningens inntekt og tiden til samvær med barn. Det er imidlertid en viss tendens til at bosatte i spredtbygde områder bruker mer tid til samvær med barn enn bosatte i byer. Videre er, som vi kunne vente, samværstiden høyere i helgene enn på hverdager.

Multivariate analyser av tid til barna

Slike bivariate sammenhenger som er vist i tabell 4 kan være vanskelige å tolke. Forskjeller mellom mødre

etter et gitt kjennetegn kan ofte være knyttet til, eller bunne i, systematiske forskjeller på andre områder. Eksempelvis kan det tenkes at når mødre i spredtbygde strøk bruker mer tid sammen med barn enn mødre i byene, skyldes dette at de bruker mindre tid til yrkesarbeid enn mødre i byene. For bedre å kunne holde de ulike sammenhengene fra hverandre, har vi gjennomført multivariate analyser av mødres tid til omsorgsarbeid og til samvær med barn.

Formålet med disse analysene er i første rekke å få bedre innsikt i hvilke forhold som kan forklare de bivariate sammenhengene mellom det å motta kontantstøtte, og tid brukt til omsorg og samvær. Hvorvidt man mottar kontantstøtte eller ikke inkluderes som en uavhengig variabel i modellene, men dette innebærer altså ikke noen antakelse om at det å motta kontantstøtte i seg selv påvirker mødres tidsprioriteringer i forhold til barna, gitt de tilpasninger som allerede er gjort i forhold til yrkeslivet. Mødre som mottar kontantstøtte skiller seg systematisk fra dem uten kontantstøtte med hensyn til forhold som har betydning for tidsbruken med barn. Ved å gjennomføre en blokkvis regresjonsanalyse der slike andre forhold trekkes inn etter hvert, kan vi se hvor mye forskjellen mellom mødre med og uten kontantstøtte reduseres via disse andre faktorene, i forhold til den bivariate framstillingen i tabell 2 og figur 2. Analysene viser sammenheng mellom ulike variabler på et gitt tidspunkt og sier ikke noe om tidsrekkefølgen i mødres beslutninger. Muligheten for å få kontantstøtte kan ha medført at enkelte bruker mindre tid til yrkesarbeid enn hva de ellers ville ha gjort, og følgelig også mer tid sammen med barna, men dette kan vi ikke fange opp her.

Foruten det å motta/ikke motta kontantstøtte inngår følgende uavhengige variabler/kontrollvariabler i analysene:

- Ukedag for dagbokføring (hverdager versus helgedager)
- Hvorvidt mødre har barn under ett år eller ikke
- Alder på yngste barn i kontantstøttealder
- Antall barn 0-15 år i husholdningen
- Mors alder
- Mors utdanningsnivå
- Mors yrkestilknytning/ukentlige arbeidstid
- Hvorvidt partneren har lang arbeidstid eller ikke
- Husholdningsinntekt etter skatt
- Bostedsstrøk

Det framgår av tabell 5 hvordan de ulike variablene er spesifisert. Som analyseteknikk er benyttet multipl regressjon. Ettersom formålet med analysene er å undersøke hvordan den bivariate sammenheng mellom bruk av kontantstøtte på den ene siden, og tid til

Tabell 5. Resultater fra regresjonsanalyser av tid til samvær med små barn blant gifte/samboende mødre med barn 1-2 år. Estimerte koeffisienter i minutter per dag

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5	Modell 6
Konstantledd	327,8****	319,9****	250,6****	245,1****	360,8****	365,3****
Kontantstøtte (ikke støtte, ref.)						
Redusert støtte	83,9**	56,8	46,8	52,5	44,3	27,9
Full støtte	142,0****	113,7****	94,6****	100,0****	66,7**	63,6**
Ukedag (Mand.- fred., ref.)						
Lørd. - sønd.	71,5****	74,4****	76,4****	74,3****	78,2****	79,0****
Har barn under 1 år (nei, ref.)						
Ja		237,5****	220,3****	229,6****	178,1****	181,5****
Alder på yngste barn i kontantstøttealder (2 år, ref.)						
1 år			14,4	17,3	12,4	11,3
Antall barn 0-15 år (kontinuerlig 1-5)			39,0***	33,1**	21,8	15,1
Mors alder (- 29 år, ref.)						
30-34 år				3,7	7,5	2,8
35 år +				45,2	48,1	47,4
Mors utdanningsnivå (Ungd.skole/vdg. skole, ref.)						
Universitet/høgskole 1-4 år				4,4	16,9	9,2
Universitet/høgskole 5 år +				-43,6	-0,1	3,4
Mors ukentlige arbeidstid (kontinuerlig 0-55 timer)					-3,6****	-3,7****
Partner har lang arbeidstid (nei, ref.)						
Ja					0,0	-0,7
Husholdningsinntekt (1. kvartil, ref.)						
2. kvartil						68,8**
3. kvartil						50,8
4. kvartil						39,6
Bostedsstrøk (Spredtbygd, ref.)						
Tettbygd, under 20000 innbyggere						-18,5
Tettbygd 20000-199999 innbyggere						-37,9
Tettbygd, 100000 innbyggere +						-26,5
R ²	0,10	0,21	0,23	0,24	0,29	0,30

**** Statistisk signifikant på 0,001-nivå, *** statistisk signifikant på 0,01-nivå, ** statistisk signifikant på 0,05-nivå, * statistisk signifikant på 0,10-nivå

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2000/01, Statistisk sentralbyrå

barneomsorg på den annen, er knyttet til forskjeller mellom mødrene på andre områder, er det benyttet en blokkvis framgangsmåte. Det defineres flere modeller for hver av de avhengige variablene, der ulike uavhengige variabler trekkes inn etter hvert. Eventuelle endringer i de estimerte koeffisientene for bruk av kontantstøtte tyder da på at noe av den bivariate sammenhengen er knyttet til den variabelen som medførte denne endringen. Dersom f. eks. koeffisientene som angir den statistiske effekten av bruk av kontantstøtte reduseres når mors arbeidstid trekkes inn i modellen, kan dette tolkes slik at noe av den bivariate sammenhengen mellom bruk av kontantstøtte og tid til samvær med barn, er knyttet til at mødre med kontantstøtte bruker mindre tid i yrkeslivet enn andre mødre.

For hver av de avhengige variablene (aktivt omsorgsarbeid og samvær med barn) er følgende seks modeller spesifisert: I modell 1 er kun to uavhengige kjennermerker inkludert, nemlig bruk av kontantstøtte og ukedag. I modell 2 er det også inkludert en variabel for om man også har barn *under* ett år eller ikke. I modell 3 inngår i tillegg variabler for alder på yngste kontantstøttebarn og for antall barn i husholdningen.

I modell 4 inngår videre variabler for mors alder og utdanningsnivå, i modell 5 er det i tillegg inkludert mål for mors og partners arbeidstid, og i modell 6 inngår også variabler for husholdningsinntekt og bostedsstrøk.

Vi vet ikke noe sikkert om tidsrekkefølgen i mødres valg når det gjelder de forholdene som inngår i analysen. Mye kan tale for at mødres beslutninger om arbeidstid, barnetilsyn og samvær med barn foretas samtidig, slik at disse faktorene ikke uten videre kan betraktes som uavhengig av hverandre, men beskriver ulike sider ved det samme valget. Ofte vil det være slik at de mødrene som ønsker å ha mye tid sammen med barna sine, tilpasser seg slik at de jobber relativt lite slik at de får mer tid hjemme og dermed kommer i en situasjon som gjør det naturlig å benytte kontantstøtte. En del mødre kan nok også ha valgt utdanning med tanke på hvordan de ønsker å tilpasse seg i forhold til jobb og hjem. Mens enkelte har tatt en type utdanning som gir gode muligheter for deltidsarbeid og mye tid hjemme, kan andre ha valgt type utdanning med tanke på kontinuerlig fulltids yrkesarbeid og

bruk av barnehage til barna. Likevel er det slik at gitt samme type utdanning, barnetilsyn og arbeidstid, er det ganske stort rom for variasjon når det gjelder hvor mye tid man vil tilbringe med barna. Det er altså slike marginale tilpasninger som studeres her. Hensikten med å inkludere mødres utdanning og arbeidstid i analysen er ikke i første rekke å studere hvilken betydning utdanning og arbeidstid har for mengden samvær med barna, men å se i hvilken grad forskjeller i samværstid mellom mødre med og uten kontantstøtte, er knyttet til forskjeller i slike andre forhold.

Det lave antallet observasjoner i analysene innebærer at det skal sterke sammenhenger til for å få signifikante utslag på nivåer som det er vanlig å operere med. I tabell 5 markeres sammenhenger som er signifikante på 0,001-nivå, 0,01-nivå, 0,05-nivå og 0,10-nivå. Ettersom mødrene i undersøkelsen har ført dagbok i to døgn, kan det være en viss avhengighet mellom de to observasjonene for hver person. Eksempelvis er det rimelig å anta at aktivitetsmønsteret for en mandag og en tirsdag for samme person er mer likeartet enn det som er tilfellet for en mandag og en tirsdag for to forskjellige personer. I analysene i det følgende er det benyttet en teknikk som tar hensyn til dette.⁶ De estimerte effektene blir i all hovedsak de samme som ved vanlig regresjonsanalyse, men standardavvikene blir høyere. Dermed skal det sterkere sammenhenger til for å få statistisk signifikante utslag. Den analyseteknikken som er benyttet gir ingen gode mål for modelltilpasning. Den forklarte variansen for de ulike modellene (R^2) er derfor oppgitt på grunnlag av ordinære regresjonsanalyser.

Mest samvær med barn blant mødre med små barn og lite yrkesarbeid

Tabell 5 viser resultater fra multivariate analyser av tid sammen med barn 0-3 år blant mødre med barn i kontantstøttealder. De estimerte koeffisientene er beregnet som antall minutter per dag. Konstantsleddet angir gjennomsnittsverdien for dem som har verdien 0 på samtlige av de uavhengige variablene i modellen. For de kategoriske variablene har referansekategori verdien 0. Når modell 1 gir et konstantledd på 328 minutter, betyr dette at mødre som ikke mottar kontantstøtte bruker i gjennomsnitt 328 minutter, eller 5 timer og 28 minutter, til samvær med barn på hverdager. De estimerte koeffisientene uttrykker økningen i antall minutters samvær for hver enhets økning i de uavhengige variablene, gitt samme verdier på de øvrige uavhengige variablene i modellen. Eksempelvis innebærer koeffisienten for «Barn under ett år» i modell 6 at mødre som også har barn under ett år, i gjennomsnitt bruker 181,5 minutter mer per dag til samvær med barn enn dem som ikke har barn under ett år, gitt likhet på andre områder. For de kontinuerlige variablene må koeffisientene tolkes i forhold

til den måleenhet som er benyttet. Når vi i modell 6 får en koeffisient for mors ukentlige arbeidstid på -3,7, betyr dette altså at gitt likhet med hensyn til de andre faktorene i modellen, avtar mødres samvær med barn med 3,7 minutter per ekstra time de bruker til yrkesarbeid. En mor som jobber 30 timer per uke, bruker da i gjennomsnitt 1 time og 51 minutter mindre per dag sammen med barn enn en mor som ikke er i jobb eller har permisjon.

Alle de seks analysemodellene viser at mødre som mottar full kontantstøtte bruker mer tid til samvær med barn enn mødre som ikke mottar støtte. De med redusert støtte kommer i en mellomstilling, og det er kun i modell 1 at vi finner en statistisk signifikant forskjell mellom denne gruppen og de som ikke mottar støtte. Det er imidlertid en klar tendens til at forskjellen mellom mødre med og uten kontantstøtte reduseres når vi tar hensyn til at disse gruppene også skiller seg fra hverandre på andre måter. I modell 2, der det også er tatt hensyn til hvorvidt man også har barn under kontantstøttealder eller ikke, er forskjellen mellom mødre med og uten kontantstøtte atskillig mindre enn i modell 1. Dette har sammenheng med at mødre med kontantstøtte oftere enn dem uten slik støtte, har barn under ett år, og at så små barn trekker samværstiden opp. I modell 3 er forskjellen i tid til samvær mellom dem med og uten kontantstøtte ytterligere redusert, noe som bunner i at det her er kontrollert for antall barn i husholdningen, og at mødre med kontantstøtte jevnt over har flere barn enn dem uten støtte. Modell 4, der også mors alder og utdanning er inkludert, gir imidlertid ingen ytterligere reduksjon i forskjellen mellom dem med og uten kontantstøtte. Modell 5, der det også er tatt hensyn til mors og partners arbeidstid, gir mindre forskjeller mellom dem med og uten kontantstøtte, enn hva de foregående modellene gjør. Det er først og fremst mors arbeidstid som har betydning. Mødre uten kontantstøtte bruker mer tid i yrkeslivet enn dem med kontantstøtte, og mye av forskjellen i samværstid med barn mellom de to gruppene er knyttet til denne forskjellen i arbeidstid. Modell 6 gir ingen ytterligere reduksjon av betydning i forskjellen i samværstid mellom mødre med og uten kontantstøtte.

Av de uavhengige variablene i modell 6 i tabell 5 er det altså særlig mors arbeidstid, hvorvidt de har barn under ett år eller ikke, ukedag, og hvorvidt de mottar kontantstøtte eller ikke som har statistisk signifikant sammenheng med tiden til samvær med små barn. Samværstiden avtar med økende arbeidstid for mødre og er mer omfattende for dem som også har barn under ett år enn for dem uten så små barn. Videre brukes mer tid til samvær i helgene enn på hverdager, og mødre med full kontantstøtte bruker mer tid til samvær enn dem uten slik støtte.

⁶ I programpakken SAS er dette en prosedyre som kalles «proc mixed».

Modell 6 gir ingen selvstendig effekt for omfanget av samværstiden av mors utdanningsnivå eller av typen bostedsstrøk. Disse resultatene må imidlertid sees i lys av den modellen som er spesifisert her. Som vist i tabell 4, er det en bivariat sammenheng mellom mors utdanningsnivå og tiden til samvær med barn slik at de med lang utdanning bruker mindre tid til samvær enn dem med kortere utdanning. Ettersom høyt utdannede mødre sjeldnere bruker kontantstøtte enn dem med mindre utdanning og jevnt over har lengre arbeidstid, reduseres den statistiske effekten av utdanning når slike faktorer inngår i modellen. I modell 4 (tabell 5), der det er tatt hensyn til bruk av kontantstøtte, men ikke til mors arbeidstid eller husholdningens inntekt, er det en betydelig, men ikke statistisk signifikant, negativ sammenheng mellom mors utdanningsnivå og tiden til samvær med barn. For å få bedre innsikt i betydningen av utdanningsnivå og type bostedsstrøk, har vi også gjennomført analyser der verken bruk av kontantstøtte, mors arbeidstid, partners arbeidstid eller husholdningsinntekt inngår i modellen. Heller ikke her finner vi noen statistisk signifikant effekt av utdanningsnivå eller bostedsstrøk på samværstiden, men de estimerte koeffisientene tyder på sterkere sammenhenger enn det vi finner i modell 6 (tabell 5), slik at mødre med lang utdanning bruker mindre tid med barna enn dem med kortere utdanning, og bosatte i byer bruker mindre tid enn bosatte i spredtbygde strøk. Hadde vi hatt et større utvalg av mødre, ville vi trolig fått signifikante sammenhenger her.

Små barn og mange barn innebærer mye aktiv omsorg

De multivariate analysene av tid til aktivt omsorgsarbeid viser dels de samme sammenhengene, og dels noe andre sammenhenger, enn analysene av tid til samvær med små barn som ble vist i tabell 5.⁷ Modell 1, der det kun er kontrollert for ukedag, viser en signifikant forskjell i tid til aktivt omsorgsarbeid mellom mødre med og uten kontantstøtte slik at de som har full støtte, bruker omtrent ½ time mer per dag til slik omsorg, enn dem uten kontantstøtte. Denne sammenhengen forsvinner imidlertid når flere variabler inkluderes i analysen. Den bivarierte forskjellen i tid til aktivt omsorgsarbeid mellom mødre med og uten kontantstøtte bunner dels i at de med støtte oftere enn dem uten støtte også har barn under ett år, oftere har ettårige kontantstøttebarn, oftere har flere barn i husholdningen, og bruker mindre tid til yrkesarbeid. Alle disse faktorene har klar selvstendig betydning for omfanget av tiden til aktiv barneomsorg. Mødre med barn under ett år bruker mer tid til aktiv omsorg enn dem som ikke har så små barn, mødre med ettårige kontantstøttebarn bruker mer tid til omsorgsarbeid enn dem som har toåringer, og omsorgstiden øker med tallet på barn i husholdningen og avtar med mors arbeidstid.

Ulikt hva vi kanskje kunne vente, er det ingen forskjeller mellom hverdag og helg i tiden til aktivt omsorgsarbeid. Videre er det verdt å merke seg at mors utdanningsnivå ikke har noen selvstendig betydning for tiden til aktivt omsorgsarbeid. Dette skiller seg fra resultatene i analyser i flere andre land som viser at høyt utdannede mødre bruker mer tid til aktivt omsorgsarbeid enn dem med kortere utdanning. Dette kommer også fram i en analyse av tid til omsorgsarbeid blant norske mødre med barn 1-14 år, basert på tidsbruksundersøkelser fra 1971, 1980 og 1990 (Kitterød 2002b). Når vi ikke finner dette mønsteret i analysene her, kan dette ha sammenheng med at vi her ser på mødre med helt små barn. Analyser fra USA tyder på at foreldres utdanningsnivå først og fremst har betydning for tid til omsorgsarbeid blant dem med større barn (Hill og Stafford 1980). Heller ikke i modeller der vi holder bruk av kontantstøtte, mors og partners arbeidstid samt husholdningsinntekt utenfor, finner vi statistiske signifikante effekter av mors utdanningsnivå.

Oppsummering og diskusjon

Mødre med barn i kontantstøttealder bruker jevnt over mye tid på barna sine. I denne artikkelen belyses dette ved å se på tid til aktivt omsorgsarbeid og tid til samvær med barn 0-3 år. Det er imidlertid store forskjeller mellom ulike grupper av mødre i hvor mye tid de bruker på barna. Mødre som mottar kontantstøtte bruker i gjennomsnitt mer tid både til aktivt omsorgsarbeid og til samvær med barn enn mødre som ikke har kontantstøtte, men denne forskjellen bunner langt på vei i at disse gruppene av mødre også skiller seg fra hverandre på mange andre områder.

Når det gjelder aktivt omsorgsarbeid, er det slik at mødres tidsbruk øker med antall barn i husholdningen, avtar med mors ukentlige arbeidstid, og ellers er mer omfattende for dem som har barn under ett år, og for dem som har ettårige kontantstøttebarn, enn for dem som har større barn. Når vi tar hensyn til disse faktorene, er det ikke noen klar forskjell i tid til omsorgsarbeid mellom mødre med og uten kontantstøtte. Det er heller ingen forskjell mellom hverdag og helg.

Når det gjelder tid sammen med barn, er det slik at samværstiden avtar med økende arbeidstid for mødre og er mer omfattende for dem med barn under ett år enn for dem med eldre barn. Videre brukes mer tid til samvær med barn i helgene enn på hverdagene. Den sterke bivarierte sammenhengen mellom bruk av kontantstøtte og tid til samvær med barn bunner dels i at disse gruppene av mødre skiller seg fra hverandre når det gjelder arbeidstid og yngste barns alder. Men også etter kontroll for dette og flere andre faktorer, er det klare forskjeller mellom mødre med og uten kontantstøtte i mengden tid med barn. Trolig har dette sam-

⁷ Resultatene av disse analysene vises ikke her, men finnes i hovedrapporten fra prosjektet (Kitterød 2003).

menheng med systematiske forskjeller på områder som ikke inngår i analysene i denne artikkelen, f. eks. når det gjelder familieverdier og holdninger til barneoppdragelse. I hovedrapporten fra prosjektet (Kitterød 2003) er det gjennomført noen analyser for om mulig å identifisere andre faktorer som kan forklare den statistiske sammenhengen mellom bruk av kontantstøtte og tid til barna. Medlemskap i kristne/religiøse foreninger er tatt med som en mulig indikator på tradisjonelle familieverdier, men vi finner ingen klar sammenheng mellom slik medlemskap og tid med barn. Også betydningen av mors arbeidstidsordning (dagtid vs. andre ordninger) er analysert, men heller ikke dette ser ut til å ha noen klar betydning for mødres tid med barna.

Det er imidlertid viktig å huske på at mødre som ikke mottar kontantstøtte, som regel har full barnehageplass for sine barn. Dermed kan noe av den statistiske sammenhengen mellom bruk av kontantstøtte og tid til samvær med barn tenkes å bunne i at barn av mødre uten kontantstøtte tilbringer mye tid i barnehagen. Også en del mødre med kontantstøtte er yrkesaktive, men disse har andre tilsynsordninger til barna. Trolig oppfattes barnehage mer som et pedagogisk tilbud enn andre tilsynsordninger, noe som kan trekke i retning av lengre oppholdstid for barna. En full barnehageplass koster dessuten det samme uansett barnas faktiske oppholdstid, mens andre tilsynsordninger gjerne prises proporsjonalt med oppholdstiden. Også dette kan trekke i retning av at barn med barnehageplass tilbringer mer tid utenfor hjemmet enn barn med andre typer tilsyn.

Litteratur

- Baklien, B., A. L. Ellingsæter og L. Gulbrandsen (2001): *Evaluerings av kontantstøttereformen*, Oslo: Norges forskningsråd
- Baydar, N., A. Greek og R. M. Gritz (1999): Young Mothers' Time Spent at Work and Time Spent Caring for Children, *Journal of Family and Economic Issues* **20**, 61-84
- Bianchi, S. M. (2000): Maternal employment and time with children: Dramatic change or surprising continuity? *Demography* **37**, 401-414
- Bryant, W. K. og C. D. Zick (1996): Are We Investing Less in the Next Generation? Historical Trends in Time Spent Caring for Children. *Journal of Family and Economic Issues* **17**, 365-392
- Bungum, B., B. Brandth og E. Kvande (2001): *Ulik praksis - ulike konsekvenser. En evaluering av kontantstøttens konsekvenser for likestilling i arbeidsliv og familieliv*, Trondheim: SINTEF Teknologiledelse IFIM og Institutt for statsvitenskap og sosiologi, NTNU
- Ellingsæter, A. L. (2001): Tidsregimer under omforming, *Tidsskrift for samfunnsforskning* **42**, 347-372
- Ellingsæter, A. L. og L. Gulbrandsen (2001): Kontantstøtten - stor reform med små virkninger, *Søkelys på arbeidsmarkedet* **18**, 15-25.
- Hellevik, T. (2000): *Småbarnsforeldres yrkesdeltakelse og valg av barnetilsyn før og etter kontantstøttens innføring*, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Rapport 2/00
- Hill, C. R. og F. P. Stafford (1980): Parental Care of Children: Time Diary Estimates of Quantity, Predictability, and Variety, *The Journal of Human Resources* **XV**, 219-239
- Håkonsen, L., T. Kornstad, K. Løyland og T. O. Thoresen (2001): *Kontantstøtten - effekter på arbeidstilbud og inntekstfordeling*, Rapporter 2001/5, Statistisk sentralbyrå
- Kitterød, R. H. (2002a): Store endringer i småbarnsforeldres dagligliv, *Samfunnsspeilet* **16**, 14-22
- Kitterød, R. H. (2002b): Mothers' Housework and Childcare: Growing Similarities or Stable Inequalities? *Acta Sociologica* **45**, 127-149
- Kitterød, R. H. (2003): *Tid til barna? Tidsbruk og samvær med barn blant mødre med barn i kontantstøttealder*, Rapporter 2003/5, Statistisk sentralbyrå
- Klevmarken, A. og F. P. Stafford (1999): Measuring Investment in Young Children with Time Diaries. I J. P. Smith og R. J. Willis (red): *Wealth, Work and Health. Innovations in Measurement in the Social Sciences. Essays in Honor of F. Thomas Juster*, Ann Arbor: The University of Michigan Press
- Knudsen, K. (2001): *Hvem lot seg påvirke? Kontantstøtten og mødres yrkesaktivitet*, NOVA-Rapport 11/01, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
- Langset, B., B. Lian og T. O. Thoresen (2000): Kontantstøtten - hva har skjedd med yrkesdeltakelsen? *Økonomiske analyser* **19**, 3-6
- Magnussen, M. L., B. Godal og A. Leira (2001): *Hvem skal passe barna? Kontantstøtte, barnetilsyn og foreldres lønnsarbeid*, Rapport 01:1. Universitetet i Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
- Pettersen, S. V. (2003): *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002*, Rapporter 2003/9, Statistisk sentralbyrå

Reppen, H. og E. Rønning (1999): *Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøttevåren 1999. Kommentert tabellrapport*, Rapporter 1999/27, Statistisk sentralbyrå

Rønning, E. (2002): *Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelse 2000/01. Dokumentasjon og resultater fra intervjuet*, Notater nr. 2002/26, Statistisk sentralbyrå

Rønsen, M. (2001): *Market work, child care and the division of household labour. Adaptations of Norwegian mothers before and after the cash-for-care reform*, Rapporter 2001/3, Statistisk sentralbyrå

Schöne, P. (2002): Kontantstøtten og effekter på arbeidstilbudet: Hva er en god sammenligningsgruppe? *Søkelys på arbeidsmarkedet* **19**, 23-30

St prp nr. 53 (1997-98): *Innføring av kontantstøtte til småbarnsforeldre*, Oslo: Barne- og familiedepartementet

Vaage, O. F. (2002): *Til alle døgnets tider. Tidsbruk 1971-2000*, Statistiske analyser 52, Statistisk sentralbyrå

Forskningspublikasjoner

Nye utgivelser

Rapporter

Finn Roar Aune: Fremskrivninger for kraftmarkedet til 2020. Virkninger av utenlandskabler og fremskyndet gasskraftutbygging. Rapporter 2003/11, 2003. Sidetall 35. ISBN 82-537-6372-7 (Trykt versjon). ISBN 82-537-6373-5 (Elektronisk versjon)

I dette prosjektet er det gjort fremskrivninger av utviklingen i det norske kraftmarkedet fram mot 2020. Med de forutsetninger som er lagt til grunn i hovedalternativet, vil kraftprisene fram mot 2020 stige til i overkant av 25 øre/kWh. Dette tilsvarer om lag totalkostnaden ved å bygge ut nye gasskraftverk med en forutsetning om 125 kroner per tonn CO₂ i CO₂-avgift. Samlet kraftforbruk i Norge kan stige med om lag 15 TWh i forhold til gjennomsnitt av faktisk kraftforbruk i perioden 2000-2002. Som følge av en antatt utbygging av gasskraft etter 2010, vil kraftbalansen etter hvert gradvis bedre seg fra kraftimport i et normalår på 10 TWh i 2007-2009 til en nettoeksport på 3 TWh i 2020. I hovedalternativet bygges det ikke nye kraftkabler til utlandet. Det er gjort virkningsberegninger hvor det bygges kabler til Kontinentet/England eller bygging av gasskraftverk fremskyndes. Både kabler og gasskraftverk bidrar til å dempe prisøkningene i år med tilslag til kraftmagasinene som er lavere enn normalt. I våre år gir gasskraft ytterligere press nedover på norske kraftpriser, mens nye utenlandskabler bidrar til å dempe prisvirkningene. I denne rapporten er det også gjort beregninger av den samfunnsøkonomiske lønnsomheten av nye kabler, eventuelt fremskynding av gasskraftverk. Hovedresultatet er at bygging av kabler til Kontinentet/England ikke er samfunnsøkonomisk lønnsomme med de forutsetninger som er lagt til grunn, mens fremskynding av gasskraft er samfunnsøkonomisk lønnsomt.

Silje Vatne Pettersen: Barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002. Rapporter 2003/9, 2003. Sidetall 131. ISBN 82-537-6363-6 (Trykt versjon). ISBN 82-537-6365-4 (Elektronisk versjon)

I denne rapporten legger Statistisk sentralbyrå frem hovedresultatene fra en undersøkelse om barnefamiliers tilsynsordninger, yrkesdeltakelse og bruk av kontantstøtte våren 2002. Formålet med rapporten er å gi en beskrivelse av barnefamiliers atferd, valg og holdninger på arenaer som berøres av innføringen av kontantstøtte, samt å gi en bred oversikt over bruk av, og ønsker om, ulike tilsynsordninger for barn generelt.

Undersøkelsen viser at barn i kontantstøttealder (1-2 år) i hovedsak passes av foreldrene, mens barn i alderen 3-5 år i hovedsak passes i barnehage. Uansett faktisk hovedtilsynsordning er barnehage en hovedtilsynsordning som svært mange foretrekker, også blant de som passes av foreldre eller dagmamma/praktikant. Det ønskes ofte lang deltids plass i form av en eller flere dager fri i uken, eventuelt i kombinasjon med kortere daglig oppholdstid. I tillegg er det relativt mange som ville foretrekke en kombinasjon av ulike tilsynsordninger.

For barna som ikke går i barnehage, og som det ikke er søkt om barnehageplass for høsten 2002, er det flest mødre som oppgir som årsak til ikke å søke om barnehageplass at de ikke ønsker barnehageplass nå. Deretter oppgis "annet", at "tilbudet ikke passer" og at "det er for dyrt". Kun litt over halvparten av disse barnas mødre er villig til å ta imot en heltidsbarnehageplass, enten gratis eller til en pris på inntil 4000 kroner. Andelen som vil ta imot en deltids plass er litt høyere.

Nesten tre av fire barn i kontantstøttealder mottar kontantstøtte. Da mødre fikk spørsmål om grunnen til at de valgte kontantstøtte, var det høyest andel mødre som oppga "mer tid til barnet" som årsak. Flest mødre og gifte eller samboende fedre ser på "barnehageplass til alle" som et godt tiltak for å få mer tid til å være sammen med barna og for å få en mindre stressende hverdag.

Mødre som faktisk er i arbeid har en gjennomsnittlig arbeidstid på 31 timer per uke, mens gifte eller samboende fedre arbeider 42 timer i uken.

Når vi inkluderer dem med permisjon i beregningene, synker mødres gjennomsnittlige arbeidstid til 24 timer per uke, mens fedres arbeidstid forblir nærmest uendret. Over en tredel av heltidsarbeidende mødre ønsker seg kortere arbeidstid, og over 50 prosent av disse oppgir at de har mulighet til å få redusert arbeidstid hvis de ønsker det. Deltidsarbeidende mødre og heltidsarbeidende fedre er i stor grad fornøye med arbeidstiden sin.

Arbeidsdelingen i hjemmet er i stor grad tradisjonell i disse småbarnsfamiliene. Mødre gjør storparten av inneaktivitetene, mens fedre gjør utearbeid. Men fedre er på banen på områder som lek, samvær med og pass av barn, og bringing og henting av barn.

Både mødre og fedre mener at gjennomsnittlig 7 uker av fødselspermisjonen bør forbeholdes fedre, forutsatt at det ikke innvirker på lengden av den totale permisjonen

Mari Aasgaard Walle: Overholder bedriftene i Norge miljøreguleringene? Rapporter 2003/6, 2003. Sidetall 42. ISBN 82-537-6354-9 (Trykt versjon). ISBN 82-537-6355-7 (Elektronisk versjon)

Jeg vil i denne rapporten studere Statens forurensningstilsyns (SFTs) kontroll og tilsyn med bedrifter med utslippstillatelse. Fokus vil være på i hvilken grad bedriftene overholder miljøreguleringene, på kontrollfrekvensen og på straffen bedriftene ilegges ved brudd på forurensningsloven. For å undersøke i hvilken grad bedrifter i Norge overholder miljøreguleringene, har jeg brukt data fra SFTs virksomhet ved kontroll og tilsyn.

Et viktig formål med kontrollvirksomheten er å undersøke om bedriftene etterkommer miljøreguleringene. Det er ikke kontrollfrekvensen alene som vil være avgjørende for om lovbrudd oppdages. Oppdagelses-sannsynligheten vil i tillegg avhenge av blant annet kontrollmetode og hva som blir kontrollert. Data fra SFTs tyder på at alvorlige overtredelser av miljøreguleringene er relativt lite utbredt. Derimot har de fleste kontrollerte bedrifter hatt mindre avvik. Det ser ut til at få bedrifter hadde gjentatte og betydelige avvik.

Det er få bedrifter som blir anmeldt, men mye tyder på at de fleste oppdagede overtredelser blir møtt med en eller annen form for sanksjon. Dette kan blant annet være offentliggjøring, økt kontrollfrekvens, tvangsmulkt eller anmeldelse.

Hvorfor er det så mange bedrifter som har små avvik? De fleste bedrifter vil oppleve en eller annen form for sanksjon dersom avvik blir oppdaget. Selv om sanksjonskostnadene gjør at lovbrudd blir mindre lønnsomme, kan det likevel lønne seg å bryte loven fordi disse kostnadene er mindre enn kostnadene ved lovlydighet.

Discussion Papers

Jan Larsson: Testing the Multiproduct Hypothesis on Norwegian Aluminium Industry Plants. DP no. 350, 2003. Sidetall 26.

Although most production activities involve multiple outputs, econometric models of production or cost functions normally involve only one single homogeneous output. The aim of this paper is to test the hypothesis that a multiproduct specification is superior to a model with a single homogenous product. To do this, we use a Multiproduct Symmetric Generalized McFadden (MSGM) cost function. This functional form is globally concave and flexible in the sense that it provides a second order differentiable approximation of any arbitrary cost function which is twice continuously differentiable and linear homogenous in input prices. In an empirical application on a panel data from ten Norwegian primary aluminium plants, we find support for our hypothesis. We present estimates of price elasticities, returns to scale and scope, and product specific demand elasticities. Our results indicate economies of scope, i.e. it is more profitable to produce more than one output, and show sensitivity of factor demand when the product mix changes.

Bjart Holtmark: The Kyoto Protocol without USA and Australia - with the Russian Federation as a strategic permit seller. DP no. 349, 2003. Sidetall 40.

After the U.S. and Australian withdrawal from the Kyoto Protocol, and the extension of national quotas in the Bonn- and Marrakesh-agreements, meager environmental effects and a low price of emission permits is likely to be the outcome of implementation. This paper provides an analysis of

these prospects for the Kyoto Protocol and the international permit market based on different assumptions related to the baseline scenario. Possible strategic behavior in the permit market is emphasized: A contribution of the paper is to take into consideration potential conflicting Russian interests in the market for natural gas in Europe and the market for emission permits under the Kyoto Protocol. The Russian Federation is a large supplier with the potential for exercising market power in both these markets. The analysis shows that the Russian interests in the gas market may lead Russia to increase export of emission allowances and consequently contribute to a low permit price. The applied analytical tool is a partial equilibrium model of the market for emission allowances and the fossil fuel markets.

Søren Johansen and Anders Rygh Swensen: More on Testing Exact Rational Expectations in Cointegrated Vector Autoregressive Models: Restricted Drift Terms. DP no. 348, 2003. Sidetall 13.

In this note we consider testing of a type of linear restrictions implied by rational expectations hypotheses in a cointegrated vector autoregressive model for I(1) variables when there in addition is a restriction on the deterministic drift term.

Bente Halvorsen, Bodil M. Larsen and Runa Nesbakken: Possibility for hedging from price increases in residential energy demand. DP no. 347, 2003. Sidetall 23.

Liberalisation of the Norwegian electricity market has given more short-term variation in the electricity price. Since almost three quarters of Norwegian households have heating equipment using more than one energy carrier, we would expect them to be able to hedge from price increases and benefit from low prices by switching between energy carriers. In many studies estimates of the cross price derivatives in Norwegian residential energy consumption give a negative sign. The question is whether hedging is possible despite this negative sign, that is, if energy goods are alternatives and not separable in consumption. To answer this question, we estimate a conditional demand model on a sample of 2438 households to decompose the cross price derivatives. We find that the negative cross price derivatives are mainly due to budget effects. We also reject the hypothesis of weak separability, indicating that

Norwegian households are able to hedge from energy price variations.

Reprints

Brita Bye and Karine Nyborg: Are Differentiated Carbon Taxes Inefficient? A General Equilibrium Analysis. Reprints no. 237, 2003. Sidetall 18.

Reprint from The Energy Journal, Vol. 24, No. 2, 2003, 95-112.

Roger Bjørnstad og Per Richard Johansen: Desentralisert lønnsdannelse: Avindustrialisering og økt ledighet selv med et tøffere arbeidsliv. Reprints no. 236, 2003. Sidetall 30.

Særtrykk fra Norsk Økonomisk Tidsskrift, Nr. 116, 2002, 69-98.

Notater

Lars Østby: Innvandring fra nye EU-land; fortid, nåtid og mulig framtid. Notater 2003/44. Sidetall 43.

Ådne Cappelen, Torbjørn Eika, Per Richard Johansen og Jørn-Arne Jørgensen: Makroøkonomiske konsekvenser av lavere aktivitet i oljevirksomheten framover. Notater 2003/43. Sidetall 29.

Siden oljeeventyret i Norge startet tidlig i 1970-årene, har petroleumsvirksomheten fått stadig større innflytelse på norsk økonomi. Oljeinntektene er viktige for statens finansielle stilling og dermed i det norske velferdsnivået, og investeringene foretatt av næringen har i høy grad vært en av drivkreftene for utviklingen i deler av verkstedindustrien og tilknyttet tjenesteytende virksomhet. Selv om oljevirksomheten også har fortrenget tradisjonell virksomhet, har den alt i alt bidratt til en generell inntektsutvikling som vi neppe ellers ville ha opplevd. Når vi nå antakelig står på toppen av "oljeberget" og skuer framover, er det indikasjoner på et omslag som vil påvirke norsk økonomi i mange år framover. Leteaktiviteten trappes ned, noe som vil påvirke både fremtidig produksjon og investeringer i sektoren. Spørsmålet er ikke så mye om aktiviteten knyttet til oljevirksomheten vil avta i årene framover, men snarere hvor bratt nedgangen vil bli. Dette både motiverer og aktualiserer spørsmålet om hvordan utfasingen av oljevirksomheten etter hvert vil påvirke norsk økonomi. Med utgangspunkt i to scenarier for olje-

og gassproduksjonen på norsk sokkel, danner disse problemstillingene utgangspunkt for denne analysen.

Dag Einar Sommervoll: **TROLL kan temmes. Kort innføring i Troll-programmering.**

Notater 2003/42. Sidetall 13.

Arne Andersen, Torkil Løwe og Elisabeth Rønning: **Boforhold i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 4.**

Notater 2003/36. Sidetall 81.

Statistisk sentralbyrå (SSB) har utført en serie med utredninger for Kommunal- og regionaldepartementet i forbindelse med regjeringens arbeid med en stortingsmelding om storbyene (Storbymeldingen). I noen tilfeller har utredningene stort sett bestått i å framskaffe tabeller og gi kortfattede kommentarer, i andre tilfeller har det blitt gjennomført mer omfattende analyser hvor resultatene holdes opp mot funn i norsk og internasjonal forskningslitteratur. Arbeidet har involvert en rekke fagavdelinger i SSB. Utredningene er hovedsakelig ført i pennen av medarbeidere ved Seksjon for demografi og levekårsforskning, Seksjon for levekårsstatistikk og Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. Arbeidet med utredningene har vært koordinert av forsker Anders Barstad, Seksjon for demografi og levekårsforskning, Avdeling for personstatistikk.

SSB har valgt å offentliggjøre alle bidragene i en samlet form, stort sett uten nevneverdig bearbeiding. Utredningene er samlet i fire notater:

Silje Vatne Pettersen: Bosettingsmønstre og segregasjon i storbyregionene. Ikke-vestlige innvandrere og grupper med høy og lav utdanning. Utredninger til Storbymeldingen, del 1.

Anders Barstad, Mads Ivar Kirkeberg: Levekår og ulikhet i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 2.

Erik Nymoen, Lars Østby, Anders Barstad: Flytting og pendling i storbyregionene. Utredninger til Storbymeldingen, del 3.

Arne Andersen, Torkil Løwe, Elisabeth Rønning: Boforhold i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 4.

Dette notatet inneholder to utredninger om boforhold i storby, ett med fokus på boligetablering og livsløp (skrevet av Torkil Løwe), og ett som ser nærmere på utvalgte utsatte grupper (skrevet av Arne Andersen og Elisabeth Rønning).

Erik Nymoen, Lars Østby og Anders Barstad: **Flytting og pendling i storbyregionene. Utredninger til Storbymeldingen, del 3.**

Notater 2003/35. Sidetall 74.

Statistisk sentralbyrå (SSB) har utført en serie med utredninger for Kommunal- og regionaldepartementet i forbindelse med regjeringens arbeid med en stortingsmelding om storbyene (Storbymeldingen). I noen tilfeller har utredningene stort sett bestått i å framskaffe tabeller og gi kortfattede kommentarer, i andre tilfeller har det blitt gjennomført mer omfattende analyser hvor resultatene holdes opp mot funn i norsk og internasjonal forskningslitteratur. Arbeidet har involvert en rekke fagavdelinger i SSB. Utredningene er hovedsakelig ført i pennen av medarbeidere ved Seksjon for demografi og levekårsforskning, Seksjon for levekårsstatistikk og Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. Arbeidet med utredningene har vært koordinert av forsker Anders Barstad, Seksjon for demografi og levekårsforskning, Avdeling for personstatistikk.

SSB har valgt å offentliggjøre alle bidragene i en samlet form, stort sett uten nevneverdig bearbeiding. Utredningene er samlet i fire notater:

Silje Vatne Pettersen: Bosettingsmønstre og segregasjon i storbyregionene. Ikke-vestlige innvandrere og grupper med høy og lav utdanning. Utredninger til Storbymeldingen, del 1.

Anders Barstad, Mads Ivar Kirkeberg: Levekår og ulikhet i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 2.

Erik Nymoen, Lars Østby, Anders Barstad: Flytting og pendling i storbyregionene. Utredninger til Storbymeldingen, del 3.

Arne Andersen, Torkil Løwe, Elisabeth Rønning: Boforhold i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 4.

Dette notatet inneholder to utredninger om utsatte grupper (sosialhjelpsmottakeres, ikke-vestlige innvandreres og lavt utdannedes) flyttmønstre i forhold til storbyregionene, og en liten utredning om inntektsforskjeller i ulike pendlingsgrupper.

Anders Barstad og Mads Ivar Kirkeberg: **Levekår og ulikhet i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 2.**

Notater 2003/34.

Sidetall 94.

Statistisk sentralbyrå (SSB) har utført en serie med utredninger for Kommunal- og regionaldepartementet i forbindelse med regjeringens arbeid med en stortingsmelding om storbyene (Storbymeldingen). I noen tilfeller har utredningene stort sett bestått i å framskaffe tabeller og gi kortfattede kommentarer, i andre tilfeller har det blitt gjennomført mer omfattende analyser hvor resultatene holdes opp mot funn i norsk og internasjonal forskningslitteratur. Arbeidet har involvert en rekke fagavdelinger i SSB. Utredningene er hovedsakelig ført i pennen av medarbeidere ved Seksjon for demografi og levekårsforskning, Seksjon for levekårsstatistikk og Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. Arbeidet med utredningene har vært koordinert av forsker Anders Barstad, Seksjon for demografi og levekårsforskning, Avdeling for personstatistikk.

SSB har valgt å offentliggjøre alle bidragene i en samlet form, stort sett uten nevneverdig bearbeiding. Utredningene er samlet i fire notater:

Silje Vatne Pettersen: Bosettingsmønstre og segregasjon i storbyregionene. Ikke-vestlige innvandrere og grupper med høy og lav utdanning. Utredninger til Storbymeldingen, del 1.

Anders Barstad, Mads Ivar Kirkeberg: Levekår og ulikhet i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 2.

Erik Nymoen, Lars Østby, Anders Barstad: Flytting og pendling i storbyregionene. Utredninger til Storbymeldingen, del 3.

Arne Andersen, Torkil Løwe, Elisabeth Rønning: Boforhold i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 4.

Dette notatet inneholder tre utredninger, det første beskriver generelle trekk ved levekårene i norske storbyregioner, det andre drøfter noen utvalgte sider ved mulige tiltak for å forbedre levekårene, og det siste tar for seg lavinntekt og inntektsulikhet i Oslo og andre storbyer.

*Silje Vatne Pettersen: **Bosettingsmønster og segregasjon i storbyregionene. Ikke-vestlige innvandrere og grupper med høy og lav utdanning. Utredninger til Storbymeldingen, del 1.***

Notater 2003/33. Sidetall 70.

Statistisk sentralbyrå (SSB) har utført en serie med utredninger for Kommunal- og regionaldepartementet i forbindelse med regjeringens arbeid med en stortingsmelding om storbyene (Storbymeldingen). I noen tilfeller har utredningene stort sett bestått i å framskaffe tabeller og gi kortfattede kommentarer, i andre tilfeller har det blitt gjennomført mer omfattende analyser hvor resultatene holdes opp mot funn i norsk og internasjonal forskningslitteratur. Arbeidet har involvert en rekke fagavdelinger i SSB. Utredningene er hovedsakelig ført i pennen av medarbeidere ved Seksjon for demografi og levekårsforskning, Seksjon for levekårsstatistikk og Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. Arbeidet med utredningene har vært koordinert av forsker Anders Barstad, Seksjon for demografi og levekårsforskning, Avdeling for personstatistikk.

SSB har valgt å offentliggjøre alle bidragene i en samlet form, stort sett uten nevneverdig bearbeiding. Utredningene er samlet i fire notater:

Silje Vatne Pettersen: Bosettingsmønster og segregasjon i storbyregionene. Ikke-vestlige innvandrere og grupper med høy og lav utdanning. Utredninger til Storbymeldingen, del 1.

Anders Barstad, Mads Ivar Kirkeberg: Levekår og ulikhet i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 2.

Erik Nymoen, Lars Østby, Anders Barstad: Flytting og pendling i storbyregionene. Utredninger til Storbymeldingen, del 3.

Arne Andersen, Torkil Løwe, Elisabeth Rønning: Boforhold i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 4.

Dette notatet inneholder to utredninger om bosettingsmønster og segregasjon i storbyregionene, ett med fokus på ikke-vestlige innvandrere og ett med fokus på grupper med forskjellig utdanningsnivå.

Tidligere utgivelser

Sosiale og økonomiske studier

Pål Boug, Yngvar Dyvi, Per Richard Johansen og Bjørn E. Naug: MODAG. En makroøkonomisk modell for norsk økonomi. SØS nr. 108, 2002.

Svein Blom: Innvandrernes bosetningsmønster i Oslo. SØS 107, 2002

Nico Keilman, Dinh Quang Pham, and Arve Hetland: Norway's Uncertain Demographic Future. SØS 105, 2002

Statistiske analyser

Naturressurser og miljø 2002, SA 55, 2002.

Randi Kjeldstad og Marit Rønsen: Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980-1999. En sammenligning med gifte mødre og fedre. SA 49, 2002.

Rapporter

Ragni Hege Kitterød: Tid til barna? Tidsbruk og samvær med barn blant mødre med barn i kontantstøttealder. Rapporter 2003/5.

Kim Massey Heide, Erling Holmøy og Lisbeth Lerskau: Norsk konkurranseutsatt sektor i et langsiktig perspektiv: Hvor mye industri trenger vi, og hvor mye får vi? Rapporter 2002/29.

Torstein Bye, Mads Greaker og Knut Einar Rosendahl: Grønne sertifikater og læring. Rapporter 2002/27.

Lars Østby: The demographic characteristics of immigrant population in Norway. Rapporter 2002/22.

Nils Martin Stølen, Tonje Köber, Dag Rønningen og Inger Texmon: Arbeidsmarkedet for helse- og sosialpersonell fram mot år 2020. Modell-dokumentasjon og beregninger med HELSEMOD. Rapporter 2002/18.

Audun Langørgen, Rolf Aaberge og Remy Åserud: Kostnadsbesparelser ved sammenslåing av kommuner. Rapporter 2002/15.

Torstein Bye, Ole Jess Olsen og Klaus Skytte: Grønne sertifikater – design og funksjon. Rapporter 2002/11.

Lasse Sigbjørn Stambøl: Qualification, mobility and performance in a sample of Norwegian regional labour markets. Rapporter 2002/6.

Lars Østby: Demografi, flytting og boligbehov på 1990-tallet. Rapporter 2002/5.

Erling Røed Larsen: Boligutgiftene i Norge på 1990-tallet. Systematiske observasjoner av livsfase, geografi og husholdningstype. Rapporter 2002/4.

Discussion Papers

Bodil M. Larsen and Runa Nesbakken: How to quantify household electricity end-use consumption. DP no. 346, 2003.

Arvid Raknerud, Terje Skjerpen and Anders Rygh Swensen: A linear demand system within a Seemingly Unrelated Time Series Equation framework. DP no. 345, 2003.

John K. Dagsvik and Steinar Strøm: Analyzing Labor Supply Behavior with Latent Job Opportunity Sets and Institutional Choice Constraints. DP no. 344, 2003.

Brita Bye, Birger Strøm and Turid Åvitsland: Welfare effects of VAT reforms: A general equilibrium analysis. DP no. 343, 2003.

Erik Biørn, Terje Skjerpen and Knut R. Wangen: Parametric Aggregation of Random Coefficient Cobb-Douglas Production Functions: Evidence from Manufacturing Industries. DP no. 342, 2003.

Annegrete Bruvold, Taran Fæhn and Birger Strøm: Quantifying Central Hypotheses on Environmental Kuznets Curves for a Rich Economy: A Computable General Equilibrium Study. DP no. 341, 2003.

Hilde C. Bjørnland and Håvard Hungnes: The importance of interest rates for forecasting the exchange rate. DP no. 340, 2003.

Rolf Aaberge and Audun Langørgen: Measuring the Benefits from Public Services: The Effects of Local Government Spending on the Distribution of Income in Norway. DP no. 339, 2003.

Bente Halvorsen and Runa Nesbakken: A conflict of interests in electricity taxation? A micro econometric analysis of household behaviour. DP no. 338, 2002.

Annegrete Bruvold and Bodil Merethe Larsen: Greenhouse gas emissions in Norway. Do carbon taxes work? DP no. 337, 2002.

Morten Søberg: Price formation in monopolistic markets with endogenous diffusion of trading information: An experimental approach. DP no. 336, 2002.

Thor O. Thoresen: Reduced Tax Progressivity in Norway in the Nineties. The Effect from Tax Changes. DP no. 335, 2002.

Bente Halvorsen and Tiril Willumsen: Willingness to Pay for Dental Fear Treatment. Is Supplying Fear Treatment Socially Beneficial? DP no. 334, 2002.

Jo Thori Lind: Small continuous surveys and the Kalman filter. DP no. 333, 2002.

Mads Greaker: Eco-labels, Production Related Externalities and Trade. DP no. 332, 2002.

Marie W. Arneberg, John K. Dagsvik and Zhiyang Jia: Labor Market Modeling Recognizing Latent Job Attributes and Opportunity Constraints. An Empirical Analysis of Labor Market Behavior of Eritrean Women. DP no. 331, 2002.

Arvid Raknerud: Identification, Estimation and Testing in Panel Data Models with Attrition: The Role of the Missing at Random Assumption. DP no. 330, 2002.

Morten Søberg: The Duhem-Quine thesis and experimental economics: A reinterpretation. DP no. 329, 2002.

Morten Søberg: Voting rules and endogenous trading institutions: An experimental study. DP no. 328, 2002.

Morten Søberg: A laboratory stress-test of bid, double and offer auctions. DP no. 327, 2002.

Hilde Christiane Bjørnland and Håvard Hungnes: Fundamental determinants of the long run real exchange rate: The case of Norway. DP no. 326, 2002.

Erling Røed Larsen: Consumption Inequality in Norway in the 80s and 90s. DP no. 325, 2002.

Erling Røed Larsen: Estimating Latent Total Consumption in a Household. DP no. 324, 2002.

Erling Røed Larsen: Searching for Basic Consumption Patterns: Is the Engel Elasticity of Housing Unity? DP no. 323, 2002.

Erling Røed Larsen: The Political Economy of Global Warming: From Data to Decisions. DP no. 322, 2002.

Jørgen Aasness and Erling Røed Larsen: Distributional and Environmental Effects of Taxes on Transportation. DP no. 321, 2002.

Tor Jakob Klette and Arvid Raknerud: How and why do Firms differ? DP no. 320, 2002.

Rolf Aaberge: Characterization and Measurement of Duration Dependence in Hazard Rate Models. DP no. 319, 2002.

Øystein Døhl: Energy Flexibility and Technological Progress with Multi-output Production. Application on Norwegian Pulp and Paper Industries. DP no. 318, 2002.

Erik Biørn and Terje Skjerpen: Aggregation and Aggregation Biases in Production Functions: A Panel Data Analysis of Translog Models. DP no. 317, 2002.

Annegrete Bruvoll and Karine Nyborg: On the value of households' recycling efforts. DP no. 316, 2002.

Tom Kornstad and Thor O. Thoresen: A Discrete Choice Model for Labor Supply and Child Care. DP no. 315, 2002.

Knut Einar Rosendahl: Cost-effective environmental policy: Implications of induced technological change. DP no. 314, 2002.

Reprints

Turid Noack and Lars Østby: Free to choose - but unable to stick to it? Norwegian fertility expectations and subsequent behaviour in the following 20 years. Reprint no. 235, 2003.

Rolf Aaberge: Sampling Errors and Cross-Country Comparisons of Income Inequality. Reprints no. 234, 2003.

Einar Lie: The Rise and Fall of Sampling Surveys in Norway, 1875-1906. Reprints no. 233, 2003.

Annegrete Bruvoll, Bente Halvorsen and Karine Nyborg: Households' recycling efforts. Reprint no. 232, 2003.

Elin Berg, Snorre Kverndokk and Knut Einar Rosendahl: Oil Exploration under Climate Treaties. Reprints no. 231, 2002.

Taran Fæhn: The Qualitative and Quantitative Significance of Non-Tariff Barriers: an ERP study of Norway. Reprints no. 230, 2002.

Audun Langørgen og Rolf Aaberge: Fordelingsvirkninger av kommunal tjenesteproduksjon. Reprints no. 229, 2002.

Kari Skrede: Towards gender equality in Norway's young generations? Reprints no. 228, 2002.

Erik H. Nymoen: Influence of migrants on regional variations of ischemic heart disease mortality in Norway 1991-1994. Reprints no. 227, 2002.

Helge Brunborg: Old-age mortality trends in Norway. Reprints no. 226, 2002.

Ragni Hege Kitterød: Utdanning og ulikhet? En diskusjon av utdanningsnivåets betydning for deling av husarbeid blant småbarnsforeldre. Reprints no. 225, 2002.

Svein Blom: Some Aspects of Immigrant Residential Concentration in Oslo. Time Trends and the Importance of Economic Causes. Reprints no. 224, 2002.

Ragni Hege Kitterød: Mothers' Housework and Childcare: Growing Similarities or Stable Inequalities? Reprints no. 223, 2002.

Marit Rønsen and Marianne Sundström: Family Policy and After-Birth Employment Among New Mothers - A Comparison of Finland, Norway and Sweden. Reprints no. 222, 2002.

Erik Biørn, Kjersti-Gro Lindquist and Terje Skjerpen: Heterogeneity in Returns to Scale: A Random Coefficient Analysis with Unbalanced Panel Data. Reprints no. 221, 2002.

Iulie Aslaksen: Gender Constructions and the Possibility of a Generous Economic Actor. Reprints no. 220, 2002.

Ingi Runar Edvardsson, Elli Heikkilä, Mats Johansson, Lars Olof Persson, Lasse Sigbjørn Stambøl: The performance of metropolitan labour markets. A comparison based on gross-stream data. Reprints no. 219, 2002.

Nico Keilman, Dinh Quang Pham and Arve Hetland: Why population forecasts should be probabilistic - illustrated by the case of Norway. Reprints no. 218, 2002.

John K. Dagsvik: Discrete Choice in Continuous Time: Implications of an Intertemporal Version of the IIA Property. Reprint no. 217, 2002.

Brita Bye: Taxation, Unemployment, and Growth: Dynamic Welfare Effects of "Green" Policies. Reprint no. 216, 2002.

John K. Dagsvik, Tom Wennemo, Dag G. Wetterwald and Rolf Aaberge: Potential demand for alternative fuel vehicles. Reprints no. 215, 2002.

Helge Brunborg: Contribution of statistical analysis to the investigations of the international criminal tribunals. Reprints no. 214, 2002.

Rolf Aaberge: Axiomatic Characterization of the Gini Coefficient and Lorenz Curve Orderings. Reprints no. 212, 2002.

Ragni Hege Kitterød: Does the recording of parallel activities in time use diaries affect the way people report their main activities? Reprints no. 211, 2002.

Documents

Trude Lappegård: Education attainment and fertility pattern among Norwegian women. Documents 2002/18.

Håvard Hungnes: Causality in Macroeconomics. Documents 2002/14.

Bente Halvorsen and Runa Nesbakken: Distributional Effects of Household Electricity Taxation. Document 2002/12.

Erling Røed Larsen: An Introductory Guide to the Economics of Sustainable Tourism. Document 2002/11.

Bente Halvorsen: Philosophical Issues Concerning Applied Cost-Benefit Analysis. Documents 2002/10.

Torstein Arne Bye: Climate Change and Energy Consequences. Documents 2002/9.

Randi Kjeldstad and Marit Rønsen: Welfare Rules, Business Cycles and the Employment of Single Parents. Documents 2002/7.

Bengt J. Eriksson, Anne B. Dahle, Ronny Haugan, Lars Einar Legernes, Jogeir Myklebust and Erik Skauen: Price Indices for Capital Goods. Part 2 - A Status Report. Documents 2002/6.

Pål Boug, Ådne Cappelen and Anders Rygh Swensen: Expectations and Regime Robustness in Price Formation: Evidence from VAR Models and Recursive Methods. Documents 2002/5.

Roger Bjørnstad, Ådne Cappelen, Inger Holm and Terje Skjerpen: Past and Future Changes in the Structure of Wages and Skills. Documents 2002/4.

Roger Bjørnstad: The Major Debates in Macroeconomic Thought – a Historical Outline. Documents 2002/2.

Notater

Ådne Cappelen og Lasse Sigbjørn Stambøl: Virkninger av å fjerne regionale forskjeller i arbeidsgiveravgiften og noen mulige mottiltak. Notater 2003/31.

Torkil Løwe: Boligkonsum etter alder og kohort. Analyser av boforholdsundersøkelsene 1967-1997. Notater 2002/66.

Torstein Bye, Kim Massey Heide og Erling Holmøy: Transportutvikling i langsiktige fremskrivninger for norsk økonomi. Prosjektnotat til ECON. Notater 2002/49.

Annegrete Bruvoll og Torstein Bye: En vurdering av avfallspolitikkens bidrag til løsning av miljø- og ressursproblemer. Notater 2002/36.

Dag Rønningen: Overganger fra arbeidsmarkedet til trygd. En litteraturoversikt. Notater 2002/18.

Dag Rønningen og Dennis Fredriksen: Beskatningen av pensjonister. Notater 2002/17.

Hilde Madsen og Lasse Sigbjørn Stambøl: Kontrafaktiske regionale beregninger ved hjelp av SSBs modellsystem REGARD. Regionale beregninger basert på historiske tall på nasjonalt nivå kjørt bakover i tid på grunnlag av modellens basisår (her 1995). Notater 2002/13.

Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser (ØA) og Economic Survey (ES) de siste 12 måneder

Innholdsfortegnelse for tidligere utgivelser av Økonomiske analyser og Economic Survey kan fås ved henvendelse til Aud Walseth, Statistisk sentralbyrå, telefon: 21 09 47 57, telefax: 21 09 00 40, E-post: Aud.Walseth@ssb.no

Økonomiske analyser

ØA 3/2002:

Konjunkturtendensene, 3-23.

Erling Joar Fløttum, Tore Halvorsen og Tor Skoglund: Reviderte nasjonalregnskapstall for årene 1991-2001, 24-35.

Solveig Glomsrød: Et renere og rikere Kina? 36-43.

Turid Noack: Samboere med felles barn: En gruppe med mye gjennomtrekk, 44-49.

ØA 4/2002:

Konjunkturtendensene, 3-21.

Torbjørn Hægeland: Har det vært et fall i kvaliteten på norsk utdanning? 22-27.

Astrid Oline Ervik, Erling Holmøy og Torbjørn Hægeland: Produksjon av ressursbruk innenfor høyere utdanning i Norge, 28-33.

Kristin Rypdal: Kan vi stole på utslippsdata? 34-39.

ØA 5/2002:

Annegrete Bruvoll og Bodil Merethe Larsen: Kva ligg bak utviklinga i klimagassutsleppa på 1990-tallet? 3-8.

Ann Christin Bøeng: Mer effektiv energibruk i næringslivet, 9-15.

Finn Roar Aune, Rolf Golombek, Sverre A. Kittelsen og Knut Einar Rosendahl: Friere energimarkeder i Vest-Europa, 16-21.

Mads Greaker: Miljømerking og handel, 22-29.

ØA 6/2002:

Konjunkturtendensene, 3-23

Finn Roar Aune og Torstein Bye: Kraftkrise i Norge, 23-28.

Jan Byfuglien og Jan Stensrud: Strukturindikatorer for å sammenligne Norge med EU, 29-38.

Torbjørn Hægeland: Kan arbeidserfaring erstatte formell utdanning? 39-43.

Brita Bye og Turid Åvitsland: Virkninger av merverdiavgiftsreformen og fjerningen av investeringsavgiften, 44-51.

Erling Røed Larsen og Jørgen Aasness: Fordelingsvirkninger av grønne skatter på transport, 52-58.

Kjell Arne Brekke og Dag Einar Sommervoll: Hvordan kan det være vanskelig å etablere seg på boligmarkedet i 2002?, 59-64.

ØA 1/2003:

Økonomisk utsyn over året 2002, 3-124.

ØA 2/2003:

Erling Holmøy og Kim Massey Heide: Norges langsiktige behov for konkurranseutsatt næringsliv: Prinsipper og anslag, 3-15.

Nico Keilman: Pensjonskommisjonen bør ta usikkerhet i befolkningsutviklingen alvorlig, 16-24.

Karine Nyborg, Kjetil Telle og Mari A. Walle: Norske bedrifter bryter miljøreguleringer, 25-31.

Torkil Løwe: Er noen generasjoner bedre stilt på boligmarkedet enn andre? 32-41.

Economic Survey

ES 2/2002:

Economic trends, 3-24.

Erling Joar Fløttum, Tore Halvorsen og Tor Skoglund: Revised national accounts figures: Stronger growth in the 1990s, 25-35.

Per Richard Johansen og Inger Holm: Macroeconomic effects of different ways of using the real return on the Norwegian Government Petroleum Fund, 36-48.

Dag Rønningen og Dennis Fredriksen: Special tax rules for old-age pensioners, 49-55.

ES 3/2002:

Economic trends, 3-22.

Geir Martin Pilskog: Norwegian enterprises lag behind Nordic neighbours in use of ICT, 23-38.

ES 4/2002:

Economic trends, 3-25.

Jan Byfuglien og Jan Stensrud: Structural indicators for comparing Norway with the EU, 26-36.

ES 1/2003:

Economic survey 2002, 3-34.

Katrine Hveem: European Internal Market and Norwegian trade, 35-38.

Ragni Hege Kitterød og Randi Kjeldstad: A new father's role? Employment patterns among Norwegian fathers 1991-2001, 39-51.

Ann Lisbet Brathaug og Elisabeth Nørgaard: The cost of inpatient curative care by gender, age and diagnosis, 52-61.

Konjunkturindikatorer for Norge

Tabell	Side	Figur	Side
Konjunkturbarometeret			
1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet	2*	1.1. Konjunkturbarometer. Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling	3*
		1.2. Konjunkturbarometer. Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal	3*
		1.3. Konjunkturbarometer. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå	3*
		1.4. Konjunkturbarometer. Faktorer som begrenser produksjonen i industrien	3*
Ordre			
2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser.	2*	2.1. Ordre. Ordretilgang og ordreserver i industri ialt	3*
2.2. Ordreserver. Sesongjusterte og glattede verdiindekser.	2*	2.2. Ordre. Ordretilgang og ordreserver i bygg og anlegg i alt . . .	3*
Arbeidskraft			
3.1. Arbeidsmarked. 1 000 personer og prosent. Sesongjustert	4*	3.1. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk.	5*
		3.2. Arbeidsledige og beholdning av ledige plasser	5*
Produksjon			
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser 1995=100	4*	4.1. Produksjon. Olje og naturgass	5*
4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	6*	4.2. Produksjon. Industri og kraftforsyning	5*
		4.3. Produksjon. Innsatsvarer og energivarer.	5*
		4.4. Produksjon. Investeringsvarer og konsumvarer	5*
		4.5. Produksjonsindeks for bygg og anlegg	7*
		4.6. Hotellovernattinger	7*
Investeringer			
5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk. Mrd. kroner.	6*	5.1. Antatte og utførte investeringer i industri	7*
5.2. Påløpte investeringskostnader. Mrd. kroner. Næringslivets samlede årsanslag for investeringsåret gitt på ulike tidspunkter.	6*	5.2. Årsanslag for påløpte investeringskostnader i industri og bergverk gitt på ulike tidspunkter	7*
5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid	8*	5.3. Årsanslag for påløpte investeringskostnader i oljevirksomheten gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.4. Årsanslag for påløpte investeringskostnader i kraftforsyning gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.5. Bygg satt i gang. Boliger.	9*
		5.6. Bygg satt i gang. Driftsbygg	9*
		5.7. Bygg under arbeid	9*
Forbruk			
6.1. Forbruksindikatorer.	8*	6.1. Detaljomsetning	9*
		6.2. Varekonsumindeks (volum)	9*
		6.3. Registrerte nye personbiler	9*
Priser			
7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	10*	7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og endring	11*
7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før.	10*	7.2. Produktpriser. Nivå og endring.	11*
7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	12*	7.3. Boligpriser. Prosentvis endring fra samme kvartal året før . . .	11*
7.4. Månedsførtjeneste og avtalt lønn. Indeks.	12*	7.4. Spotpris elektrisk kraft	11*
		7.5. Spotpris Brent Blend	11*
		7.6. Spotpris aluminium og eksportprisindeks for treforedlingsprodukter	11*
Finansmarked			
8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent.	12*	8.1. 3 måneders eurorente	15*
8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent. . . .	13*	8.2. Utlånsrente og innskuddsrente	15*
8.3. Valutakurser, Norges Banks penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs	13*	8.3. Valutakursindekser	15*
		8.4. Norges Banks penge- og kredittindikator	15*
Utenrikshandel			
9.1. Innførsel og utførsel av varer. Mill. kroner Sesongjustert	14*	9.1. Utenrikshandel	15*
9.2. Utenriksregnskap. Mill. kroner	14*	9.2. Driftsbalansen	15*

1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet

	Faktisk utvikling fra foregående kvartal og forventet utvikling i kommende kvartal. Diffusjonsindeks ¹				Kapasitets- utnyttning ²	Generell be- dømmelse av utsiktene i komende kvartal	Faktorer som begrenser produksjonen. Prosent av foretakene			
	Produksjon		Sysselsetting				Etterspørsel	Kapasitet	Arbeidskraft	Råstoff
	Faktisk	Forventet	Faktisk	Forventet						
Prosent										
2000										
1. kvartal	48,6	55,4	41,9	44,3	79,8	55,8	68,5	6,8	5,3	4,1
2. kvartal	48,6	57,3	43,4	46,0	79,5	58,1	67,1	7,5	5,4	4,3
3. kvartal	51,6	59,1	46,1	48,4	79,9	59,9	65,0	8,4	6,0	4,5
4. kvartal	54,0	59,3	48,5	50,1	80,2	59,3	64,4	8,7	6,5	4,6
2001										
1. kvartal	53,9	58,1	49,3	49,9	80,0	56,6	64,5	7,3	7,5	4,5
2. kvartal	51,5	56,8	48,1	49,3	79,7	54,4	65,1	5,8	8,7	4,3
3. kvartal	49,4	57,1	47,1	48,1	79,2	54,5	66,4	5,6	9,1	3,7
4. kvartal	49,7	56,9	47,1	45,9	79,1	54,5	68,6	5,9	8,4	3,1
2002										
1. kvartal	51,8	55,6	47,1	44,2	79,3	52,8	70,2	6,0	7,4	2,9
2. kvartal	51,6	52,3	46,4	41,6	79,3	48,7	71,8	6,0	6,2	2,7
3. kvartal	48,9	48,8	43,9	39,3	78,7	44,9	73,8	5,2	4,8	2,7
4. kvartal	47,1	47,2	40,5	38,9	77,8	44,4	74,8	4,7	3,8	2,7
2003										
1. kvartal	46,9	47,6	38,1	39,5	77,0	46,9	74,5	5,3	3,1	2,6

¹ Beregnet som summen av andelen av foretakene som har svart STØRRE og halvparten av andelen av foretakene som har svart UENDRET. ² Veid gjennomsnitt for kvartalet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 1995=100					Bygg og anlegg. 1. kv. 1992=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskiner og utstyr	Transportmidler	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Boligbygg	Andre bygg
1999	118,7	111,8	137,5	126,2	139,7	91,0	105,0	90,0	88,2
2000	138,3	129,5	185,0	179,3	165,8	99,9	99,5	101,0	100,3
2001	131,3	125,3	172,1	150,5	155,9	111,4	125,7	103,5	110,4
2002	131,3	115,0	151,5	109,1	122,4	111,6	128,6	108,1	107,5
2001									
2. kvartal	130,6	127,4	175,9	160,1	161,1	112,6	120,4	103,7	114,2
3. kvartal	129,5	123,6	167,2	139,4	152,6	113,2	135,5	102,9	111,5
4. kvartal	131,3	119,7	161,1	123,8	142,4	111,9	141,4	103,5	105,9
2002									
1. kvartal	133,2	116,8	157,4	114,2	131,8	111,2	134,8	106,9	104,0
2. kvartal	133,1	115,5	153,2	110,7	123,4	111,2	124,2	110,2	106,7
3. kvartal	130,9	114,6	149,1	107,6	118,1	111,2	121,2	110,9	109,7
4. kvartal	128,0	112,9	146,3	103,9	116,1	112,6	134,1	104,4	109,4
2003									
1. kvartal	125,2	111,4	144,1	100,4	116,4	114,8	147,4	93,6	107,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2. Ordresreserve. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 1995=100					Bygg og anlegg. 1. kv. 1992=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskiner og utstyr	Transportmidler	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Boligbygg	Andre bygg
1999	104,9	131,7	80,7	122,1	112,2	90,2	129,0	73,5	88,5
2000	115,4	141,1	96,5	179,5	78,9	100,3	100,4	100,8	100,2
2001	142,4	157,8	118,4	234,9	86,8	114,9	113,6	113,6	115,4
2002	132,8	164,6	109,4	164,5	70,4	119,5	130,4	108,9	121,3
2001									
2. kvartal	143,3	156,3	118,5	244,5	88,3	113,0	106,9	114,7	113,0
3. kvartal	144,5	159,7	120,6	236,8	87,5	118,2	118,8	113,8	119,1
4. kvartal	143,2	162,6	120,2	219,4	83,7	120,8	128,6	113,3	122,2
2002									
1. kvartal	139,6	164,7	117,0	197,1	78,0	120,5	131,9	111,2	122,6
2. kvartal	135,1	165,7	111,9	174,1	72,2	119,3	129,8	109,4	122,1
3. kvartal	130,4	165,3	106,6	152,8	67,2	118,9	126,8	108,8	121,2
4. kvartal	126,2	162,7	102,2	134,1	64,1	119,3	133,3	106,2	119,5
2003									
1. kvartal	123,1	159,6	99,1	119,3	63,5	119,7	149,7	101,0	117,9

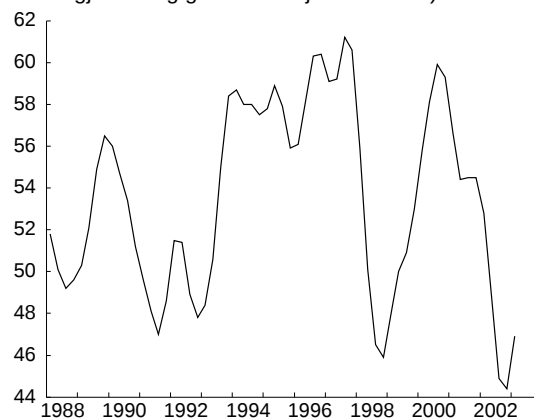
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.1 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling, kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

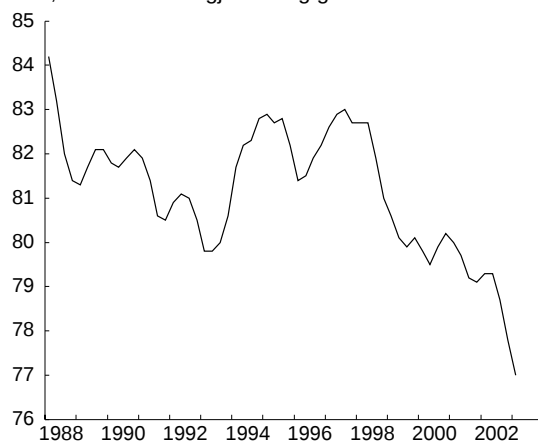
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.2 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

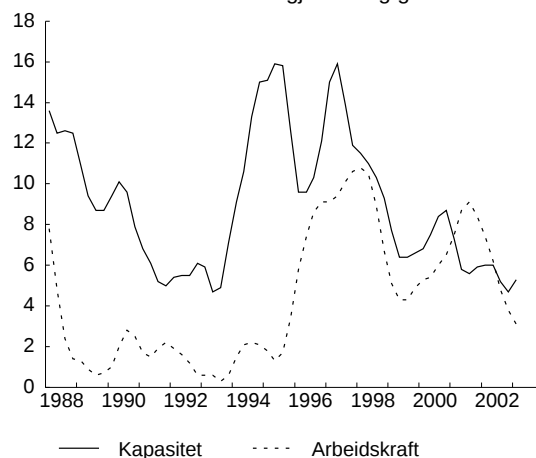
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.3 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

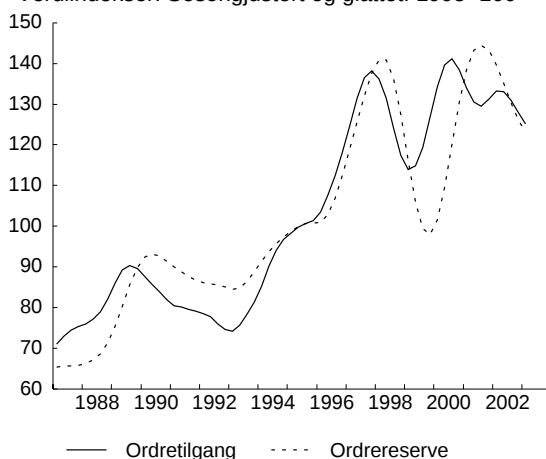
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.4 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Faktorer som begrenser prod. i industrien, kvartal.
Andel av foretakene. Sesongjustert og glattet. Prosent

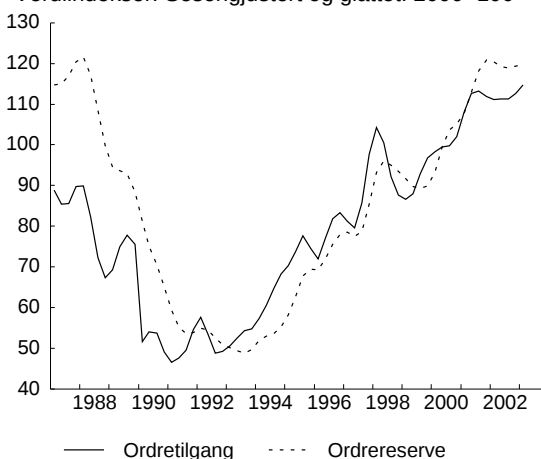
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.1 Ordre (kvartal)
Ordretilgang og ordreserve. Ordrebasert industri ialt.
Verdiindekser. Sesongjustert og glattet. 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.2 Ordre (kvartal)
Ordretilgang og ordreserve. Bygg og anlegg ialt.
Verdiindekser. Sesongjustert og glattet. 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.1. Arbeidsmarked. 1000 personer og prosent. Sesongjustert

	Arbeidskraftundersøkelsen ¹					Arbeidsdirektoratet			
	Sysselsatte	Ukeverk	Arbeidsstyrken	Arbeidsledige	Arbeidsledighet. Prosent av arbeidsstyrken	Registrerte ledige ²	Registrerte ledige og personer på tiltak ²	Tilgang på ledige stillinger	Beholdning av ledige stillinger ³
1998	2 248	1 813	2 323	74	3,2	55,9	70,6	39,3	18,6
1999	2 258	1 798	2 333	75	3,2	59,6	67,9	42,2	17,8
2000	2 269	1 795	2 350	81	3,4	62,6	74,0	49,2	18,4
2001	2 278	1 791	2 361	84	3,6	62,7	72,7	33,4	14,8
2002	2 286	1 774	2 378	92	3,9	75,2	84,5	24,9	12,2
2001									
Desember	2 286	1 763	2 373	87	3,7	68,0	77,2	25,4	13,5
2002									
Januar	2 290	1 764	2 376	87	3,6	68,5	77,5	29,3	14,0
Februar	2 290	1 764	2 380	90	3,8	68,7	77,9	28,9	13,6
Mars	2 292	1 782	2 381	89	3,7	70,1	79,0	20,0	12,4
April	2 287	1 778	2 379	92	3,9	71,7	81,2	27,8	12,5
Mai	2 289	1 783	2 381	92	3,9	73,6	83,2	25,7	10,2
Juni	2 282	1 781	2 370	89	3,7	75,0	84,1	27,6	12,2
Juli	2 285	1 782	2 372	88	3,7	74,1	83,0	26,3	11,9
August	2 285	1 779	2 375	90	3,8	76,5	85,0	25,2	12,0
September	2 287	1 774	2 380	93	3,9	79,7	88,5	21,5	11,7
Oktober	2 282	1 770	2 378	96	4,0	82,2	91,2	20,9	11,5
November	2 280	1 770	2 378	98	4,1	83,5	93,3	24,7	12,7
Desember	2 277	1 764	2 375	98	4,1	82,3	92,9	19,9	11,2
2003									
Januar	2 278	1 771	2 377	99	4,2	85,2	96,2	17,9	9,8
Februar	2 275	1 766	2 372	97	4,1	87,8	99,1	21,0	10,8
Mars	2 271	1 766	2 370	100	4,2	90,7	102,7	24,4	11,2
April	..	..	..	..	..	93,9	106,3	17,6	10,7
Mai	..	..	..	..	..	95,4	108,2	17,8	11,5

¹ Tre måneders glidende sentrert gjennomsnitt. Tallene for februar, mai, august og november gir gjennomsnittet for henholdsvis 1., 2., 3. og 4. kvartal.

² Tallene er justert bakover for brudd i serien fra januar 1999.

³ Brudd i serien f.o.m. mai 2001. Dataene er derfor ikke sesongjustert etter dette.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Arbeidsdirektoratet.

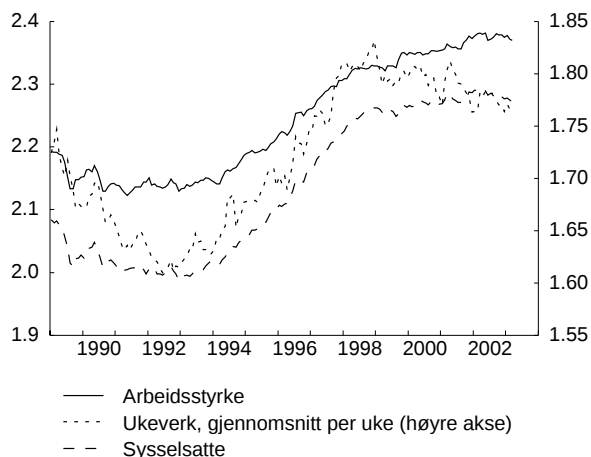
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 1995=100

	Etter næring				Etter sluttanvendelse			
	Total indeks ¹	Råolje og naturgass	Industri	Kraftforsyning	Innsatsvarer	Investeringsvarer	Konsumvarer	Energivarer
1998	107,9	109,6	108,9	94,9	107,3	113,3	111,0	102,9
1999	107,6	110,2	106,3	99,4	106,8	110,5	107,7	104,2
2000	110,7	116,1	103,1	115,8	101,8	107,2	104,5	110,8
2001	109,3	119,6	102,0	98,6	100,4	105,4	104,7	111,2
2002	110,4	118,0	101,2	105,2	98,8	107,0	102,7	110,6
2001								
November	111,0	122,5	101,9	104,1	98,8	105,7	104,3	114,6
Desember	112,1	127,5	98,8	111,1	97,5	104,2	103,6	118,4
2002								
Januar	112,5	120,6	102,5	108,9	98,3	106,6	108,5	113,4
Februar	114,3	125,0	101,8	102,7	99,6	106,2	103,7	116,3
Mars	107,1	112,0	101,0	105,4	98,6	106,7	102,6	106,4
April	113,2	123,5	102,0	96,8	98,2	106,9	104,3	115,1
Mai	112,9	121,9	102,2	104,8	100,4	107,2	103,3	114,0
Juni	113,5	120,3	104,8	112,6	102,8	109,6	105,8	113,4
Juli	111,0	117,8	102,2	110,7	99,1	108,9	104,2	111,3
August	110,2	117,5	100,9	107,7	99,5	106,7	102,6	110,8
September	105,2	108,4	101,2	103,8	99,7	107,1	101,5	101,3
Oktober	109,8	116,8	100,3	113,2	98,0	107,8	100,5	109,5
November	109,5	118,2	99,4	101,3	97,8	105,7	98,0	109,9
Desember	105,4	114,2	95,6	94,5	94,0	104,2	97,7	105,8
2003								
Januar	105,8	115,9	97,3	83,1	92,5	104,5	98,4	107,0
Februar	105,7	114,9	97,6	86,2	94,8	103,7	98,3	106,6
Mars	105,6	116,2	97,0	74,9	94,6	102,2	97,9	106,6
April	104,8	115,6	95,2	80,2	95,1	97,3	96,9	107,3

¹ Olje- og gassutvinning, industri, bergverk og kraftforsyning.

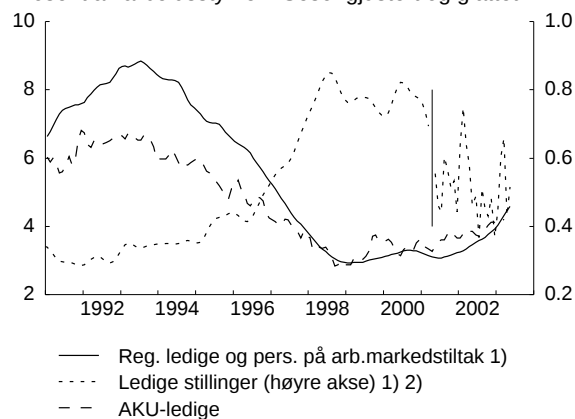
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.1 Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk
Millioner. Sesongjusterte og glattede månedstall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

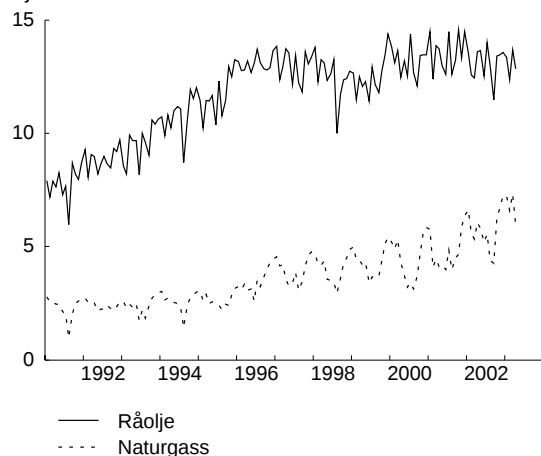
Fig. 3.2 Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger, månedstall
Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

1) Justert bakover for brudd i serien fra januar 99.

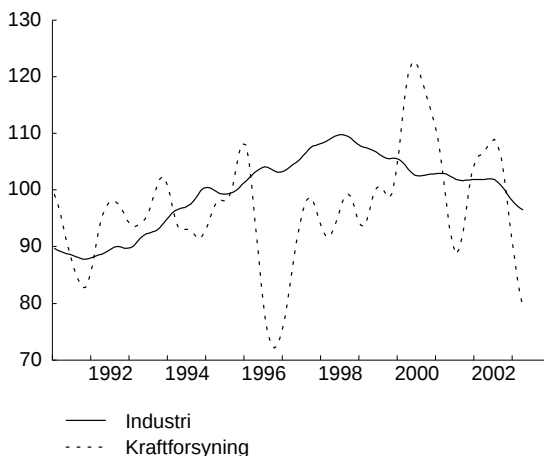
2) Brudd i serien fom. mai 2001. Ikke sesongjustert etter dette.
Kilde: Aetat Arbeidsdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.1 Produksjon: Olje og naturgass
Råolje (mill tonn) og naturgass (mrd. Sm³)
Ujusterte månedstall.

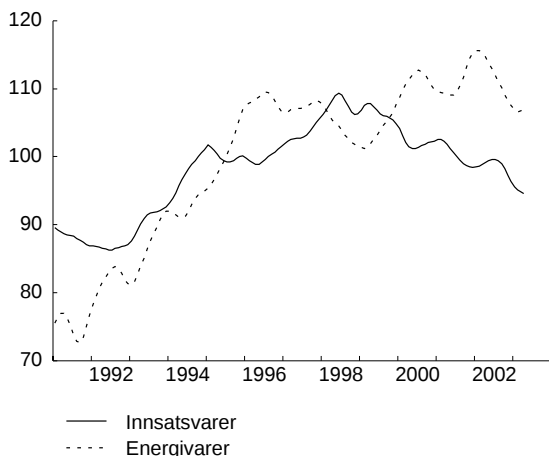
Kilde: Oljedirektoratet.

Fig. 4.2 Produksjon: Industri ilt og kraftforsyning
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

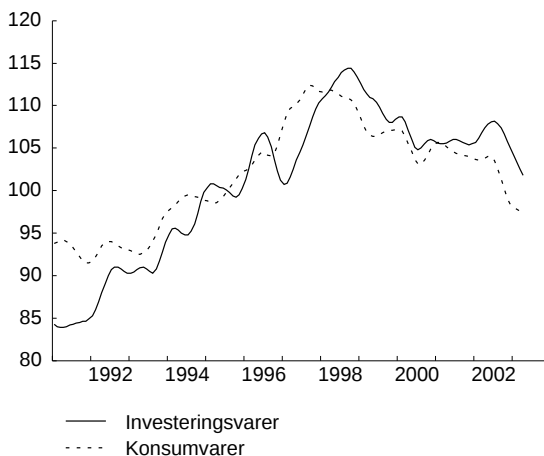
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.3 Produksjon: Innsatsvarer og energivarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.4 Produksjon: Investerings- og konsumvarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før.

	Bygge- og anleggsproduksjon. Volum						Omsetning for forretningsmessig tjenesteyting. Verdi		Hotellomsetning. Verdi	
	I alt		Bygg i alt		Anlegg		Nivå	Endring	Nivå	Endring
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring				
	1995=100						1.kv 1997 = 100		1992=100	
2000	100,0	-2,2	100,0	-1,8	100,0	-3,5	143,1	6,7	153,4	-0,3
2001	101,3	1,3	104,0	4,0	91,7	-8,3	..	..	155,6	1,4
2002	100,9	-0,4	102,8	-1,1	95,0	3,6	..	..	..	..
2000										
2. kvartal	97,9	-4,5	97,7	-4,1	98,7	-5,9	138,7	5,6	149,0	-6,8
3. kvartal	93,4	-7,7	92,2	-7,2	97,9	-8,4	133,7	5,4	188,5	1,7
4. kvartal	103,9	-2,3	104,7	-1,9	101,0	-3,7	163,6	9,4	132,8	1,7
2001										
1. kvartal	103,1	-1,6	107,6	2,1	86,9	-15,2	145,1	6,5	146,8	2,5
2. kvartal	99,6	1,7	102,0	4,4	90,6	-8,2	152,8	10,2	153,1	2,7
3. kvartal	96,1	2,9	97,6	5,9	90,3	-7,7	..	..	188,7	0,1
4. kvartal	106,4	2,4	108,6	3,7	99,0	-1,9	..	..	133,9	0,8
2002										
1. kvartal	99,9	-3,1	103,5	-3,8	87,0	0,1	..	..	142,2	-3,2
2. kvartal	102,9	3,3	103,8	1,7	101,0	11,5	..	..	157,0	2,6
3. kvartal	95,7	-0,4	96,6	-1,0	93,6	3,7	..	..	186,1	-1,4
4. kvartal	105,1	-1,3	107,1	-1,3	98,4	-0,6	..	..	133,4	-0,4
2003										
1. kvartal	102,4	2,5	106,3	2,7	88,1	1,3	..	..	139,8	-1,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk.¹ Mrd. kroner

	Industri			Kraftfor- syning	Oljevirkksomhet (ujustert)					
	Antatte, sesongjust.	Utførte, ujustert	Utførte, sesongjust.		Utførte	Antatte	Utførte			
							I alt	Leting	Utbygging	Felt i drift
1999	..	13,6	13,6	4,2	..	69,1	5,0	35,2	19,9	4,7
2000	..	13,0	13,3	3,8	..	53,6	5,3	22,8	23,5	0,7
2001	..	14,9	14,9	4,3	..	57,1	6,8	20,2	27,2	2,2
2002	..	16,0	16,2	5,2	..	54,0	4,5	17,9	27,0	1,1
2001										
2. kvartal	4,1	3,5	3,5	1,0	13,2	13,8	1,9	5,0	6,3	0,4
3. kvartal	4,2	3,6	3,9	1,1	14,7	14,4	1,5	5,3	6,7	0,6
4. kvartal	4,3	4,9	4,0	1,6	16,5	16,2	1,6	5,4	8,3	0,7
2002										
1. kvartal	4,4	3,1	4,1	0,7	14,6	13,1	1,8	3,9	6,8	0,2
2. kvartal	4,5	4,1	4,1	1,3	15,2	13,0	0,9	4,6	6,7	0,2
3. kvartal	4,3	4,1	4,2	1,4	15,3	13,4	0,8	4,4	6,7	0,4
4. kvartal	4,1	4,7	3,9	1,8	17,9	14,4	1,0	4,9	6,7	0,4
2003										
1. kvartal	3,8	2,6	3,5	1,0	16,9	14,4	0,9	4,6	6,7	0,8
2. kvartal	3,7	..	..	..	20,2	..	..	..	..	..

¹ Tallene for antatte og utførte investeringer i et kvartal er hentet fra investeringsundersøkelsen for henholdsvis samme og påfølgende kvartal.

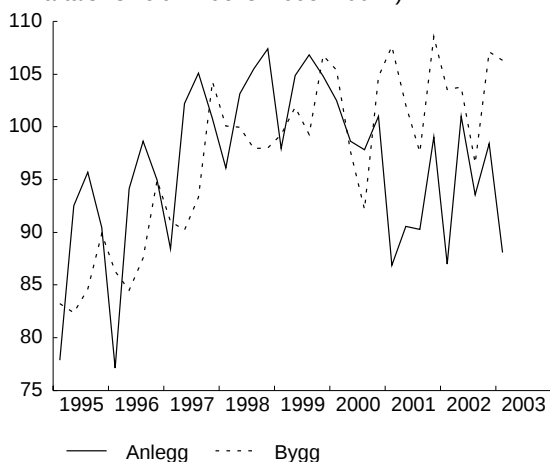
Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.2. Påløpte investeringskostnader. Mrd. kroner. Næringens samlede årsanslag for investeringsåret (år t) gitt på ulike tidspunkter i året før investeringsåret (t-1) og året etter investeringsåret (t+1)

	Industri og bergverksdrift				Kraftforsyning				Oljevirkksomhet			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
Årt-1												
2. kvartal	10,8	10,2	14,0	12,0	4,0	3,1	4,5	4,2	46,2	33,6	28,4	51,8
3. kvartal	11,2	10,1	14,1	12,1	3,3	3,3	4,5	4,4	43,6	37,6	38,0	55,2
4. kvartal	12,4	12,8	14,6	13,4	3,3	3,9	5,8	5,2	48,5	41,4	49,5	60,9
Årt												
1. kvartal	13,2	14,3	15,7	12,7	4,5	4,8	5,2	6,4	49,5	50,7	55,7	71,1
2. kvartal	13,9	15,1	16,8	13,0	4,3	5,0	5,4	6,4	51,0	53,5	57,3	69,4
3. kvartal	14,1	15,7	16,3	..	4,4	4,8	5,1	..	51,2	56,7	58,6	..
4. kvartal	13,6	15,3	16,0	..	4,1	4,3	5,2	..	52,7	57,4	57,5	..
Årt+1												
1. kvartal	13,5	15,5	16,3	..	3,8	4,3	5,2	..	53,6	57,1	54,0	..

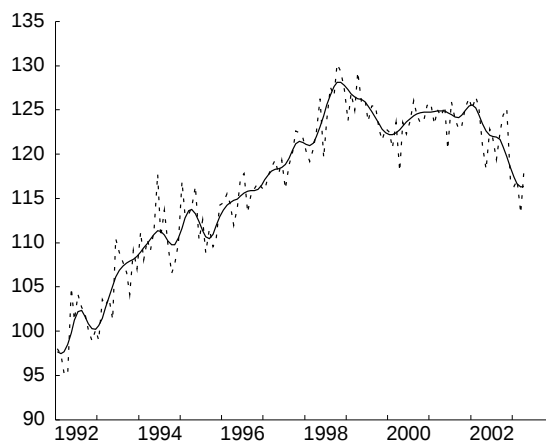
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.5 Produksjonsindeks for bygg og anlegg
Kvartalsvis volumindeks. 1995=100. 1)

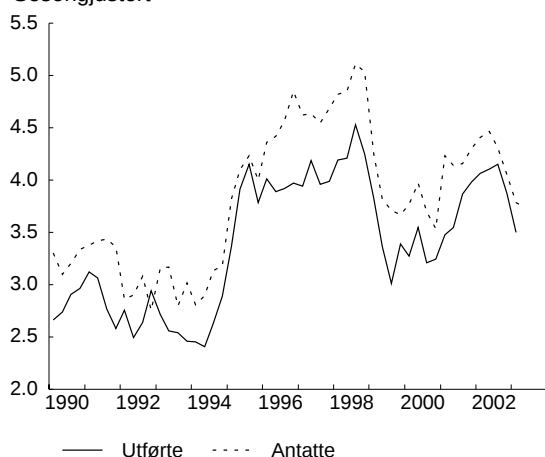
1) Brudd i serien fra 1. kv. 2000.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.6 Hotellovernattinger
Månedsindeks. 1992=100. Sesongjustert og trend

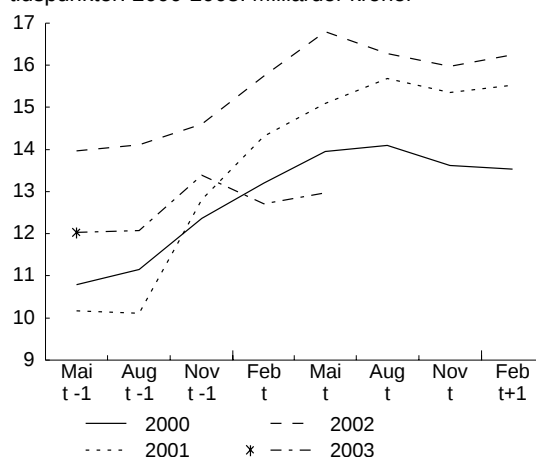
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.1 Investeringer: Industri
Antatte og utførte per kvartal. Milliarder kroner.
Sesongjustert

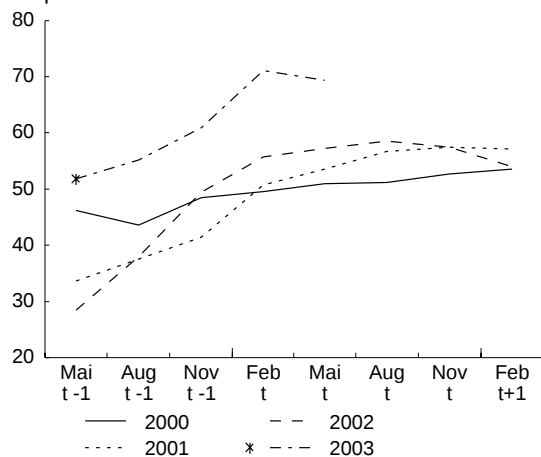
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fig. 5.2 Investeringer: Industri og bergverksdrift
Påløpte kostnader, årsanslag gitt på ulike
tidspunkter. 2000-2003. Milliarder kroner

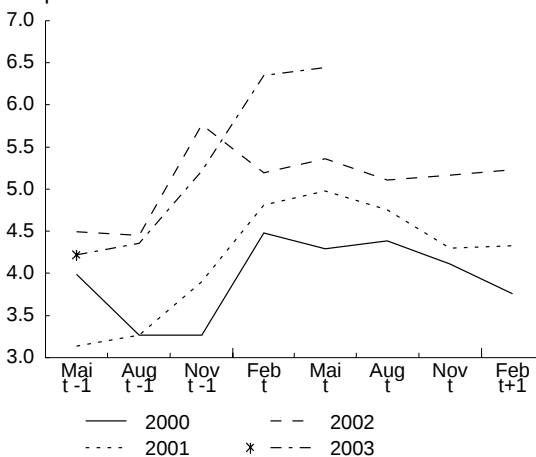
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.3 Investeringer: Oljevirkksomhet
Påløpte kostnader, årsanslag gitt på ulike
tidspunkter. 2000-2003. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.4 Investeringer: Kraftforsyning
Påløpte kostnader, årsanslag gitt på ulike
tidspunkter. 2000-2003. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid

	Bygg satt igang					Bygg under arbeid. Bruksareal. 1000 kvm. Utgangen av perioden	
	Antall boliger		Bolig bruksareal 1000 kvm		Andre bygg. Bruksareal. 1000 kvm. Trend ¹	Boliger. Trend	Andre bygg. Trend
	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent			
1998	19 646	-7,6	3 014	-6,7	3 036	3 032	4 160
1999	20 492	4,3	2 919	-3,2	3 468	2 964	4 203
2000	23 550	14,9	3 515	20,4	3 535	3 439	4 337
2001	25 266	7,3	3 409	-3,0	3 334	3 724	4 472
2002	22 980	-9,0	3 044	-10,7	3 254	3 805	4 199
2001							
November	1 977	-27,0	262	-27,1	265	3 677	4 494
Desember.	1 739	-16,6	245	-25,2	268	3 708	4 459
2002							
Januar	1 897	-5,5	249	-20,5	271	3 740	4 449
Februar.	2 288	2,1	323	-13,9	274	3 767	4 469
Mars.	1 884	2,8	241	-2,4	276	3 786	4 492
April.	1 875	4,6	246	11,1	278	3 792	4 486
Mai.	1 871	2,6	250	11,8	278	3 791	4 443
Juni.	1 891	0,3	255	6,8	277	3 790	4 379
Juli.	1 414	-1,8	197	-0,3	273	3 795	4 314
August.	1 903	-2,0	268	-5,4	267	3 801	4 265
September.	1 900	-5,4	237	-8,4	260	3 800	4 231
Oktober.	1 790	-6,6	238	-5,8	253	3 795	4 211
November.	1 922	-7,3	257	1,5	247	3 791	4 200
Desember.	1 765	-8,3	242	6,8	242	3 796	4 187
2003							
Januar	2 236	-8,2	277	7,2	238	3 814	4 159
Februar.	1 501	-10,2	199	-0,1	236	3 838	4 116
Mars.	1 833	-12,7	255	-10,6	235	3 867	4 068
April.	1 693	-15,0	242	-19,4	235	3 897	4 026

¹ Tallene omfatter ikke bygg til jordbruk, skogbruk og fiske.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

6.1. Forbruksindikatorer

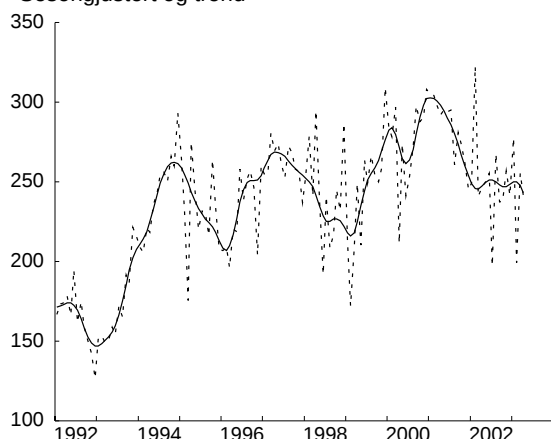
	Detaljomsætningsvolum		Varekonsumindeks ¹		Førstegangsregistrerte personbiler		Hotellovernattinger, ferie og fritid	
	Trend. Prosent		Trend. Prosent		Trend. Prosent		Trend. Prosent	
	Sesongjustert indeks	endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert indeks	endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000	endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå	endring fra forrige periode. Årlig rate
	1995=100		1995=100		1 000		1 000	
1998	113,0	4,9	112,1	2,8	139,8	-8,7	8 558,8	2,0
1999	115,4	2,2	113,3	1,1	123,7	-12,2	8 641,1	1,2
2000	118,5	2,8	115,8	2,1	126,8	2,1	8 767,9	1,4
2001	120,6	1,6	118,2	2,1	120,8	-4,5	8 873,2	0,3
2002	125,4	4,0	122,5	3,7	123,3	2,2	8 711,8	-1,1
2001								
Desember.	122,7	6,9	120,8	5,9	10,4	3,4	770,0	2,0
2002								
Januar	123,8	6,2	120,7	5,5	9,9	7,5	733,3	0,4
Februar.	123,8	4,9	121,1	4,4	10,4	8,7	774,0	-1,5
Mars.	125,4	3,4	123,0	2,7	10,7	6,3	706,7	-3,5
April.	125,2	1,8	120,9	1,4	10,5	1,6	672,3	-5,3
Mai.	124,7	0,8	121,4	1,5	9,5	-0,7	741,4	-6,5
Juni.	124,8	0,7	122,7	2,4	10,3	-1,4	723,3	-7,2
Juli.	124,8	1,4	120,6	3,6	10,2	0,3	728,8	-7,5
August.	124,4	2,7	121,9	4,5	10,5	-0,5	696,0	-7,4
September.	126,1	3,8	123,7	4,5	10,5	-1,5	720,2	-6,6
Oktober.	126,5	4,1	125,0	3,1	10,6	-6,6	742,9	-5,6
November.	129,4	3,2	125,7	1,1	10,1	-12,8	793,3	-4,4
Desember.	126,4	2,4	123,3	-0,2	10,1	-16,3	679,6	-3,5
2003								
Januar	127,0	2,2	123,6	-0,2	9,7	-14,6	656,0	-2,1
Februar.	127,6	2,8	124,1	1,1	10,2	-7,9	693,2	-0,4
Mars.	127,0	4,1	122,4	2,9	9,6	0,2	701,2	1,3
April.	131,2	5,1	125,8	4,0	9,9	4,8	710,9	2,6
Mai.	..	..	..	..	10,0	5,0	..	..

¹ Indikatoren bygger på informasjon om detaljomsætningsvolum, førstegangsregistrering av personbiler (antall) og volumindikatorer for omsetning av tobakk, øl, mineralvann, elektrisk kraft, bensin, brensel og fjernvarme. Vektene er hentet fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet (KNR).

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.5 Bygg satt igang

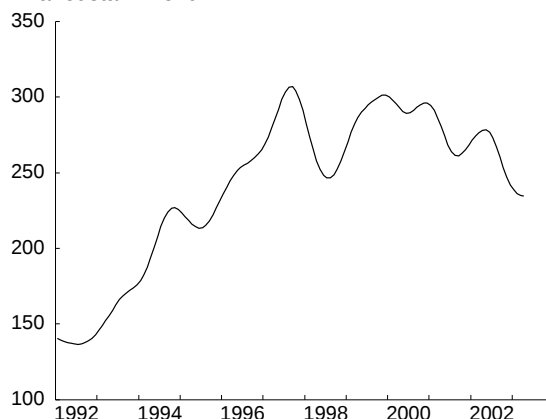
Boliger. Bruksareal. 1000 kvm. månedstall
Sesongjustert og trend

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.6 Bygg satt igang

Andre bygg 1) enn boliger. Bruksareal. 1000 kvm.
Månedstall. Trend.

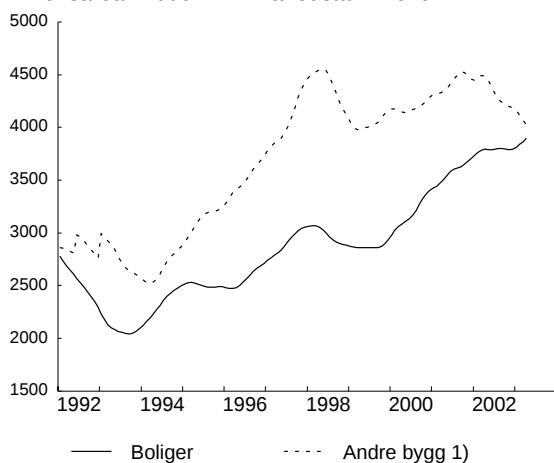

1) Unntatt bygg til jordbruk, skogbruk og fiske.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.7 Bygg under arbeid

Bruksareal. 1000 kvm. Månedstall. Trend

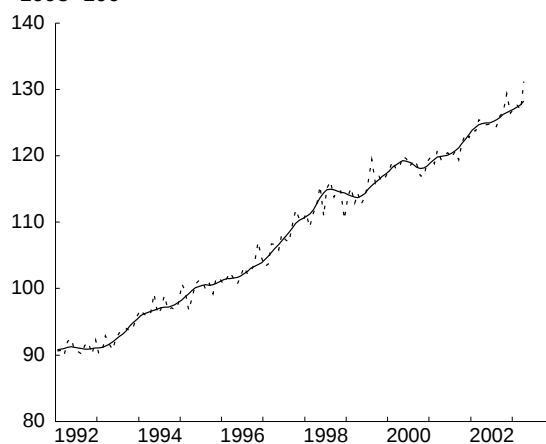

1) F.o.m 1993 inkl. jordb., skogb., fiske

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.1 Detaljomsetning

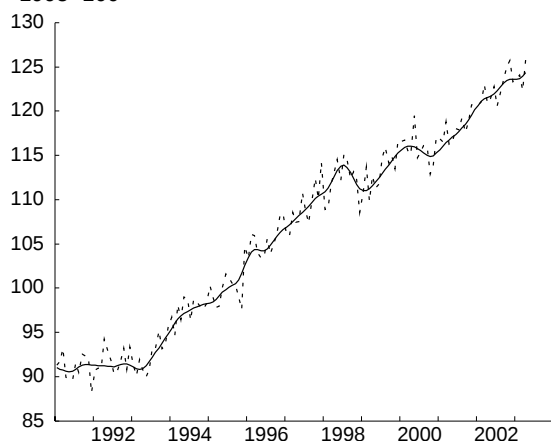
Volumindeks. Månedstall. Sesongjustert og trend
1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.2 Varekonsumindeks

Volumindeks. Månedstall. Sesongjustert og trend
1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.3 Førstegangsregistrerte personbiler

1000 stk. Månedstall. Sesongjustert og trend

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Konsumprisindeks		Konsumprisindeks ekskl. energiprodukter		KPI-JAE ⁵	Harmonisert konsumprisindeks			Førstegangsomsetning innenlands ⁴		Byggekostnadsindeks for boliger	
	Nivå ¹	Endring ²	Nivå	Endring	Endring	Norge	EU12 ³	EU15 ⁶	Nivå	Endring	Nivå	Endring
	1998=100		1998=100			1996=100			2000=100		2000=100	
1998	100,0	2,3	100,0	2,9	..	1,9	1,1	1,3	94,4	0,3	93,8	2,9
1999	102,3	2,3	102,3	2,3	..	2,1	1,1	1,3	96,0	1,6	96,3	2,6
2000	105,5	3,1	104,7	2,3	..	3,0	2,1	1,8	100,0	4,2	100,0	3,9
2001	108,7	3,0	107,2	2,4	2,6	2,7	2,4	2,3	100,4	0,4	104,8	4,8
2002	110,1	1,3	108,9	1,6	2,3	0,8	2,2	2,0	98,5	-1,9	108,3	3,3
2001												
Desember	108,9	2,1	107,8	2,1	2,7	1,6	2,0	1,9	96,2	-4,8	106,6	4,1
2002												
Januar	109,0	1,3	107,7	1,2	2,5	0,9	2,6	2,4	96,9	-3,0	106,8	3,2
Februar	109,3	0,8	108,0	0,9	2,1	0,4	2,5	2,3	97,5	-4,4	107,0	3,0
Mars	109,7	1,0	108,6	1,3	2,6	0,4	2,5	2,3	98,6	-2,8	107,5	3,2
April	109,7	0,5	108,6	1,0	2,4	-0,1	2,3	2,1	98,9	-3,4	107,6	3,2
Mai	110,0	0,4	109,1	1,3	2,6	-0,4	2,0	1,8	98,1	-5,5	108,0	3,5
Juni	110,1	0,4	109,3	1,3	2,7	-0,4	1,9	1,7	96,6	-6,5	108,0	3,3
Juli	109,9	1,6	109,2	2,4	2,7	1,2	2,0	1,8	95,9	-4,8	108,2	3,2
August	109,6	1,4	108,7	2,1	2,3	1,1	2,1	1,9	96,8	-3,9	109,0	3,9
September	110,2	1,4	109,1	1,9	2,2	1,2	2,1	1,9	98,6	-2,2	109,1	3,4
Oktober	110,6	1,8	109,3	1,9	2,1	1,3	2,3	2,1	99,2	1,9	109,2	3,4
November	111,0	2,1	109,3	1,7	2,0	1,8	2,3	2,2	99,3	3,5	109,2	3,4
Desember	111,9	2,8	109,4	1,5	1,8	2,6	2,3	2,2	105,5	9,7	110,1	3,3
2003												
Januar	114,5	5,0	109,4	1,6	1,8	4,2	2,1	2,0	107,7	11,1	110,6	3,6
Februar	114,6	4,8	109,8	1,7	2,0	4,1	2,4	2,3	107,3	10,0	111,2	3,9
Mars	113,8	3,7	110,0	1,3	1,5	3,2	2,4	2,3	106,6	8,1	111,5	3,7
April	112,9	2,9	110,4	1,7	1,6	2,5	2,1	1,9	103,9	5,0	111,4	3,5
Mai	112,3	2,1	110,4	1,2	1,2	1,8	..	..	102,8	4,9	111,3	3,1

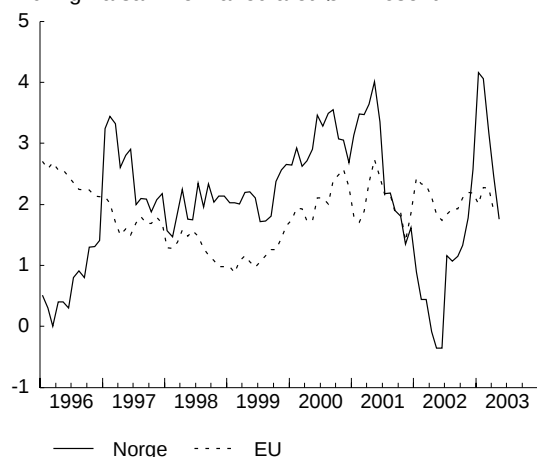
¹ Den offisielle konsumprisindeksen fikk fra og med august 1999 nytt basisår med 1998=100. Indekstallene til og med juli 1999 er i denne oppstillingen kjedet til 1998=100 med en desimal og er ikke identisk med den offisielle indeksen i denne perioden. ² Vekstratene for årene 1994 til 1998 og for alle månedene til og med juli 1999 er basert på de offisielle konsumprisindekstallene for denne perioden med 1979=100 og kan derfor avvike fra veksten mellom indekstallene med 1998 som basisår. ³ Omfatter de 12 deltakerne i EUs økonomiske og monetære union (ØMU), der Hellas inngår fra og med 2001. ⁴ Brudd i serien fra og med 2001. Gamle og nye tall er kjedet. ⁵ Justert for avgiftsendringer og uten energivarer. ⁶ Hele EU.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Produsentprisindeks		Spotpriser				Eksportprisindeks, treforedlingsprodukter. 1994=100	Eksportpris, laks. Nivå. NOK pr. kg
	Nivå. 2000=100	Endring	Elektrisk kraft. Øre pr. kWh	Brent Blend. NOK pr. fat	Brent Blend. USD pr. fat	Aluminium. NOK pr. tonn		
1998	87,5	0,9	11,7	96,5	12,8	9 278,2	131,57	28,06
1999	90,6	3,5	11,2	140,1	17,9	9 291,0	135,18	27,84
2000	100,0	10,4	10,3	251,1	28,4	10 722,4	153,23	31,96
2001	100,6	0,6	18,7	220,0	24,4	10 543,4	147,21	26,00
2002	97,5	-3,1	20,1	197,6	24,9	9 835,0	131,63	23,37
2001								
Desember	97,2	-4,6	18,9	167,1	18,7	9 676,1	135,76	22,89
2002								
Januar	97,6	-3,2	19,5	174,1	19,4	9 690,4	138,66	22,61
Februar	97,2	-4,4	15,8	180,3	20,2	10 461,8	123,95	22,52
Mars	98,4	-3,0	14,4	205,7	23,3	10 973,5	145,09	23,59
April	98,9	-2,9	13,3	221,4	25,7	10 781,3	127,76	24,17
Mai	98,4	-4,0	11,5	207,7	25,3	9 865,6	137,34	24,68
Juni	97,2	-5,0	12,2	186,5	24,1	9 519,1	125,04	23,66
Juli	96,7	-4,4	11,6	192,1	25,7	9 505,5	127,62	22,79
August	96,7	-3,8	15,1	202,4	26,6	9 601,5	146,35	23,77
September	97,7	-3,2	18,2	213,4	28,4	9 303,1	112,40	23,57
Oktober	97,2	-1,7	23,0	206,8	27,6	9 177,0	117,67	23,34
November	96,5	-1,3	31,7	178,3	24,4	9 596,8	134,89	22,48
Desember	97,2	0,0	54,4	202,2	28,2	9 544,2	142,81	23,21
2003								
Januar	97,8	0,2	52,4	215,0	31,1	9 458,2	121,44	22,81
Februar	99,4	2,3	36,4	229,5	32,8	10 215,2	118,72	22,72
Mars	100,2	1,8	31,0	222,1	30,6	10 568,6	122,28	23,13
April	98,4	-0,4	24,7	180,0	24,9	10 145,4	124,97	22,99
Mai	97,6	-0,8	23,3	176,2	25,9	9 382,1	..	22,09

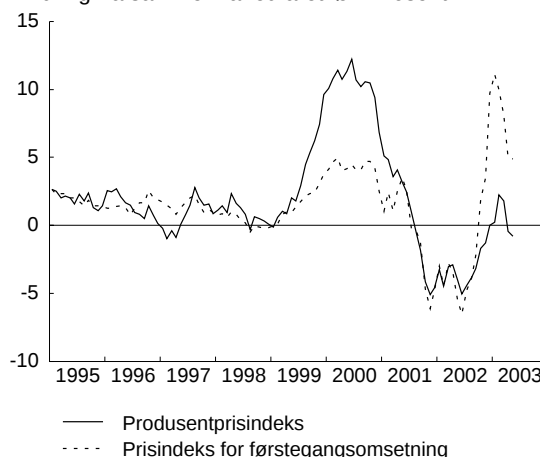
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Fig. 7.1 Harmonisert konsumprisindeks Norge og EU
Endring fra samme måned året før. Prosent

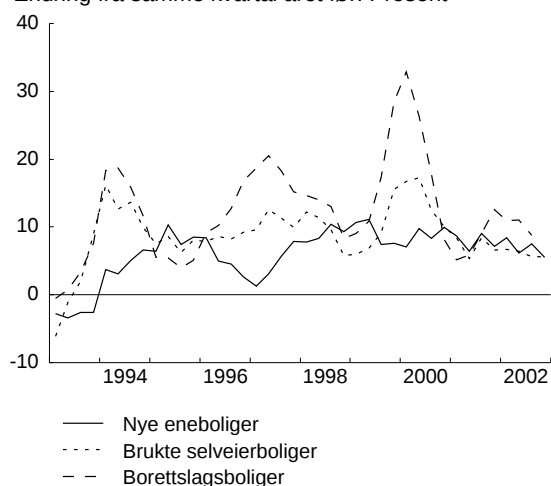
Kilde: Eurostat.

Fig. 7.2 Produsentprisindeks for industri og prisindeks for førstegangsomsetning innenlands
Endring fra samme måned året før. Prosent

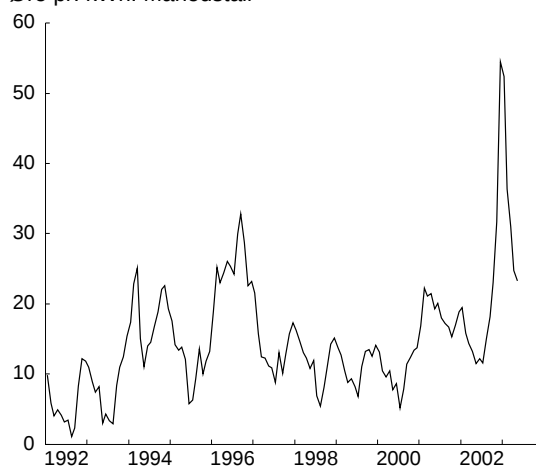
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.3 Boligpriser
Endring fra samme kvartal året før. Prosent

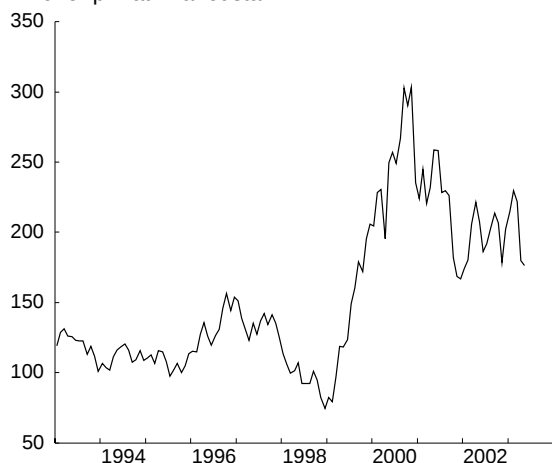
Kilde: Statistisk sentralbyrå og NBBL.

Fig. 7.4 Spotpris elektrisk kraft
Øre pr. kWh. Månedstall

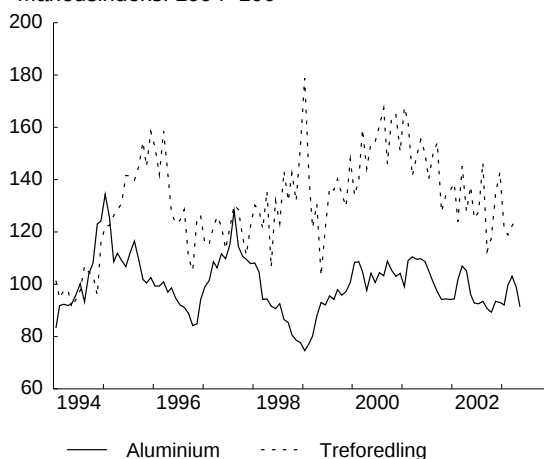
Kilde: Nord Pool.

Fig. 7.5 Spotpris råolje, Brent Blend
Kroner pr. fat. Månedstall

Kilde: Norges Bank.

Fig. 7.6 Spotpris aluminium og eksportprisindeks for treforedlingsprodukter
Månedsindeks. 1994=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Engroshandel		Nye eneboliger		Brukte boliger			
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Selveier		Borettslag	
					Nivå	Endring	Nivå	Endring
	1995=100		1989=100		1991=100		1998=100	
1999	109,7	3,1	91,9	9,1	168,0	9,4	116,5	16,5
2000	116,2	5,9	100,0	8,8	191,6	14,0	140,5	20,6
2001	118,9	2,3	107,8	7,8	205,3	7,1	151,9	8,1
2002	118,0	-0,7	115,2	6,9	217,8	6,1	166,2	9,4
2001								
2. kvartal	120,0	3,5	107,8	6,4	208,2	5,4	151,7	5,9
3. kvartal	119,2	2,4	109,6	9,1	207,9	8,4	153,6	9,0
4. kvartal	118,0	-0,4	110,2	7,1	206,3	6,6	155,5	12,5
2002								
1. kvartal	118,1	-0,1	112,3	8,4	212,2	6,7	162,6	10,9
2. kvartal	118,8	-1,0	114,4	6,1	221,5	6,4	168,4	11,0
3. kvartal	117,8	-1,2	117,8	7,5	219,6	5,6	167,1	8,8
4. kvartal	117,3	-0,6	116,3	5,5	217,8	5,6	166,6	7,1
2003								
1. kvartal	119,6	1,3	..	..	..	..	..	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norske Boligbyggelags Landsforbund.

7.4. Månedsfortjeneste og avtalt lønn. Indeks. 2000=100

	Månedsfortjeneste ialt ¹					Avtalt lønn ²				
	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel ³	Forretningsmessig tj. yting og eienomsdrift	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel ³	Forretningsmessig tj. yting og eienomsdrift
2001										
1. kvartal	102,8	107,1	103,0	103,4	103,0	102,3	103,9	102,4	102,9	102,4
2. kvartal	103,6	105,2	103,8	104,5	104,0	103,4	104,0	103,5	103,5	103,3
3. kvartal	105,0	108,2	103,9	105,9	105,2	105,5	106,6	105,9	106,3	105,8
4. kvartal	106,7	110,6	107,0	107,4	106,2	106,2	109,3	106,5	106,8	106,6
2002										
1. kvartal	107,5	118,4	107,3	108,6	107,6	106,8	109,5	107,0	107,9	107,2
2. kvartal	108,6	116,6	108,4	110,0	108,9	108,0	109,6	108,2	108,7	108,2
3. kvartal	111,7	113,4	110,4	111,1	110,2	112,2	112,6	112,4	110,7	111,8
4. kvartal*	112,2	116,0	113,3	112,7	111,6	112,8	114,9	112,5	111,3	111,8
2003										
1. kvartal*	113,2	..	113,5	113,8	112,0	113,0	..	113,0	112,1	112,4

¹ Månedsfortjeneste omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, provisjon og liknende. ² Avtalt lønn ved utgangen av kvartalet. ³ Eksklusive virksomheter i offentlig sektor med innrapportering av lønn til Arbeids- og administrasjonsdepartementet for ansatte i staten og til Kommunenes Sentralforbund for ansatte i kommunene. * Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent

	Utlånsrente					Innskuddsrente		NOK 3mnd eurorente	Effektiv rente på 10 års statsobl.
	Forretningsbanker ¹	Sparebanker	Statlige låneinstitutter	Forsikrings-selskap	Kredittforetak	Forretningsbanker ¹	Sparebanker		
1998	7,8	8,1	4,2	6,8	6,9	4,5	4,6	5,7	5,4
1999	8,1	8,2	5,8	7,0	7,0	4,9	4,8	6,4	5,5
2000	8,1	8,4	5,3	7,1	6,9	5,1	5,0	6,6	6,2
2001	8,7	9,0	5,7	7,5	7,4	5,8	5,8	7,1	6,2
2002	8,3	8,7	5,8	7,4	7,3	5,5	5,6	6,8	6,4
2001									
1. kvartal	8,7	9,1	5,5	7,6	7,3	5,9	5,8	7,3	6,0
2. kvartal	8,8	9,1	5,7	7,6	7,4	5,8	5,7	7,3	6,4
3. kvartal	8,7	9,1	5,6	7,6	7,4	5,9	5,8	7,2	6,5
4. kvartal	8,5	8,9	6,0	7,4	7,3	5,8	5,7	6,7	6,0
2002									
1. kvartal	8,1	8,5	5,6	7,3	7,1	5,4	5,4	6,4	6,4
2. kvartal	8,2	8,5	5,6	7,5	7,2	5,3	5,3	6,8	6,8
3. kvartal	8,6	9,0	5,9	7,5	7,4	5,8	5,8	7,1	6,3
4. kvartal	8,5	8,9	6,0	7,3	7,3	5,7	5,9	6,8	6,1
2003									
1. kvartal	7,5	7,9	5,9	6,7	6,8	4,9	4,9	5,6	5,4

¹ Inkludert Postbanken.

Kilde: Norges Bank.

8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent

	3 mnd eurorente ¹					Effektiv rente på 10 års statsobligasjon			
	Norge	ECU/Euro ²	USA	Japan	Storbritannia	Norge	Tyskland	USA	Japan
1998	5,7	4,2	4,8	0,5	7,3	5,4	4,6	5,3	1,5
1999	6,4	2,9	5,3	0,2	5,5	5,5	4,5	5,7	1,8
2000	6,6	4,4	6,5	0,3	6,1	6,2	5,3	6,0	1,8
2001	7,1	4,2	3,7	0,1	5,0	6,2	4,8	5,1	1,3
2002	6,8	3,3	1,8	0,0	4,0	6,4	4,8	4,6	1,3
2001									
Desember	6,5	3,3	1,9	0,1	4,0	6,2	4,7	5,0	1,4
2002									
Januar	6,2	3,3	1,8	0,1	4,0	6,2	4,9	5,1	1,4
Februar	6,5	3,3	1,9	0,1	4,0	6,4	4,9	4,9	1,5
Mars	6,6	3,4	2,0	0,1	4,1	6,6	5,2	5,3	1,5
April	6,7	3,4	1,9	0,1	4,1	6,7	5,2	5,2	1,4
Mai	6,8	3,4	1,9	0,0	4,1	6,8	5,2	5,1	1,4
Juni	7,0	3,4	1,8	0,0	4,1	6,8	5,0	4,9	1,4
Juli	7,2	3,4	1,8	0,0	4,0	6,6	4,9	4,6	1,3
August	7,1	3,3	1,8	0,0	3,9	6,3	4,6	4,2	1,3
September	7,0	3,3	1,8	0,0	3,9	6,1	4,4	3,8	1,2
Oktober	7,0	3,2	1,7	0,0	3,9	6,2	4,5	3,8	1,1
November	7,0	3,1	1,4	0,0	3,9	6,1	4,5	4,0	1,0
Desember	6,5	2,9	1,4	0,0	4,0	5,9	4,4	4,0	1,0
2003									
Januar	5,9	2,8	1,3	-0,0	3,9	5,7	4,2	4,0	0,8
Februar	5,6	2,7	1,3	-0,0	3,7	5,3	4,0	3,9	0,8
Mars	5,4	2,5	1,3	0,0	3,6	5,2	4,0	3,8	0,7
April	5,1	2,5	1,3	0,0	3,6	5,3	4,2	3,9	0,7
Mai	4,8	2,4	1,2	0,0	3,6	5,0	3,8	3,4	0,6

¹ Midtrente (bortsett fra for ECU/Euro). ² Euro fra 1.1. 1999.
Kilde: Norges Bank.

8.3. Valutakurser og Norges Banks penge- og kredittindikatorer

	Valutakurser ¹		Importveid valutakurs (44 land)	Industriens effektive valutakurs ³ 1990=100	Pengemengdeindikator (M2) ⁴		Kredittindikator (K2) ⁴		Aksjekurs- indeks totalt. Oslo Børs. ³ 1995=100
	NOK/ECU NOK/Euro ²	NOK/USD			Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	
1998	8,45	7,54	101,7	104,6	598,6	5,2	1 154,4	9,9	160,3
1999	8,31	7,80	100,5	105,6	639,0	6,7	1 243,5	7,7	155,0
2000	8,11	8,80	103,3	107,8	704,5	10,2	1 385,6	11,4	198,0
2001	8,05	8,99	100,2	104,4	766,9	8,9	1 543,5	11,4	180,3
2002	7,51	7,98	91,6	96,7	825,8	7,7	1 669,9	8,2	146,3
2001									
Desember	7,99	8,96	98,9	103,2	794,8	10,6	1 607,2	8,4	161,0
2002									
Januar	7,92	8,97	98,3	102,7	810,9	10,4	1 617,9	7,4	165,4
Februar	7,79	8,95	97,1	101,3	804,4	8,1	1 626,0	6,7	162,2
Mars	7,72	8,81	96,3	100,7	810,8	6,6	1 635,0	6,7	174,3
April	7,62	8,61	94,8	99,2	812,0	7,2	1 644,5	7,2	175,4
Mai	7,51	8,19	92,5	97,1	815,2	7,6	1 653,2	7,9	173,3
Juni	7,40	7,75	90,0	95,1	831,6	7,0	1 663,8	8,0	156,0
Juli	7,40	7,46	89,0	94,6	830,4	6,0	1 675,5	7,6	141,7
August	7,43	7,60	89,6	95,1	828,4	5,3	1 686,3	7,1	133,7
September	7,36	7,51	88,8	94,4	823,9	5,7	1 691,5	6,8	119,1
Oktober	7,34	7,48	88,3	94,1	844,2	7,3	1 703,0	6,9	115,9
November	7,32	7,31	87,7	93,6	844,3	7,6	1 718,2	7,5	119,3
Desember	7,30	7,17	87,0	92,9	854,7	4,9	1 723,3	8,1	118,9
2003									
Januar	7,33	6,90	86,3	92,5	856,2	2,4	1 737,5	8,0	116,1
Februar	7,54	7,00	88,3	94,8	850,4	2,1	1 748,4	7,3	104,2
Mars	7,84	7,26	91,6	98,0	852,0	3,2	1 759,2	6,6	103,8
April	7,83	7,22	91,5	97,8	856,7	5,1	1 762,4	6,2	111,4
Mai	7,87	6,80	90,4	97,1	..	..	..	..	121,6

¹ Representativ markedskurs (midtkurs). ² Euro fra 1.1. 1999. ³ Månedsgjennomsnitt av daglige noteringer. ⁴ Sesongjusterte tall hentes fra Norges Bank. Trenden er beregnet av Statistisk sentralbyrå ved hjelp av sesongjusteringsprogrammet X12ARIMA.
Kilde: Norges Bank.

9.1. Import og eksport av varer. Millioner kroner. Sesongjustert

	Varer i alt, u/skip og plattformer	Olje- og gass	Varer i alt u/skip, plattf. og råolje	Eksport					Import
				Metaller	Verksteds- produkter	Herav:			Varer i alt, u/skip, plattf. og råolje
						Treforedlings- produkter	Kjemiske produkter	Fisk og fiske- produkter	
1998	295 788	118 298	177 753	35 438	22 600	12 072	21 520	26 448	263 950
1999	342 453	157 920	183 594	33 757	22 169	12 066	22 262	28 285	253 444
2000	521 585	306 354	215 654	41 438	22 968	13 234	26 070	30 349	278 692
2001	520 888	304 556	216 258	38 834	24 239	13 948	27 487	29 400	283 840
2002	464 768	264 772	200 368	33 817	27 374	11 025	25 528	27 401	269 092
2001									
Desember	42 770	22 796	18 109	2 955	2 103	1 020	2 146	2 092	20 860
2002									
Januar	34 425	18 593	16 456	3 022	2 171	927	2 136	2 485	24 080
Februar	39 264	21 659	17 462	2 975	2 627	975	2 219	2 331	23 413
Mars	39 881	21 682	17 463	3 170	2 304	987	2 131	2 358	19 263
April	40 582	24 965	16 505	2 925	2 252	914	2 160	2 055	25 337
Mai	38 449	22 236	16 369	2 979	2 203	966	2 093	2 265	21 682
Juni	39 598	22 653	17 056	2 666	2 280	925	2 066	2 301	21 870
Juli	37 603	21 244	16 806	2 765	2 264	810	2 164	2 139	23 415
August	39 531	22 973	16 826	2 684	2 249	904	2 070	2 319	21 389
September	38 172	21 267	17 012	2 697	2 306	913	2 183	2 450	22 211
Oktober	37 333	21 515	16 006	2 813	2 133	868	2 070	2 263	22 898
November	39 120	22 479	16 179	2 358	2 382	880	2 054	2 166	20 965
Desember	40 812	23 507	16 228	2 765	2 201	956	2 185	2 269	22 568
2003									
Januar	39 311	23 594	15 826	3 104	2 054	816	1 980	2 018	22 805
Februar	43 923	27 557	16 275	2 706	2 249	848	2 017	2 067	22 586
Mars	39 658	24 186	15 373	2 656	2 122	827	2 149	2 076	22 030
April	38 944	22 086	17 235	2 827	2 357	861	2 397	2 199	23 468
Mai	38 713	21 220	17 021	3 344	2 395	826	2 210	2 148	22 076

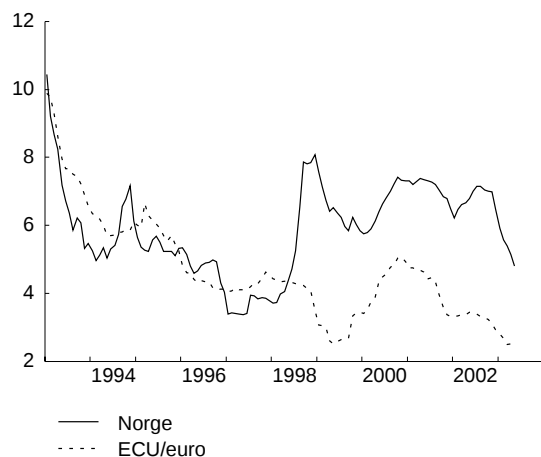
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9.2. Utenriksregnskap. Millioner kroner

	Eksport i alt	Import i alt	Vare og tj.bal.	Rente- og stønadbal.	Driftsbal.	Netto kap.overf.	Netto fin- ansinv.	Norske inv. i utlandet	Utenl. inv. i Norge
1999	486 231	393 754	92 477	-26 098	66 379	-909	65 020	208 945	164 545
2000	685 951	431 304	254 647	-25 780	228 867	-1 683	228 002	456 953	304 977
2001	697 598	435 268	262 330	-23 811	238 519	-840	237 704	261 763	60 050
2002	630 472	415 063	215 409	-14 784	200 625	-462	200 190	367 777	268 849
2001									
Oktober	58 524	39 367	19 157	-2 708	16 449	138	16 586	-1 386	-30 798
November	52 356	36 764	15 592	-1 357	14 235	-52	14 182	58 001	62 460
Desember	57 551	32 514	25 037	-2 629	22 408	-146	22 261	-14 059	-29 425
2002									
Januar	51 335	34 283	17 052	161	17 213	987	18 200	60 949	50 544
Februar	49 806	31 893	17 913	-203	17 710	-65	17 644	18 133	7 900
Mars	53 712	31 620	22 092	-2 041	20 051	-52	20 002	40 507	14 550
April	58 757	35 569	23 188	-103	23 085	-115	22 970	43 568	28 569
Mai	53 048	34 672	18 376	-1 125	17 251	-76	17 178	35 439	14 638
Juni	51 172	38 109	13 063	-1 431	11 632	-29	11 609	-8 642	3 089
Juli	51 192	36 877	14 315	-585	13 730	-182	13 558	-13 499	-26 186
August	50 583	33 311	17 272	-1 186	16 086	-174	15 914	41 044	49 264
September	51 424	33 520	17 904	-1 237	16 667	-176	16 492	46 585	40 002
Oktober	53 651	37 825	15 826	-2 280	13 546	-62	13 481	48 834	34 114
November	51 732	33 073	18 659	-1 589	17 070	-217	16 858	44 949	33 163
Desember	54 060	34 311	19 749	-3 165	16 584	-301	16 284	9 910	19 202
2003									
Januar	54 967	34 267	20 700	1 219	21 919	-15	21 905	59 512	47 321
Februar	53 324	31 505	21 819	-2 319	19 500	198	19 698	-18 495	-33 560
Mars	54 301	36 691	17 610	-4 990	12 620	35	12 655	70 175	59 852

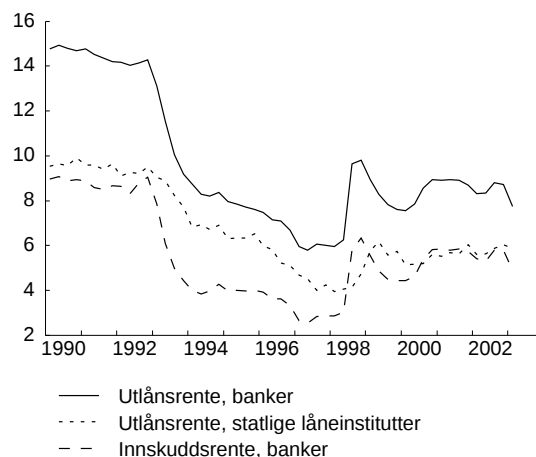
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 8.1 3 måneders eurorente
Månedstall. Prosent

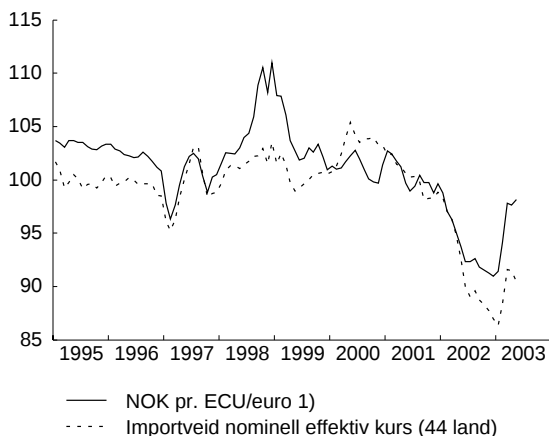
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.2 Utlånsrente og innskuddsrente
Kvartalstall. Prosent

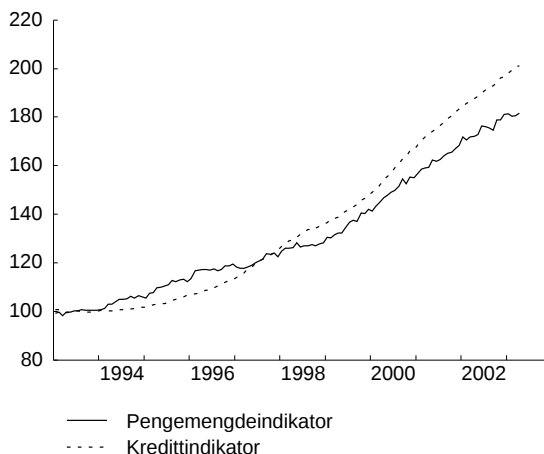
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.3 Valutakursindekser
1991=100. Månedstall

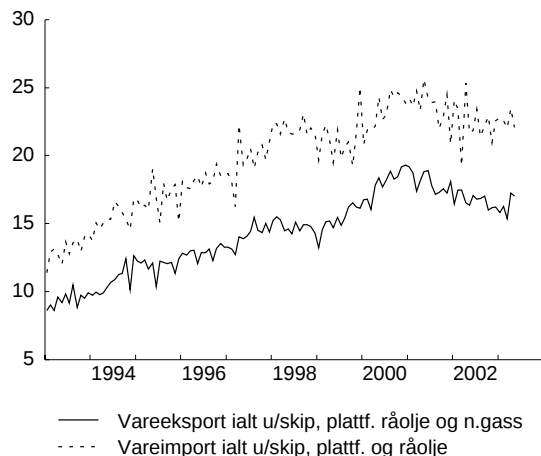
1) Representative markedskurser (midtkurser). Euro fra 1.1 1999
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.4 Norges Banks penge- og kredittindikator
Sesongjustert indeks. Månedstall. 1993=100

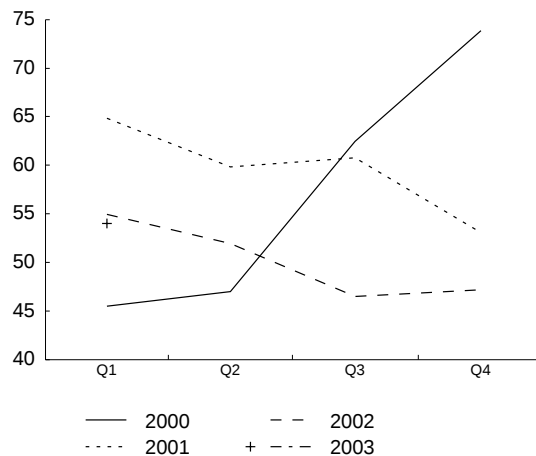
Kilde: Norges Bank.

Fig. 9.1 Utenrikshandel
Mrd. kroner. Sesongjusterte månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.2 Driftsbalansen
Kvartalstall. Milliarden kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

